FRANCIS BACON

NOUA ATLANTIDĂ

idei politice fundamentale

N

Francis Bacon

Noua Atlantidă

Editura NEMIRA
an

NEMIRA
plăcerea lecturii

Francis Bacon
Noua Atlantida

Francis Bacon
SYLVA SYLVARUM: OR A NATURAL HISTORIE. IN TEN CENTURIES…
PUBLISHED AFTER THE AUTHORS DEATH BY WILLIAM RAWLEY.
(NEW ATLANTIS. A WORKE UNFINISHED.), London 1627

Coperta colectiei: DANA MOROIU
Redactor: OANA IONAȘCU
Tehnoredactor: NIȚĂ CONSTANTIN

STUDIU INTRODUCTIV

NOUA ATLANTIDĂ: ÎNTRE UTOPIE ŞTIINŢIFICĂ, ROMAN ESOTERIC ŞI SPECTACOL DE MĂŞTI

Cititorul care deschide pentru prima oară *Noua Atlantidă* descoperă destul de repede că se găseşte în faţa unei scrieri pline de capcane şi paradoxuri. Ceea ce începe destul de convenţional ca o povestire de călătorie – un gen foarte la modă în prima jumătate a secolului al XVII-lea – se transformă după primele pagini în descrierea unei societăţi fericite, guvernate de un invizibil dar atotputernic colegiu savant, *Casa lui Solomon*, format din înţelepţi care par să cumuleze rolurile de organism juridic, biserică de stat şi institut de cercetare. Ceea ce pare să se dezvolte în continuare ca o scriere utopică – descrierea obiceiurilor, vieţii cotidiene sau structurii de guvernare a unei societăţi prefecte, fericite sau drept întemeiate – se transformă destul de curând într-o stranie descriere de proceduri „ştiinţifice“ şi detalii despre organizarea, funcţionarea şi ierarhia Casei lui Solomon, o instituţie de cunoaştere şi putere; o instituţie care colectează, organizează şi glorifică descoperirea secretelor naturii. Astfel, povestea părăseşte societatea insulei fericite şi canonul utopic pentru a se metamorfoza într-un alt gen literar la modă în epoca respectivă: romanul esoteric al unei societăţi secrete care iese din ascundere şi se comunică lumii[1].

Noua Atlantidă este una dintre ultimele scrieri ale lui Bacon, publicată postum de William Rawley, secretarul şi capelanului baronului Verulam, în 1627. Aşa cum veţi vedea din prefaţa lui Rawley, scrierea ne este prezentată ca neterminată; conform planului iniţial, ne spune Rawley, ea ar fi trebuit să mai conţină o parte privind organizarea politică a misterioasei insule Bensalem. Chiar şi aşa, însă, cititorul este captat la prima lectură mai puţin de descrierea insulei, a locuitorilor şi a obiceiurilor lor şi mult mai mult de misterioasa Casă a lui Solomon, o instituţie care a acaparat imaginaţia multora dintre cei care s-au încumetat să ofere o interpretare acestei stranii scrieri baconiene. Şi acest lucru nu este de mirare: Casa lui Solomon are toate atributele pentru a ne capta imaginaţia. Este descrisă ca o întreprindere colectivă destinată efectuării „tuturor lucrurilor posibile“, „lărgirii graniţelor stăpânirii umane“, pare să se ocupe

cu organizarea de experimente, cu producerea şi înregistrarea de noi descoperiri ştiinţifice; în acelaşi timp, însă, păstrează, cumpără şi vinde secrete – mai ales prin intermediul a ceea ce seamănă mult cu expediţiile de spionaj – astfel încât este în poziţia de a şti tot ce se întâmplă în lumea cunoscută rămânând în acelaşi timp invizibilă pentru europeni. Părinţii casei lui Solomon par să fie persoane cu vocaţie religioasă şi morală, înregimentaţi într-o structură ierarhică fixă în care cunoaşterea şi înţelegerea naturii sunt apanajul doar a acelora plasaţi foarte sus în ierarhia instituţională. Sunt descrişi ca posedând puteri şi secrete uimitoare: de la stăpânirea vânturilor la producerea iluziilor, de la cunoaşterea tuturor limbilor la mersul prin aer sau pe sub apă. Mai mult, această stranie instituţie este nu numai depozitara cunoaşterii ştiinţifice, ci şi a revelaţiei şi dogmei creştine – episodul creştinării insulei Bensalem fiind unul dintre cele mai vii, mai pregnante şi mai misterioase din *Noua Atlantidă.*

De-a lungul a celor aproape 400 de ani care au trecut de la publicarea postumă a *Noii Atlantide*, Casa lui Solomon a fost pe rând considerată un fel de imagine vizionară a ştiinţei viitorului,[2] o reprezentare codificată a unei societăţi secrete,[3] sau descrierea literară a unui nou mod de a imagina puterea politică.[4] Această divergenţă de interpretări s-a extins asupra textului însuşi. *Noua Atlantidă* a fost citită ca una dintre utopiile caracteristice modernităţii[5] sau ca un proiect utopic de societate ştiinţifică,[6] ca o rescriere a marelui proiect baconian de reformă a cunoaşterii;[7] ca un model de funcţionare a „noii ştiinţe“, ca o critică a puterii politice din Anglia secolului al XVII-lea[8] ca o ficţiune literară „cu cheie“ al cărei principal scop era să comunice, dar şi să ascundă, vederile neortodoxe ale autorului ei despre relaţia dintre ştiinţă şi religie,[9] ca un prim manifest al colonialismului[10] şi aşa mai departe. Probabil nici una din scrierile lui Bacon nu este atât de mult citită, nici atât de comentată, din perspective atât de diferite. În parte, acest lucru se datorează situaţiei ambigue în care se află domeniul „studiilor baconiene“ de ceva vreme: la intersecţia între istoria ideilor, istoria literaturii engleze, filosofie, teoria cunoaşterii, istoria ştiinţei şi studii culturale. Pe de altă parte, interpretările divergente ale *Noii Atlantide* nu aparţin secolului XX (sau XXI) ci s-au născut chiar în secolul al XVII-lea. Astfel, într-o carte foarte citită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, *The Anatomy of Melancholy,* Robert Burton denumeşte *Noua Atlantidă* „a poeticall commonwealth“[11] şi o clasează printre utopiile vremii, împreună cu *Cetatea Soarelui* a lui Thomasso Campanella şi *Christianopolis* a lui Johan Valentin Andreae.[12] Cam în aceeaşi perioadă, diverşi membri ai nou înfiinţatei Societăţi Regale britanice vedeau în *Noua Atlantidă* o scriere menită să promoveze noua

filosofie experimentală, iar în Casa lui Solomon, tipul de instituţie destinată să facă posibilă „revoluţia ştiinţifică". Astfel, Thomas Sprat şi Joseph Glanvill, apologeţii noii instituţii ştiinţifice, trimit explicit la Bacon ca la sursa de inspiraţie din spatele constituirii Societăţii Regale. *Noua Atlandidă* este descrisă de Glanvill ca un proiect în care Bacon a construit „o Societate consacrată experimentului, pe un model romanesc. El n-a putut însă merge mai departe; timpul nu era încă copt pentru o asemenea realizare."[13] Unul dintre membrii fondatori ai Societăţii Regale, John Evelyn, face din Casa lui Solomon modelul ideal al oricărei comunităţi ştiinţifice[14].

Cei care văd în Casa lui Solomon un model şi o inspiraţie pentru „noua filosofie" nu se opresc însă la folosirea metaforică a sintagmei sau la trimiteri pasagere la text. Aşa cum vom vedea în continuare, Casa lui Solomon a fost într-un mod foarte concret una dintre sursele de inspiraţie în încercările de fundamentare, reformare sau legitimare a noului discurs ştiinţific în a doua parte a secolului al XVII-lea. Societatea Regală, Colegiul Medicilor sau diferite cercuri şi grupuri intelectuale din a doua jumătate a secolului al XVII-lea au fost, nu o dată, denumite astfel. Putem spune că *Noua Atlantidă* a exercitat o adevărată fascinaţie, atât printre partizanii noii ştiinţe cât şi în rândul unor mişcări intelectuale mai puţin cunoscute şi mai esoterice. Există o serie de scrieri care continuă *Noua Atlantidă,* sau altele, care, pornind de la ea, imaginează diferite instituţii care să asigure progresul cunoaşterii. Vom discuta o parte dintre ele în paragrafele următoare. Să spunem deocamdată doar atât: fiecare dintre aceste citiri ale *Noii Atlantide* se face într-o cheie interpretativă diferită. Astfel, Joseph Glanvill, de exemplu, continuă scrierea baconiană cu scopul de a arăta că noua filosofie şi religia sunt aliaţi naturali, aşa cum îi înfăţişează Bacon în descrierea literară a unui tărâm utopic unde ele sunt apanajul aceleiaşi instituţii.[15] Pe de altă parte, Abraham Cowley publică în 1661 proiectul constituirii unui colegiu filosofic consacrat progresului cunoaşterii în care se inspiră liber din descrierea Casei lui Solomon.[16]

Cum se explică, însă, atâtea interpretări divergente? De unde provin atâtea grile de lectură diferite? Ce are textul lui Bacon încât permite atâtea volute interpretative?

Poate că cel mai semnificativ lucru de observat atunci când începem să citim *Noua Atlantidă* este numărul mare de ambiguităţi, paradoxuri, situaţii şi personaje cu dublu înţeles care abundă în povestire. În *Noua Atlantidă* nimic şi nimeni nu este ce pare a fi. Un echipaj de marinari neindentificaţi este azvârlit pe ţărmurile unei insule necunoscute doar pentru a se găsi imediat într-o fabuloasă căutare cu trimiteri mitice la

capătul căreia revelarea secretului insulei capătă conotaţii religioase: cunoaşterea salvează individual şi trimite la salvarea colectivă. Insula Bensalem le apare marinarilor europeni ca un „ţinut miraculos“, un „tărâm angelic“, un pământ al fericirii. În faţa ochilor uimiţi ai europenilor se dezvăluie o societate necunoscută, trăind sub guvernarea legii naturale în pace şi armonie; o societate „invizibilă“ literalmente (despre misterioasa insulă nu se ştie nimic, însă bensalemienii călătoresc peste tot şi sunt la curent cu ceea ce se întâmplă în restul lumii), o lume protejată de o lege a secretului care este însă, iată, încălcată de chiar cei învestiţi pentru a o apăra. Desfăşurarea naraţiunii este o revelare progresivă a acestui secret, culminând cu îndemnul final adresat marinarilor de a duce mai departe povestea astfel aflată. Şi paradoxurile nu se opresc aici. Insula Bensalem este locuită de creştini; aceştia au primit însă revelaţia printr-un miracol foarte neobişnuit şi extrem de teatral, accesibil cu adevărat numai învăţaţilor Casei lui Solomon. „Creştinarea“ se face printr-un dublu miracol: o apariţie miraculoasă a unei cruci de lumină – nu pe uscat, ci pe mare – care dispare însă, spărgându-se într-o puzderie de stele şi lasă în urmă o arcă cu textele canonice şi apocrife ale Scripturilor, inclusiv unele dintre scrierile pierdute pentru europeni[17]. Ca urmare, religia bensalemienilor este, dintru început, superioară celei europene, măcar ca surse şi întemeiere. În acelaşi timp, nimic în *Noua Atlantidă* nu lasă să se întrevadă vreo urmă de cult; dimpotrivă, în singurul episod în care vedem cum se desfăşoară un episod din viaţa locuitorilor insulei, *Sărbătoarea Familiei*, ritualul religios creştin este cu desăvârşire absent[18]. În acelaşi timp, o mare parte din descrierile *Noii Atlantide* sunt descrieri de proceduri şi ritualuri consacrate cunoaşterii[19], comunităţii ştiinţifice, descoperitorilor şi „întemeietorilor“ ştiinţei etc.

Aşa cum a fost observat, de asemenea, desfăşurarea *Noii Atlantide* are ceva din episoadele unui scenariu de teatru sau, mai precis, dintr-un spectacol de măşti elisabetan[20]; personajele apar, îşi dau replica, ţinând un discurs cel mai adesea neterminat, şi dispar. Naraţiunea pare astfel construită încât să stimuleze curiozitatea, lăsându-ne la încheierea fiecărui episod cu senzaţia că am întrezărit, doar, ceea ce ni s-a arătat dincolo de cortină.

O serie de paradoxuri înconjoară şi ceea ce pare să fie nucleul *Noii Atlantide*, descrierea Casei lui Solomon şi a activităţilor acesteia. Aparent, avem de-a face cu o societate al cărei scop este producerea cunoaşterii; totuşi, cea mai mare parte dintre realizările comunicate de Părintele Casei lui Solomon trimit nu la noi descoperiri, ci la modalităţi de prezervare, înregistrare şi transmitere a cunoştinţelor acumulate pe cele mai diferite

căi. Deşi ni se oferă o lungă listă de descoperiri uimitoare, de la mersul prin aer şi sub apă la prelungirea vieţii, conservarea alimentelor prin frig şi producerea de aliaje, majoritatea acestora sunt departe de a fi invenţiile lui Bacon. Aşa cum a arătat Rosalie Cole, cele mai multe dintre invenţiile şi descoperirile care figurează în *Noua Atlantidă* erau bine cunoscute la curtea lui Iacob I; ele reprezintă mai puţin o listă de anticipaţii ştiinţifice cât, mai degrabă, un inventar de lucruri uimitoare atât de dragi omului Renaşterii, o colecţie demnă de o „cameră de minuni".[21] O parte dintre descoperirile enumerate sunt discutate sau chiar puse în aplicare la curtea lui Iacob I, o altă parte sunt unele de care Bacon însuşi se ocupă în scrierile sale, preluând de la alţii şi sugerând posibile dezvoltări sau aplicaţii. Ce e straniu, însă, e în ce mod se relaţionează *Noua Atlantidă* cu „ştiinţa baconiană"; şi de acest lucru vom încerca să ne ocupăm în continuare.

Lista de paradoxuri nu se opreşte aici: paradoxale sunt şi personajele, sau „măştile" prin intermediul cărora ne este spusă povestea: un guvernator al Casei Străinilor este „prin vocaţie" preot creştin într-o societate în care revelaţia şi dogma sunt apanajul filosofilor; cel mai informat personaj este evreul Joabin, – un „străin", neintegrat în societatea bensalemiană – şi totuşi, cel care ştie totul atât despre obiceiurile populaţiei cât şi despre organizarea Casei lui Solomon. Nici nivelul politic al lecturii nu e mai lipsit de bizarerii: pornind de la „monarhul absent" care ar trebui să conducă insula şi căruia filosofii Casei lui Solomon îi comunică acele descoperiri pe care le cred de cuviinţă, şi până la „invizibilitatea" părinţilor Casei lui Solomon despre care aflăm că nu se arată locuitorilor decât o dată la 20 de ani. De fapt, la o lectură mai atentă, cititorul *Noii Atlantide* va descoperi cu uimire că între Casa lui Solomon şi societatea Bensalemului nu există aproape nici un fel de legătură. În afara momentului în care primesc şi certifică revelaţia creştină, fraţii Casei lui Solomon nu intervin în nici un fel în viaţa locuitorilor insulei; atunci când îşi fac apariţia în public, „spectacolul" este cel care pare să conteze, şi nu intervenţia lor în guvernarea sau educarea locuitorilor Bensalemului. De altfel, locuitorii insulei nu par să beneficieze în nici un fel de descoperirile ştiinţifice realizate de Casa lui Solomon – nimic din ce ne este prezentat de Bacon ca reprezentând viaţa bensalemienilor nu este mai impregnat de „ştiinţă", de cunoaşterea mai aprofundată a naturii sau de tehnologie decât viaţa marinarilor europeni. Fericirea bensalemienilor se datorează mai degrabă unei vieţi simple, patriarhale, în acord cu natura, şi nu vreunei cuceriri a „noii ştiinţe".

Să ne oprim aici cu enumerarea stranietăţilor şi paradoxurilor

poveştii şi să privim puţin textul însuşi. Ne aflăm de la început într-o situaţie interesantă: *Noua Atlantidă* este singura scriere de ficţiune a unui autor care a dus în majoritatea scrierilor sale un război susţinut împotriva ficţiunilor de orice fel şi a cărui atitudine în privinţa imaginaţiei este cel puţin ambiguă[22]. Aşa cum a remarcat recent Sarah Hutton,

> „În *Noua Atlantidă* avem, deci, nu doar o curiozitate – o ficţiune baconiană – ci un paradox interpretativ: singura evadare în teritoriul ficţiunii narative a unui autor care repudia farmecele limbajului; o operă a imaginaţiei care a fost citită cel mai adesea ca un document factual al proiectului baconian pentru progresul cunoaşterii şi, mai ales, al ştiinţei. Deşi se prezintă ca o ficţiune narativă neterminată, este tratată ca un epitom al muncii de o viaţă a autorului; cât despre starea ei neterminată, este interpretată ca o emblemă a incompletitudinii proiectului însuşi la moartea autorului."[23]

Acest paradox interpretativ va deveni evident în cele ce urmează; voi încerca să-l pun în evidenţă, pornind de la întrebarea „Cum citeau acest text contemporanii lui?". Vom vedea astfel că interpretările din ultimii ani adresează, de cele mai multe ori, întrebări care-i preocupau deja pe contemporanii lui Bacon. La unele dintre acestea, însă, cititorii secolului al XVII-lea aveau un răspuns – de multe ori unul extrem de interesant – pentru că pleca de la un context interpretativ care, astăzi, este mai puţin evident[24]. Pornind de la o reconstrucţie a acestui context pierdut vom putea înţelege şi explicita o serie dintre enigmele acestui text cu multe niveluri de lectură.

Primul nivel contextual care merită investigat este chiar locul textului de care vorbim printre scrierile baconiene. Pornind de la această întrebare putem clarifica deja unul dintre interesantele puncte din discuţia de mai sus, şi anume însuşi statutul de scriere neterminată al *Noii Atlantide*. Acest statut a fost de altfel chestionat de numeroşi interpreţi, atât în secolul XX[25] cât şi în secolul al XVII-lea. Pentru acei dintre cititorii lui Bacon care se apropie de *Noua Atlantidă* după ce au citit restul scrierilor sale, sau având în minte marele proiect de reformă a cunoaşterii propus de acesta în prefaţa la *Marea Instaurare*, în introducerea la *Noul Organon* sau în *The Advancement of Learning*, *Noua Atlantidă* este în mod natural centrată pe descrierea Casei lui Solomon şi, cel puţin structural, pare să fie un text complet, destinat creionării modului în care ar trebui să funcţioneze ştiinţa modernă. Sau, mai precis, nu este un text mai puţin terminat decât celelalte texte invocate mai sus şi în care Bacon îşi prezintă marele proiect de reformă a cunoaşterii. Este o trăsătură caracteristică a scrierilor lui Bacon să fie „neterminate" sau declarate „neterminate"[26]; şi acest lucru nu este întâmplător, aşa cum voi încerca să demonstrez în

continuare. Cu alte cuvinte, faptul că *New Atlantis* este prezentată ca scriere neterminată nu înseamnă că ne aflăm în faţa unui manuscris nepregătit pentru tipar, rămas printre hârtiile lui Bacon. *New Atlantis* este o scriere neterminată doar în măsura în care *Noul Organon* este şi el una: proiectele baconiene având acest caracter de *work in progress*[27]. Şi tot asemenea altor texte baconiene, *Noua Atlantidă* pune problema reformelor instituţionale, metodologice şi filosofice necesare pentru a realiza progresul cunoaşterii şi pentru a institui o nouă „ştiinţă".

Dar, oare, de ce „ştiinţă"[28] este vorba? Să nu ne lăsăm influenţaţi de aparenţe: nici organizarea Casei lui Solomon, cu accentul pus pe ierarhie, jurăminte de credinţă şi păstrarea secretului, nici experimentele şi observaţiile, maşinăriile sau descoperirile pe care le veţi găsi în textul *Noii Atlantide* nu seamănă din cale-afară cu „ştiinţa modernă", oricât de larg am interpreta acest termen. Nu e de mirare că o serie de autori moderni au văzut în Casa lui Solomon mai degrabă o societate secretă care e deţinătoarea absolută a surselor de putere (politică, religioasă, economică, ştiinţifică) decât o instituţie ştiinţifică. Multe din trăsăturile ei favorizează o astfel de interpretare; organizarea ierarhică a Casei lui Solomon face, de exemplu, ca numai cei trei Interpreţi ai Naturii aflaţi în fruntea ierarhiei să fie în stare să *înţeleagă* ştiinţa pe care instituţia o produce; toate celelalte poziţii subordonate sunt poziţii de executanţi care adună material şi nu ştiu mai multe despre Natură decât ignoranţii locuitori ai Bensalemului[29]. De asemenea, Casa lui Solomon funcţionează adesea mai degrabă ca organizaţie politică: atunci când decide care secrete să fie făcute publice şi care nu, de exemplu. În plus, una dintre importantele funcţii îndeplinite de părinţii Casei lui Solomon este cea de *negustori de secrete*; trei dintre ei sunt trimişi la fiecare 12 ani în lume unde se deghizează după portul ţinutului în care ajung, rămânând astfel invizibili în ochii localnicilor – şi au misiunea de a cumpăra: cărţi, noutăţi, descoperiri şi secrete. În ciuda frumosului nume de *negustori de lumină* pe care îl dă Bacon acestei categorii, nu poate să nu-ţi vină în minte mai degrabă imaginea unui serviciu de spionaj, sau, din nou – mai familiară pentru secolul al XVII-lea – cea a unei societăţi secrete.

Un punct de pornire posibil în citirea *Noii Atlantide* şi în înţelegerea măcar a unei părţi din această lungă listă de trăsături stranii şi paradoxale este să ne întrebăm cu ce ochi o citeau contemporanii lui Bacon. Dincolo de divergenţele lor de interpretare, existau nişte puncte comune care-i făceau, de exemplu, pe partizanii Societăţii Regale să vadă în acest text o descriere a unei societăţi care avea ceva în comun cu noua filosofie experimentală. Voi încerca să demonstrez că aceste puncte

comune se datorează modului în care este prezentată *Noua Atlantidă* în primele ei ediţii, extrem de populare în secolul al XVII-lea, ca parte a unui proiect mai mare – şi, evident, neterminat – de rescriere a *Instauratio Magnai*, programul baconian de reconstrucţie a întregii cunoaşteri moştenite, de producere şi comunicare a „noii ştiinţe".

1. TEXTUL ŞI PREZENTAREA LUI

La prima ediţie, în 1626, *Noua Atlantidă* nu apare ca un text independent, ci ca partea a doua a unei cărţi masive cu titlul *Sylva Sylvarum, or a Natural History in Ten Centuries*[30]. Prima parte, de peste 300 de pagini, este o *istorie naturală*, adică – în viziunea lui Bacon – materialul brut din care se constituie ştiinţa, depozitul de date şi fapte de la care filosoful porneşte pentru a ordona mai întâi fenomenele în clase şi a construi apoi, pornind de la acestea, *axiome* şi *legi*[31]. Bacon scrie şi publică o serie de istorii naturale în ultimii ani din viaţă: *Istoria vânturilor*, *Istoria vieţii şi a morţii*, *O istorie a densului şi a rarului* etc. Aceste istorii naturale sunt colecţii relativ ordonate de fenomene, observaţii, relatări la mâna a doua a unor astfel de fenomene şi observaţii, ipoteze de lucru, liste de experimente care ar trebui încercate şi aşa mai departe[32]. Genul literar este cel antic: istoriile naturale ale lui Pliniu cel Bătrân. Spre deosebire de autorii antici, însă, Bacon încearcă să sistematizeze, să grupeze fenomenele în clase şi să propună metodologii de cercetare şi ipoteze de lucru sau liste de întrebări pentru cercetătorii naturii care vor veni după el. Istoriile naturale devin fundamentul comun de plecare pentru toţi cercetătorii naturii şi, implicit, o bază pentru comunitatea intelectuală[33]. Aceste istorii naturale baconiene sunt extrem de populare în Anglia secolului al XVII-lea. Robert Boyle, Robert Hooke, John Evelyn, Walter Charleton şi atâţia alţii din membrii fondatori ai Societăţii Regale scriu, la rândul lor, istorii naturale, continuând listele de întrebări şi experimente lăsate deschise de Francis Bacon. Istoria naturală devine un gen; şi ajunge să fie indisolubil asociată tipului de ştiinţă practicat de Societatea Regală[34]. În *A Proposition for the Advancement of Learning* (1661), Abraham Cowley conturează proiectul unui „colegiu filosofic" consacrat progresului cunoaşterii, un colegiu care urma a fi alcătuit din 20 de profesori şi 16 asistenţi, finanţat de stat, centrat pe experimente şi răspunzător nu numai de înregistrarea noilor descoperiri dar şi cu păstrarea eficientă a celor descoperite în trecut. Studiul efectiv al celor implicaţi în partea de cercetare ar fi trebuit să conste din: „toate acele lucruri conţinute

în catalogul de istorii naturale anexate la *Noul Organon* al lordului Bacon".[35] Prima publicaţie ştiinţifică a lumii, *Philosophical Transactions of the Royal Society* este, în primii ani de existenţă, o suită de istorii naturale.[36]

Sylva Sylvarum, textul care precede *Noua Atlantidă* în ediţia din 1626, este însă un tip foarte special de istorie naturală[37]. În primul rând, nu are un subiect de studiu; fenomenele investigate în cele zece cărţi şi peste trei sute de pagini sunt de o diversitate uluitoare: de la condensare şi rarefiere la producerea şi receptarea sunetelor, de la amestecuri, aliaje şi mixturi la creşterea plantelor, de la producerea unor noi specii de animale la reţete medicale fanteziste, nimic nu este lăsat pe dinafară. O mare parte a cărţii a 10-a se ocupă de producerea de iluzii, explicaţii ale funcţionării imaginaţiei, producerea fascinaţiei, acţiunea la distanţă a simpatiei şi antipatiei, „transmiterea spiritelor şi forţa imaginaţiei"[38] – este, adică, o carte de magie[39]. Nimic foarte surprinzător: magia naturală era considerată, în secolul al XVII-lea, o parte a filosofiei naturale. Totuşi, din perspectiva unui cititor al lui Bacon, *Sylva Sylvarum* este o carte ciudată. Ea contrazice o mare parte dintre preceptele metodologice stabilite în *Noul Organon*; amestecă experimentele şi observaţiile cu teoriile şi ipotezele, aruncă în faţa cititorului o diversitate de fenomene, foloseşte la fiecare pas surse antice pe care le citează sau nu. Într-adevăr, s-a arătat că cea mai mare parte a experimentelor şi observaţiilor din *Sylva Sylvarum* sunt relatări la mâna a doua după autori antici şi moderni: James Spedding şi Graham Rees au identificat cea mai mare parte a acestora. Este vorba de o diversitate de autori: Aristotel, Plinius cel Bătrân, Seneca, Giovanni Batista della Porta, Cardano etc.[40] O parte dintre aceştia sunt citaţi, alţii nu. În multe locuri citarea directă este înlocuită cu „anticii spun", sau „se spune" etc.

Nu e de mirare că în faţa unei asemenea cărţi, criticul modern depune armele. În fond, avem de-a face cu două texte neterminate, publicate postum, rămase în manuscris şi prezentate ca formând o unitate doar de editorul lor, capelanul şi secretarul lui Bacon, William Rawley. Ce ne opreşte să le considerăm simple încercări nereuşite, primul – un carnet de lucru cuprinzând idei, sugestii şi observaţii „de încercat pe viitor"- iar celălalt, un proiect neterminat de a scrie o utopie „ştiinţifică"?

Ei bine, există mai multe argumente împotriva unei astfel de interpretări. Primul este contextual: *Sylva Sylvarum*, acest text aparent compozit, a fost de departe cea mai populară dintre scrierile lui Bacon în secolul al XVII-lea, printre „pionierii ştiinţei moderne" şi nu numai. Există mai multe ediţii ale acestui text decât ale *Noului Organon*; iar atunci când

Boyle sau Hooke sau Charleton se refereau la continuarea operei lui Bacon, referinţele precise sunt adesea la *Sylva Sylvarum* şi nu la celelalte istorii naturale[41]. Popularitatea textului nu se limitează la Anglia. *Sylva Sylvarum* şi *Noua Atlantidă* sunt traduse destul de repede – în 1631 – în franceză, de Pierre Amboise, însoţite de un *Discours sur la Vie de M. Bacon*.[42] De asemenea, în Anglia, o serie de autori au publicat continuări ale acestui text; aproape că am putea vorbi despre inaugurarea unui gen literar[43].

Al doilea argument priveşte redactarea *Sylva Sylvarum*. Graham Rees a descoperit că nu avem de-a face cu un carnet de însemnări sau cu o primă redactare, ci cu un manuscris pregătit pentru tipar, trecând prin cel puţin o rescriere şi o serie de corecturi succesive care l-au adus în forma prezentată de Rawley[44].

Ce este, de fapt, *Sylva Sylvarum*? Titlul trimite deja la caracterul special al acestei istorii naturale: este o colecţie sau un depozit de fapte, observaţii şi experimente, în stare brută, neprelucrată, materialul de construcţie pentru istoriile naturale viitoare. Cu alte cuvinte, *Sylva* este un text construit pentru posteritate în care li se indică cercetătorilor naturii direcţii de cercetare. De aceea, experimentele sunt adesea intercalate cu teorii, observaţii generale, ipoteze de lucru sau diverse alte consideraţii de natură să direcţioneze atenţia şi imaginaţia celui care s-ar apuca să studieze natura dintr-o perspectiva baconiană[45].

Merită menţionat în acest punct un element iconografic: pagina de gardă a ediţiei din 1629 a *Sylva Sylvarum* ne înfăţişează un glob pământesc înconjurat de ape, situat între cele două coloane care simbolizează graniţele lumii cunoscute: Coloanele lui Hercule, sau strâmtoarea Gibraltar. Globul pământesc poartă inscripţia *Mundus Intellectualis*, iar deasupra lui străluceşte soarele cunoaşterii identificat cu divinitatea, încadrat de două capete de îngeri înnaripaţi. Sunt multe elemente interesante în această imagine, însă cel mai interesant dintre ele este modul în care poate fi ea citită pornind de la o altă faimoasă imagine: frontispiciul *Instauratio Magna*, adică a marelui proiect baconian de reformă a cunoaşterii, publicat în 1620.

Plasarea în cadru este aceeaşi în ambele imagini: pe marea dintre coloanele lui Hercule, adică la graniţa simbolică dintre lumea cunoscută şi oceanul încă neexplorat. În primul caz, avem o corabie care trece această graniţă sau se întoarce din explorare. În al doilea caz, corabia este înlocuită cu întregul glob al „lumii intelectuale“: este ceea ce ni se oferă spre explorare în *Sylva Sylvarum*. Iconografic, mesajul este destul de explicit: cititorii lui Bacon au acum în mână nu o parte sau alta a proiectului *Marii*

Instaurări, ci materialul care să-i ajute în explorarea lumii intelectuale aflate acum (graţie reformei produsă de *Marea Instaurare*) mult mai la îndemână. Totul pus sub aceeaşi trimitere la lumina divină a cunoaşterii, una dintre imaginile care reapar constant în scrierile baconiene. Cu alte cuvinte, *Sylva Sylvarum* se prezintă cititorului, chiar de la prima pagină, ca o *continuare* a *Instauratio Magna*, ca o încununare a operei autorului şi nu ca publicarea postumă a unui manuscris pe care Bacon n-a avut timp să-l termine. Aşa arată cartea în care cititorului secolului al XVII-lea descoperea *Noua Atlantidă.*

Pe de altă parte, să nu uităm că avem de-a face cu un volum postum, editat de William Rawley. Rawley este unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Bacon, unul dintre executorii testamentari şi principala sursă de informaţie despre proiectele baconiene în ultima lor fază de reconstrucţie. Tot Rawley este cel care scrie prima dintre biografiile lui Bacon (şi sursa tuturor celorlalte). Aşa cum arată Lisa Jardine şi Alan Stewart, îl putem credita pe Rawley că duce mai departe proiectul baconian, inclusiv la nivelul fasonării „statuii“ marelui filosof care trebuie lăsată moştenire posterităţii[46].

În prefaţa la *Sylva Sylvarum*, William Rawley ne oferă următoarele informaţii:

1. că a lucrat adesea cu Bacon la realizarea experimentelor pe care cititorul le va găsi prezentate în carte;
2. că valoarea acestora nu depinde de forma aparent dezordonată în care este prezentată această colecţie;
3. că deşi multe din aceste observaţii şi experimente vor fi considerate vulgare sau triviale, Bacon susţinea că nu există în studiul atent al naturii nimic care să fie neînsemnat sau trivial. Dimpotrivă, cercetătorul atent se deosebeşte de amatorul care caută curiozităţi şi fapte neobişnuite prin aceea că nu dispreţuieşte observaţiile aparent banale;
4. că scopul primordial al cărţii este să contribuie la realizarea acelei istorii naturale fără de care filosofia naturală nu poate exista;
5. că *Sylva* conţine mai puţin experimente folositoare cât, mai degrabă, ceea ce Bacon numea *experimente de lumină*, adică acele observaţii şi experimente care direcţionează intelectul şi ne ajută să înţelegem;
6. că în spatele dezordinii aparente a cărţii există o ordine secretă.

De asemenea, în prefaţa care însoţeşte *Noua Atlantidă*, aceste

explicaţii lămuritoare continuă. Ni se spune că Bacon a întrerupt lucrul la *Noua Atlantidă* pentru a scrie şi finisa *Sylva Sylvarum*, proiectul său iniţial fiind publicarea acestor două cărţi împreună.

Înainte de a explora însă textul *Noii Atlantide*, să mai rămânem puţin la prima parte a volumului, *Sylva Sylvarum*. Este un text interesant şi la nivelul limbajului; în majoritatea cazurilor, Bacon construieşte un mod de adresare directă, de parcă s-ar afla în laborator, iar cititorul ar face parte dintr-o „echipă de cercetare“. Avem o mostră în experimentul care deschide tratatul:

> „Sapă o groapă la malul mării, puţin deasupra liniei fluxului, şi mergi în adâncime până la nivelul de reflux; pe măsură ce mareea face marea să se apropie, groapa se va umple cu apă dulce, potabilă. Acest lucru este practicat în mod sistematic pe coastele berbere47 unde apa dulce este o raritate. Cezar ştia foarte bine acest procedeu şi l-a folosit în asediul Alexandriei; unde, prin săparea de puţuri la malul mării, a zădărnicit laborioasele lucrări ale adversarilor care s-au trezit cu apă de mare în fântânile lor; şi tot astfel şi-a salvat armata dintr-o situaţie disperată. Cezar însă s-a înşelat asupra cauzelor; el credea că toate plajele nisipoase conţin izvoare naturale de apă dulce. Este însă clar că în puţurile astfel săpate avem apă de mare, pentru că puţul se umple la acelaşi nivel cu mareea; însă apa de mare care trece prin nisipuri este filtrată de toată sarea din ea.“48

Acest experiment are o serie de trăsături caracteristice pe care le vom regăsi pe tot parcursul tratatului: în primul rând, este vorba despre o observaţie preluată din surse antice, însă prezentată în aşa fel încât să pară o indicaţie de lucru pentru viitorii exploratori ai naturii, chemaţi să reproducă situaţia descrisă. Apoi, este integrat unei categorii de experimente destinate să investigheze procesele de filtrare. Întrebarea generală este ce se întâmplă atunci când diferite substanţe trec unele prin altele. Sunt prezentate diferite experimente de separare, filtrare şi aşa mai departe, cu cele mai diferite substanţe. Multe dintre ele nu sunt mai mult decât indicaţii de lucru pentru experimente viitoare, sugestii de dezvoltare sau ramificare; altele sunt experimente încercate de Bacon personal, al căror protocol este descris pe larg. Pare să existe şi o teorie a materiei adiacentă. În sfârşit, destul de multe experimente – mai mult sau mai puţin fanteziste – sunt destinate obţinerii de apă dulce din apă sărată, un subiect pe care-l veţi descoperi printre activităţile de bază ale Casei lui Solomon din *Noua Atlantidă*. Există, de altfel, numeroase corespondenţe între *Sylva Sylvarum* şi activităţile Casei lui Solomon – o parte dintre acestea am încercat să le pun în evidenţă în traducere, prin note de subsol.

Pornind de la acest context, ce este atunci *Noua Atlantidă*? În ce fel se leagă ea de *Sylva Sylvarum*? Răspunsul ar fi: prin publicul căruia i se

adresează şi prin tipul de discurs pe care Bacon îl foloseşte. Spre deosebire de alte scrieri baconiene, acestea sunt direcţionate către ceea ce am numi astăzi „publicul larg“. În secolul al XVII-lea, asta însemna pur şi simplu toţi cei care nu se găseau în spaţiul universităţilor: nobili sau burghezi educaţi interesaţi de explorarea lumii din jurul lor, capabili să citească şi, eventual, să-şi permită să cumpere cărţi. Este important să subliniem că acest public, încă nu foarte numeros la 1600 ajunge la o masă critică semnificativă la mijlocul secolului şi că la *acest* nivel al cititorilor nespecialişti se petrece, de fapt, „revoluţia ştiinţifică“. Pentru acest public scrie şi Descartes *Discurs asupra metodei* şi *acestui* public i se adresează *Philosophical Transactions of the Royal Society* sau, mai târziu, *Nouvelles de la Republique des Lettres*[49]. Acesta este publicul pentru care scrie Bacon *Sylva Sylvarum* şi *Noua Atlantidă*. Ambele sunt scrise în engleză şi nu în latină, într-un limbaj mai direct şi mai accesibil decât cel al tratatelor baconiene[50]. Şi ambele folosesc o serie de artificii de exprimare şi construcţie pentru a părea că includ cititorul printre potenţialii exploratori ai naturii – printre acele intelecte care ar putea fi eventual recrutate într-un mare proiect de instituire a unui colegiu filosofic care să realizeze experimentele propuse de Bacon. Ambele texte se adresează imaginaţiei: experimentele neterminate şi ipotezele din *Sylva Sylvarum* într-un fel, iar „fabula“ misterioasei insule Bensalem într-altul.

Înainte de a explora mai departe această ipoteză de lucru, va trebui să ne lămurim în ce constă proiectul baconian de reformă a cunoaşterii pe care l-am amintit de mai multe ori până acum şi, mai ales, în ce fel a fost el rescris în diferite etape ale vieţii lui Bacon pentru a se adapta diferitelor categorii de cititori pe care autorul lui le avea în vedere.

2. CONTEXTUL ISTORIC: PROIECTUL *MARII INSTAURĂRI* ŞI RESCRIERILE LUI SUCCESIVE

Francis Bacon este angajat de-a lungul întregii sale vieţi în realizarea unui mare proiect de rescriere a cunoaşterii moştenite. Acesta poartă diferite nume; Bacon vorbeşte despre *progresul cunoaşterii*, despre *reforma* cunoaşterii moştenite, despre regenerarea şi instituirea unui nou sistem al ştiinţelor[51] sau despre *marea instaurare*. O re-instaurare „universală a tuturor artelor şi ştiinţelor“, pornind de la fundamente[52]. Ultima sintagmă, *Instauratio Magna* ajunge şi titlul a ceea ce ar fi trebuit, în viziunea lui Bacon, să cuprindă şase mari părţi consacrate tot atâtor

domenii ale cunoaşterii care trebuie reformate: diviziunea ştiinţelor şi analiza deficienţelor cunoaşterii moştenite, metoda de producere a cunoaşterii, istoriile naturale, experimente cruciale care pot da naştere la idei vizionare sau teorii cu putere mare de generalizare şi, în sfârşit, noua filosofie naturală reformată sau *interpretarea naturii*[53]. Tot atâţia paşi la capătul cărora intelectul uman se eliberează de prejudecăţile şi greşelile trecutului[54], învaţă să-şi cunoască abilităţile şi limitele, se vindecă de pasiuni, umori şi erori, învaţă să privească şi să *vadă* natura aşa cum este ea şi nu aşa cum vrem noi să fie, înregistrează observaţii şi efectuează experimente. Pornind de la acestea şi cu ajutorul unei noi metode reuşeşte să construiască axiome şi legi generale şi să înţeleagă regularităţile şi complexitatea naturii[55].

În prefaţa la *Instauratio Magna*, Bacon enumeră şase volume, sau „părţi“ necesare pentru a duce la bun sfârşit planul reformei cunoaşterii moştenite:

1. *Împărţirea ştiinţelor* – o parte introductivă care urma să cuprindă o descriere a stării precare a cunoaşterii moştenite, argumente în favoarea demnităţii cunoaşterii şi consideraţii privind obstacolele care au stat până acum în calea progresului cunoaşterii; o mare schemă a modului în care se relaţionează domeniile cunoaşterii între ele,[56] respectiv o evaluare a domeniilor şi ştiinţelor deficitare. Această parte există în două forme, ambele considerate de Bacon ca nefinisate: *The Advancement of Learning* (1605), rescris într-o formă elaborată şi dezvoltată ca *De dignitate et augmentis scientiarum* (1623).
2. *Noul Organon sau precepte pentru interpretarea naturii* – este partea dedicată vindecării intelectului de erorile şi fantasmele înnăscute sau dobândite şi prezentării noii metode de producere a cunoaşterii. Deşi partea cea mai complet redactată a marelui proiect,[57] *Noul Organon* nu conţine decât un fel de schemă generală a ceea ce ar fi trebuit să fie partea a II-a a *Instauratio Magna*. Cartea întâi este scrisă sub forma unor aforisme, cartea a II-a este declarată neterminată. *Noul Organon* este un volum straniu care a provocat numeroase comentarii în secolul al XVII-lea sau în secolul XX. Bacon însuşi se declara nemulţumit de faptul că *Noul Organon* este scris într-un mod prea elaborat şi depăşeşte nivelul de înţelegere al multora, motiv pentru care ar trebui rescris.[58]
3. *Fenomene ale universului sau istoria naturală şi experimentală*

pe care trebuie fundamentată filosofia – Bacon îşi imagina această parte a proiectului ca fiind alcătuită dintr-un număr impresionant de istorii naturale. În timpul vieţii a publicat doar *Istoria vânturilor* şi *Istoria vieţii şi morţii.*

4. *Cuprinderea intelectului* – este o parte nescrisă a proiectului *Instauratio Magna*, în care Bacon preconiza să includă nişte istorii naturale elaborate pe care urma să dovedească cum funcţionează noua metodă inductivă expusă în partea a II-a[59].
5. *Precursori sau anticipări ale filosofiei secunde* – este o parte niciodată scrisă. Ea ar fi trebuit să conţină în primul rând o serie de exemple; experimente cruciale capabile să funcţioneze ca generalizări şi să ofere accesul spre formularea de axiome şi legi generale ale unor domenii. Cu alte cuvinte, ar fi fost o parte care urma să grupeze teorii provizorii şi tentative de explicare a naturii care urmau să fie confirmate pe măsură ce volumul de date al istoriilor naturale ar fi permis aplicarea tot mai acurată a noii metode.
6. *Filosofia întemeiată sau ştiinţa activă*

Avem de-a face, iată, cu un proiect de mare anvergură care-şi propune nu doar o reorganizare a cunoaşterii moştenite şi introducerea unei noi metode, ci o transformare a însuşi modului de a cunoaşte natura, dublată de o nu mai puţin radicală transformare a persoanei cunoscătorului[60]. În mai multe scrieri, Bacon subliniază că vorbeşte despre o *nouă* cunoaştere, care ar trebui să înlocuiască tot ce se ştia până la el[61]. Adesea, aceasta este prezentată ca un „fruct al timpului"; reforma cunoaşterii moştenite fiind văzută pur şi simplu ca o parte din desfăşurarea planului divin; istoria providenţială cuprinde, cu alte cuvinte, în desfăşurarea ei, şi o etapă care presupune dezvăluirea misterelor universului celor vrednici să le înţeleagă[62]. De aici, accentele aparent milenariste sau apocaliptice, insistenţa asupra *necesităţii* marii instaurări, sublinierea faptului că epoca curentă este un „timp privilegiat" în care o astfel de reformă radicală este posibilă[63]. Un alt aspect interesant este felul în care cunoaşterea naturii este pusă în relaţie cu filosofia morală sau teologia. Marea instaurare nu vizează numai teoriile despre natură şi univers, ci întreaga cunoaştere şi întreaga persoană umană[64]. Ea efectuează un soi de „vindecare" a intelectului uman, restaurând o parte dintre facultăţile „naturale" pierdute în urma căderii[65]. Proiectul are evidente conotaţii politice, de asemenea: marea instaurare nu se poate realiza decât în măsura în care este făcută posibilă de unirea intelectelor împrejurul unui

proiect comun[66], într-o comunitate intelectuală pentru care Bacon are multe nume, dar care reprezintă un factor constant al preocupărilor sale de-a lungul vieţii. Modelul ei pare să fie o comunitate de tip monastic, o „frăţie“:

> „Aşa cum natura a creat frăţii în familii, iar artele mecanice au format frăţii în interiorul comunităţilor, aşa cum elecţiunea divină superinduce o frăţie între regi şi episcopi, în acelaşi fel nu poate exista altceva decât o fraternitate a învăţăturii şi iluminării, înrudită cu acea paternitate atribuită lui Dumnezeu, cel numit Tată al înţelepciunii sau al luminii.“[67]

Această imagine a comunităţii intelectuale, a frăţiei „naturale“ între cei aflaţi pe drumul înţelepciunii, numiţi uneori „fii ai cunoaşterii“[68], pare să fie una dintre constantele proiectului de reformă a cunoaşterii. Marea instaurare depinde de formarea unei „frăţii a luminii“[69], a unui „consiliu de administrare a cunoaşterii“[70], a unei organizaţii internaţionale de tipul ordinelor religioase... sau a Casei lui Solomon.

3. *COMUNITATEA INTELECTUALĂ*, COMUNICAREA CUNOAŞTERII ŞI ULTIMA FRONTIERĂ A PROIECTULUI *INSTAURATIO MAGNA*

Instauratio Magna a fost un program neterminat; sau, mai precis, unul care nu avea cum să fie terminat, anvergura sa depăşind cu mult posibilităţile unui singur om. Încă din primele forme ale redactării sale, *marea instaurare* este mai degrabă o încercare de a atrage atenţia, de a explica cum s-ar putea pune bazele unei comunităţi care să ia în seama ei reforma cunoaşterii, un proiect pentru viitor. În 1605, *The Advancement of Learning* propune nici mai mult nici mai puţin decât adoptarea proiectului *marii instaurări* ca politică de stat; nou încoronatul Iacob I fiind chemat să prezideze şi să finanţeze instaurarea unei „frăţii a luminii“ cu caracter internaţional şi organizare similară cu cea a unui ordin religios[71]. Printre scopurile acestei instituţii imaginate de Bacon se numără reforma universităţilor şi a „locurilor de cunoaştere“ ca bibliotecile, laboratoarele şi muzeele.

Nu o dată, Bacon îşi prezintă proiectul *Instauratio Magna* ca fiind indisolubil legat de transformarea lui în politică de stat:[72] marea instaurare este *opera basilica*, suveranul trebuie să-l aibă ca model pe Solomon, înţeleptul rege al iudeilor, sau pe Hermes Trismegistus[73]. Pentru sine, Bacon adoptă imaginea sfătuitorului; a filosofului care-l consiliază pe

suveran[74].

Reforma cunoaşterii moştenite nu se poate face decât sub patronajul suveranului şi cu finanţare de stat; un motiv pentru Bacon să încerce să obţină simpatia şi sprijinul regelui Iacob I pentru proiectele sale. Acest sprijin nu avea însă să vină niciodată. În ciuda unei spectaculoase cariere politce care îl duce pe Bacon până la poziţia de Lord Cancelar al Angliei, proiectul său de reformă a cunoaşterii rămâne mereu un proiect privat, ale cărui detalii şi rescrieri succesive sunt realizate în puţinul său timp liber. Asta până în 1621 când, în urma unui proces de corupţie, Bacon este condamnat mai întâi la închisoare, apoi la retragerea completă din viaţa publică şi din Londra. În ultimii 5 ani de viaţă, retras la castelul său de la Gorhambury, Bacon se ocupă pentru prima dată exclusiv cu filosofia naturală. Din această perioadă datează cele mai multe dintre istoriile sale naturale, *Sylva Sylvarum* şi *Noua Atlantidă*.

Tot din această perioadă datează o elaborată încercare de a rescrie proiectul *Marii Instaurări* pentru un public mai larg şi pentru posteritate[75]. O serie de scrisori din anii 1622-1623 ni-l arată pe Bacon preocupat de receptarea scrierilor sale pe Continent şi îngrijorat de posteritatea proiectului său de reformă. Din aceiaşi ani datează o activitate frenetică desfăşurată pe trei direcţii. Prima dintre acestea este compunerea de „istorii naturale“: la interval de câte şase luni, Bacon termină şi publică *Historia naturalis et experimentalis* (1622), *Historia Vitae et Mortis* (1623), *Historia Densi et Rari* (1623).[76] O a doua direcţie pare să fie coordonarea traducerilor în latină a scrierilor anterioare sau chiar rescrierea lor pentru o ediţie latină şi deci „internaţională“. Aşa se întâmplă cu *The Advancement of Learning*, un manifest timpuriu în favoarea reformei cunoaşterii din care Bacon construieşte un volum de peste patru sute de pagini sub titlul *De dignitate et augmentis scientiarum*, pe care-l publică în 1623 şi despre care spune că ar putea servi drept partea I a *Instauratio Magna*. Rescrierea *De augmentis* are câteva trăsături semnificative: importante secţiuni sunt adăugate pentru explicitarea modului de funcţionare a „frăţiei luminii“ iar diviziunea ştiinţelor este suplimentată cu o teorie a comunicării cunoaşterii în funcţie de tipul de auditoriu avut în vedere. În prefaţa la *De augmentis* Bacon susţine că, sub această nouă formă, partea I a *Instauratio magna* este scrisă pentru posteritate. Două amănunte sunt semnificative: mai întâi, reforma cunoaşterii este văzută ca un proces îndelungat, de lăsat moştenire posterităţii. În al doilea rând, comunitatea intelectuală nu mai este limitată la graniţele Angliei şi nu mai este subordonată unui suveran politic şi temporal. Modelul sugerat de Bacon pentru frăţia luminii este ordinul

iezuiţilor; cu alte cuvinte, frăţia celor angajaţi pe drumul înţelepciunii este guvernată de o lege a tăcerii, a secretului, de o strictă subordonare ierarhică în faţa superiorului şi, în acelaşi timp, este complet independentă de puterea politică a locului în care fraţii se întâmplă să se găsească. Ne apropiem, cu alte cuvinte, de imaginea Casei lui Solomon din *Noua Atlatidă,* o scriere redactată cam în aceeaşi perioadă cu rescrierea *De Augmentis Scientiarum*.

Cea de-a treia direcţie de reconstruire a proiectului de reformă care pare să-l fi preocupat pe Bacon în ultimii săi ani de viaţă priveşte propria sa imagine. Regăsim în scrierile din această perioadă o permanentă preocupare pentru imaginea pe care o va lăsa moştenire posterităţii. O preocupare explicabilă, în parte, pornind de la accidentul biografic: Bacon nu-şi pierde nici o clipă speranţa că va fi reabilitat la Curte, şi o mare parte din eforturile sale merg în această direcţie.[77] Pe de altă parte, preocuparea de remodelare a propriei sale imagini merge dincolo de momentul istoric concret: Bacon îşi construieşte intenţionat o imagine de lăsat moştenire posterităţii,[78] în perfectă concordanţă, de altfel, cu unul dintre elementele centrale ale proiectului de instaurare a ştiinţelor: muzeul marilor descoperiri şi al marilor descoperitori, prezent şi în *Noua Atlantidă*. Statuile filosofilor trecutului fac parte din organizarea Casei lui Solomon; istoria ştiinţei, în viziunea lui Bacon, este parte integrantă a *Marii Instaurări*.

Cum arată, în viziunea lui Bacon, imaginea pe care vrea să o lase moştenire posterităţii? Aşa cum arată Lisa Jardine şi Alan Stewart, este imaginea pe care o avem noi astăzi; sau, mai precis, imaginea din manuale. Ea este însă foarte diferită de cea a contemporanilor săi, pentru care Francis Bacon era politician, om al legii, Lord Cancelar al Angliei, compromis în urma unui proces de corupţie, iar ca scriitor, autor al unor importante volume de istorie politică, implicat în reforma legislativă a Regatului Unit, popular autor al unor eseuri morale şi al unor aforisme des citate. Bacon filosoful şi înnoitorul ştiinţelor era mai cunoscut pe Continent decât în Anglia, cel puţin până la jumătatea secolului al XVII-lea. Vom vedea de altfel că primii „baconieni“ care încearcă să pună în practică proiectul de reformă a cunoaşterii şi Casa lui Solomon sunt, de altfel, refugiaţi de pe Continent.

Ceea ce Bacon vizează însă, atunci când îşi construieşte propria imagine, este foarte departe de datele de mai sus: este vorba despre un filosof retras din viaţa politică activă, funcţionând cel mult pe post de sfătuitor al puterii, un apropiat al puternicilor lumii cu care însă nu face decât să corespondeze, în timp ce punctul nodal al vieţii sale se află

departe de apele învolburate ale politicii, într-o recluziune activă unde „în serviciul umanităţii“[79] se reconstruieşte întreaga cunoaştere moştenită pornind de la experimente şi observaţii ale naturii[80].

Putem găsi această imagine în *Viaţa lui Francis Bacon*, scrisă de William Rawley şi publicată ca parte a ediţiei din 1657 a scrierilor postume. Rawley ne prezintă în ea un filosof retras într-o viaţă solitară şi creativă, într-o activitate frenetică de experimentare, adunare de date, redactare şi rescriere a marelui proiect de reformă a cunoaşterii. Rawley susţine că în aceşti cinci ani de viaţă Bacon a compus cea mai mare parte a operelor sale şi ne furnizează, într-adevăr, o impresionantă listă în sprijinul afirmaţiilor sale.[81] Ce impresionează însă dincolo de cantitate este coerenţa acestei liste cu imaginea pe care Rawley o suprapune peste portretul lui Bacon: filosoful care dezvăluie lumii o operă monumentală, marele program de reformă a cunoaşterii deja realizat[82], însă la detaliile căruia mai este mult de lucru. În viziunea pe care Rawley o construieşte, programul baconian al marii instaurări are aproape tot ce-i trebuie pentru a funcţiona: schema generală, noua metodă şi o serie de exemple. Ceea ce mai lipseşte este o echipă suficient de mare de entuziaşti care să adune istoriile naturale, adică *datele* cu care generaţiile viitoare vor lucra, aplicând metoda baconiană pentru a construi legile generale ale naturii[83].

De aici, ne spune Rawley, interesul lui Bacon pentru transmiterea mai departe a proiectului său, într-o formă care să trezească curiozitatea şi entuziasmul oamenilor. Rawley subliniază importanţa *stilului* scrierilor sau conversaţiei lui Bacon – pe care ni-l prezintă captivând imaginaţia celor din jurul său, vorbind în aserţiuni simple şi imposibil de contrazis „mai degrabă în stilul unui oracol decât al unui discurs filosofic“.[84]

Noua Atlantidă este scrisă deci în această perioadă de rescriere şi restructurare a marelui proiect de reformă a cunoaşterii, în contextul interesului sporit pe care Bacon îl arată pentru *comunicarea cunoaşterii* şi trezirea interesului sau entuziasmului pentru noua filosofie. Putem vedea în *Sylva Sylvarum* şi *Noua Atlantidă* modelul ideal al „ştiinţei“ pe care Bacon vrea să o lase moştenire, atât la nivel instituţional, cât şi ca program organizat de observare a naturii. Dar, deşi folosim cuvinte familiare, ca experiment, comunitate intelectuală, ştiinţe şi aşa mai departe, modelul ideal al cunoaşterii în viziunea lui Bacon are prea puţin de-a face cu ştiinţa modernă. Comunitatea nu este un institut de cercetare, ci o frăţie religioasă, ierarhic constituită şi legată cu jurăminte de tip monahal în care doar poziţiile superioare ale ierarhiei au acces, cu adevărat, la cunoaşterea secretelor naturii. Restul membrilor acestei „frăţii“ sunt cei care adună date, călătoresc pentru a negocia secrete, explorează în mod egal cărţi

vechi sau fenomene naturale, culegând destul de la întâmplare o serie de informaţii pe care apoi le înregistrează şi le organizează după un plan ale cărui detalii le sunt adesea inaccesibile pentru ca *interpreţii naturii* să poată, pornind de la acestea, să caute – cu ajutorul unei metode şi al unor modele sau ipoteze adesea învăluite în mister – secretele naturii.

Ce este însă nou în tot acest proiect, şi ar putea fi, eventual, o explicaţie a succesului de care s-a bucurat în epocă, este prezentarea lui literară în forma tradiţională a căutării iniţiatice. Explorarea naturii este, în *Noua Atlantidă*, un parcurs iniţiatic de tip tradiţional la capătul căruia nu se găseşte salvarea creştină (sau, mai precis, nu se găseşte numai *salvarea* înţeleasă tradiţional), ci cunoaşterea lumii divine şi a secretelor ei.

4. *NOUA ATLANTIDĂ* ÎN EPOCĂ

Înainte ca *Noua Atlantidă* şi Casa lui Solomon să devină modelul preferat al Societăţii Regale, există o generaţie de baconieni care citesc acelaşi text mai degrabă în cheia sugerată mai sus. Aşa este, de exemplu, un grup de reformatori protestanţi adunaţi la Londra în jurul lui Samuel Hartlib, John Dury şi Theodore Haak[85]. Samuel Hartlib, polonez de limbă germană din Elbing, refugiat în Anglia din cauza Războiului de 30 de ani,[86] ajunge să fie un avocat influent al reformei cunoaşterii şi al reformei sociale în general şi, probabil, unul dintre cei mai fervenţi corespondenţi şi organizatori ai „republicii literelor“ de la jumătatea secolului al XVII-lea. S-a scris relativ mult despre baconianismul lui Hartlib, însă studiile privind modul în care tema reformei cunoaşterii, a progresului învăţăturii şi a „colegiului invizibil“ se reflectă în opera acestuia sunt încă la început (mai ales datorită faptului că multe dintre scrierile lui Hartlib se află încă în manuscris; majoritatea sunt scrisori care nu au fost niciodată publicate)[87]. Hartlib şi Dury preiau de la Bacon tema reformei cunoaşterii în special ca o reformă a învăţământului cu conotaţii de reformă socială şi încearcă să pună în practică diferite proiecte de a înfiinţa societăţi creştine pentru progresul cunoaşterii sau noi colegii ştiinţifice care să înlocuiască sau să suplimenteze universităţile în contextul declanşării războiului civil englez şi al ascensiunii la putere a „puritanismului“ şi a lui Oliver Cromwell.[88] Proiectele lui Hartlib sunt multiple: reforma universităţilor, înfiinţarea unor colegii speciale unde studenţii să fie educaţi în chestiuni practice şi civile, înfiinţarea unui oficiu de patente dar şi a unuia care să înregistreze toate elementele noii filosofii şi ale noii ştiinţe şi care să pună în aplicare proiectul baconian de restructurare a cunoaşterii moştenite şi aşa mai

departe. Colegii filosofice sau societăţi utopice, proiecte de frăţii spirituale sau fondarea unor noi şcoli se desfăşoară pe fundalul credinţei în victoria cauzei protestante şi în destinul providenţial care va face din Anglia tărâmul sfinţilor. Pe măsură ce puritanusmul câştigă teren, Hartlib şi cercul său sunt tot mai aproape de o rescriere imediată şi practică a proiectelor lor; modelul ideal al Casei lui Solomon se împleteşte cu preocuparea de a susţine în faţa parlamentului constituirea unui colegiu filosofic pe model baconian[89]. În toate aceste proiecte, scopurile fundamentale ale unui astfel de colegiu rămân aceleaşi: pe primul loc este „pacea religioasă“; pe al doilea, *progresul cunoaşterii*[90]. Ca şi la Bacon, însă, aceste proiecte sunt redactate în stiluri diferite, pentru diferite tipuri de public. Astfel, Samuel Hartlib scrie chiar şi o scurtă fabulă direct inspirată din *Noua Atlantidă*, şi anume *A description of the Famous Kingdome of Macaria*, (Londra, 1641)[91]. Este vorba despre un dialog dintre un „învăţat“ şi un „călător“ asupra progresului cunoaşterii şi legilor necesare într-un stat fericit. *Macaria* este o republică guvernată „înţelept“, „un exemplu pentru celelalte state“, după cum spune subtitlul, în care locuitorii sunt fericiţi, sănătoşi şi prosperi, trăind în respectul regelui, legilor şi virtuţii[92]. La guvernarea *Macariei* participă cinci „colegii“, dintre care unul este un colegiu al experimentelor, de tip baconian. Sănătatea locuitorilor este asigurată de un colegiu medical din care fac parte însă toţi pastorii din fiecare parohie – astfel încât aceleaşi persoane se îngrijesc de sănătatea fizică şi sufletească a oamenilor. Acest colegiu medical experimentează medicamente şi tratamente pe care le aplică apoi locuitorilor. Este un mod oarecum original de a citi şi interpreta proiectul baconian al Casei lui Solomon, însă modelul rămâne recognoscibil.[93]

Proiectele de reformă propuse de Samuel Hartlib şi John Dury preiau de la Bacon câteva teme importante pe care le rescriu în limbajul milenarist la modă în Interregnum: tema perfectibilităţii naturii umane, a timpului privilegiat, a rolului activ al cunoaşterii în aşteptarea mileniului şi a importanţei coordonării eforturilor pentru ceea ce ei vedeau ca o dublă reformă: religioasă şi intelectuală[94].

Nu întâmplător, atunci când organizează pe hârtie atribuţiunile pe care le-ar avea o persoană însărcinată cu înregistrarea stadiului actual al cunoaşterii şi eforturile necesare pentru progresul ei, Hartlib enumeră principalele puncte de pe lista lui Bacon: corespondenţa internaţională, reţeaua de savanţi care schimbă între ei secrete, pe scurt, „punerea în practică a proiectului lordului Verulam privind *progresul ştiinţelor*“.[95]

Al doilea mare capitol al reformei cunoaşterii în viziunea lui Hartlib este punerea în aplicare a proiectului pansofic al lui Comenius. În

felul acesta, ajungem la un alt important baconian al secolului al XVII-lea, a cărui citire a scrierilor lui Bacon diferă semnificativ atât de cea a lui Hartlib şi Dury cât şi de cea a partizanilor Societăţii Regale. Este vorba despre Jan Amos Comenius (1592-1670), iluminat şi reformator, pedagog şi episcop al uneia dintre cele mai persecutate biserici protestante, *Frăţia Moravă*. Comenius este, printre altele, iniţiatorului unui proiect de reformă intelectuală şi religioasă cu accente baconiene dar şi cu influenţe mistice şi esoterice pe care-l numeşte *Pansophia*[96]. Este un fel de „scară a intelectului“ la capătul căreia omul reuşeşte să-l vadă pe Dumnezeu[97]; un drum deschis oricui, însă marcat de etapele distincte ale încercărilor selective care triază pe cei vrednici de cunoaştere. Este, însă, un drum pe care se merge în comun; iar succesul parcurgerii lui depinde de capacităţile oamenilor de a pune împreună scânteile de lumină cu care a înzestrat Dumnezeu intelectul încă de la începuturi pentru a recrea ceva din lumina orginară a cunoaşterii[98]. Nu numai vocabularul şi imaginile sunt baconiene la Comenius; Pansofia însăşi este „o carte“ sau „un plan“ de organizare a întregii cunoaşteri moştenite, conform unei metode de producere a cunoaşterii[99]. În spatele limbajului mai degrabă derutant, structura marii cărţi a cunoaşterii propusă de Comenius reia pas cu pas elementele din care este construit *De Augmentis Scientiarum*. În perioada vizitei sale în Anglia, în 1641-1642, Comenius scrie planul unei alte cărţi al cărei scop pare să fie argumentarea necesităţii şi posibilităţii de a crea, la Londra, un colegiu al luminii, al cărui model evident este Casa lui Solomon. *Via lucis* este probabil terminată în 1642, însă va fi publicată abia în 1668 cu o dedicaţie către Societatea Regală.[100]

Baconianismul lui Comenius este explicat pe larg într-un alt volum, publicat la Leipzig în 1633 şi tradus în engleză în 1651. Este vorba despre *Filosofia naturală reformată* (*Naturall Philosophie reformed by divine light*) în care Comenius se declară urmaşul a doi mari giganţi, cei care, asemeni lui Hercule, au curăţat grajdurile lui Augias ale filosofiei tradiţionale şi au reformat întreaga cunoaştere: Bacon şi Campanella[101]. Alăturarea este interesantă dacă ne gândim că *Noua Atlantidă* este probabil redactată în 1624, la un an după publicarea, la Frankfurt, a *Cetăţii Soarelui*. Thomasso Campanella nu este un nume pe care cititorul contemporan l-ar asocia neapărat cu Bacon. Pentru mediul protestant şi milenarist din care provin Comenius şi Hartlib însă, alăturarea nu are nimic neobişnuit[102]. Multe dintre scrierile lui Bacon care susţin reforma cunoaşterii sunt citite în descendenţa unor manifeste similare care anunţă înnoirea filosofiei, o cunoaştere reformată după modelul reformei religioase, cu importante accente milenariste[103]. Comenius descrie în

prefaţa *Filosofiei naturale reformate* bucuria cu care a descoperit şi citit *Instauratio Magna*. Bacon i-a arătat limitele manifestelor de reformă filosofică ale lui Campanella şi l-a pus pe drumul înţelegerii Naturii...şi Scripturilor. Cu toate acestea, *Instauratio Magna* este doar începutul drumului:

> „M-a îndurerat să observ că prea-nobilul Verulam ne-a oferit într-adevăr o adevărată cheie a Naturii, însă nu a deschis cu adevărat secretele acesteia, ci ne-a oferit doar câteva exemple, arătându-ne cum funcţionează acestea şi a lăsat restul pe seama observaţiilor şi inducţiilor pe care urmează să le facă generaţiile viitoare."

Pe de altă parte, spune Comenius, meritul scrierilor lui Bacon este că ne pot plasa pe drumul cel bun, iluminând intelectul şi punându-l la lucru:

> „Am văzut, totuşi, că speranţele mele nu au fost degeaba în măsura în care mi-am văzut mintea astfel iluminată de lumina pe care am primit-o odată cu aceste câteva scântei, crescând asemenea unei torţe, astfel încât mari secrete ale naturii şi o serie de locuri obscure din Scriptură (ale căror raţiuni nu le vedeam până acum) erau acum clare, de parcă ar fi fost evidente; spre marea mulţumire a minţii mele".[104]

S-a discutat destul de mult în ce măsura baconianismul lui Comenius sau Hartlib este autentic şi dacă provine sau nu dintr-o atentă citire a *Instauratio Magna*. Acest lucru este mai puţin important pentru ceea ce ne preocupă acum. Am făcut această paranteză istorică mai mult pentru a arunca o privire asupra *cititorilor* lui Bacon, asupra *cititorilor Noii Atlantide* pe care i-am invocat de atâtea ori până acum[105]. Diversitatea lor este considerabilă; iar atunci când vorbesc de Casa lui Solomon, probabil că grila lor de lectură diferă în funcţie de mediul din care provin şi de propria lor agendă. Sigur este însă un lucru: *Noua Atlantidă* a fost extrem de citită în epocă, iar Casa lui Solomon a captat imaginaţia tuturor celor care vedeau salvarea protestantismului, filosofiei, ştiinţei experimentale a naturii etc. într-un proiect întemeiat pe acţiunea organizată a unei comunităţi[106]. Ce au însă în comun toate aceste proiecte sunt următoarele trăsături:

1. Majoritatea văd în *Noua Atlantidă* un text cu cheie al cărui principal nucleu este descrierea Casei lui Solomon.
2. Funcţia fundamentală a Casei lui Solomon se referă la relaţia între cele două tipuri de cunoaştere, cea *naturală* şi cea *revelată*, motiv pentru care activitatea ei se circumscrie problemei esenţiale (pentru secolul al XVII-lea) a relaţiei dintre „ştiinţă" şi

„religie".

3. Majoritatea sunt dispuse să-i atribuie lui Bacon o cunoaştere mai aprofundată a secretelor naturii decât mărturisesc scrierile sale şi o exprimare cifrată care ascunde în aceeaşi măsură în care dezvăluie[107].

5. CÂTEVA POSIBILE INDICII PENTRU O REINTERPRETARE A TEXTULUI ÎN CONTEXT

După această situare a scrierii în context, am putea încerca să elaborăm câteva puncte de comentariu care, fără să fie exhaustiv, ar putea ajuta lectura, furnizând întrebări şi problematizând episoadele. Putem vedea în *Noua Atlantidă* etapele succesive ale unei căutări iniţiatice; în buna tradiţie a literaturii ezoterice de care am vorbit, la Bacon, echipajul de marinari europeni este confruntat cu o serie de încercări cărora trebuie să le facă faţă şi în urma cărora unora dintre ei le sunt dezvăluite, parţial, secrete din ce în ce mai profunde ale organizării şi funcţionării insulei necunoscute.

Nu întâmplător, începutul *Noii Atlantide* trimite la literatura de călătorie a vremii: în acest fel, cititorului i se comunică deja că va vizita ţinuturi necunoscute şi va întâlni personaje şi episoade fabuloase – este trezită, cu alte cuvinte, curiozitatea, primul pas spre cunoaştere. Literatura de călătorie are, pentru Bacon şi contemporanii săi, funcţii multiple: este o sursă de informaţii şi cunoaştere,[108] dar şi o afirmare a puterii[109]. La nivelul discuţiei despre reforma cunoaşterii, explorările geografice restituie o lume fizică cunoscută, dând speranţe că avem astfel baza pentru o „nouă ştiinţă" şi trezind, eventual, aşteptări milenariste.

Noua Atlantidă începe deci sub semnul descoperirii: marinarii europeni ajung pe o insulă necunoscută şi găsesc o populaţie despre care nu se ştia până acum. Însă de data aceasta, civilizaţia necunoscută este mult superioară celei europene, chiar la nivelul *descoperirilor* şi *invenţiilor* care produc cunoaşterea. Încă de la al doilea episod al poveştii, întâlnirea cu populaţia necunoscută, nuanţele textului se schimbă, iar tot ceea ce urmează stă sub semnul *mirării*. Trecerea de la *curiozitate* la *mirare* este semnificativă; în viziunea lui Bacon, aşa se porneşte în drumul care urmează să exploreze natura.

Dacă urmărim cum ne este prezentată reacţia marinarilor la diferitele episoade ale poveştii, îi descoperim într-o permanentă stare de

minunare (pe care se presupune că o împrumută şi cititorul): „dincolo de lumea cunoscută“, „un miracol ne-a adus până aici“, „avem înaintea noastră imaginea salvării noastre cereşti“, Bensalemul este descris ca „un pământ al îngerilor“, „există ceva supranatural în insula aceasta; mai degrabă angelic decât magic“ – sunt doar câteva descrieri ale reacţiei stârnite de prima întâlnire cu misterul. Minunarea deci, uimirea, adică starea din care se naşte cunoaşterea. Pentru Bacon, minunarea (*wonder*) este „cunoaştere ruptă“: locul în care intelectul îşi atinge limitele şi trece dincolo, spre contemplarea lui Dumnezeu.[110] Pe de altă parte, minunarea este o „sământă a cunoaşterii“: răsădită în suflet, va crea dorinţa de a şti mai mult şi va provoca o mişcare ascensională a intelectului[111]. Există şi o folosire pedagogică a mirării: în transmiterea cunoaşterii pentru cei care nu sunt încă iniţiaţi, Bacon susţine că trebuie să folosim o metodă care ascunde în aceeaşi măsură în care dezvăluie[112]. Formal, aceasta revine la folosirea **aforismelor**; acestea reprezintă tot un fel de „cunoaştere ruptă“, însă provoacă mirare, pun în mişcare imaginaţia şi invită intelectul să caute mai departe.

În *Sylva Sylvarum*, Bacon reia tema în cadrul unei fiziologii a pasiunilor; mirarea, spune el, provoacă uluire; aceasta „este cauzată de fixarea minţii asupra obiectului cogitaţiei, astfel încât nu mai sare (de la una la alta) şi nu se mai opune,[113] aşa cum îi stă în obişnuinţă; pentru că, în uimire, spiritele nu zboară, ca în cazul fricii, ci sunt fixate, iar mişcarea lor este împiedicată“.[114] Cu alte cuvinte, starea de mirare este de natură să ajute intelectul, corectându-i tendinţele şi erorile comune. Mirarea îndreaptă atenţia asupra obiectului şi fixează intelectul asupra unei întrebări sau asupra unui fenomen. Ea nu este încă cunoaştere, însă pare să fie începutul oricărei cunoaşteri.[115]

Minunarea este însă doar prima etapă pe drumul cunoaşterii; o a doua este cunoaşterea de sine. Marinarii europeni aflaţi în faţa „civilizaţiei angelice“ a Bensalemului sunt puşi mereu în situaţia de a se raporta critic la propria lor stare. Pentru a sugera acest lucru sunt folosite o serie de procedee. Uneori textul face comparaţii directe: cărămizile în Bensalem sunt „mai albastre“ decât cele europene, fructul vindecător seamănă cu o portocală, este însă „mai purpuriu“ decât portocalele cunoscute, creştinismul bensalemienilor este „mai vechi“ sau „mai autentic“ decât cel al europenilor şi aşa mai departe. Alteori secretul este cel care apare pentru a sugera că pe lângă ceea ce se vede, civilizaţia Bensalemului este şi altceva. Marinarii europeni nu sunt lăsaţi să umble liber, ci lucrurile le sunt dezvăluite sau arătate doar parţial, şi într-un context precis ales şi delimitat, unul câte unul. Ceea ce află, află ca răspuns la propriile lor

întrebări, efect al mirării de care vorbeam mai înainte. Fiecare nouă dezvăluire îi trimite la următoarea întrebare şi fiecare nou răspuns dezvăluie o altă proprietate a Bensalemului care-l face mult superior lumii cunoscute: creştinismul, istoria politică, forma de guvernare, obiceiurile, riturile şi ritualurile, atitudinea faţă de străini, toleranţa rasială sau lingvistică, cunoaşterea naturii.

Una dintre reacţiile provocate de minunare este corectarea comportamentului; o alta este reflecţia. Ambele apar în primele episoade ale căutării. Marinarii sunt izolaţi în Casa Străinilor, într-o carantină care reprezintă şi un „timp de reflecţie"; de asemenea, într-un discurs care aminteşte de limbajul antic al filosofiei ca exerciţiu spiritual, se hotărăsc să-şi supravegheze comportamentul, să se cunoască pe ei înşişi şi să se „reformeze":

> „Dragi prieteni, e momentul să înţelegem cum stăm. Suntem nişte oameni aruncaţi pe acest pământ asemenea lui Iona afară din pântecele balenei, salvaţi tocmai când eram ca şi îngropaţi în adâncuri. Iar acum, pe uscat, suntem încă între moarte şi viaţă, dincolo şi de Lumea Veche şi de cea Nouă. Numai Dumnezeu ştie dacă vom mai vedea vreodată Europa. Ceea ce ne-a adus aici este un fel de miracol, şi tot de ceva asemănător am avea nevoie pentru pleca de aici116. Prin urmare, având în vedere recenta noastră scăpare, pericolul prezent, ca şi cele care vor veni, să ne ridicăm privirea către Dumnezeu şi fiecare dintre noi să se căiască şi să se îndrepte."

Iată contextul narativ în care începe dezvăluirea efectivă a secretelor insulei: marinarii se transformă în acest fel, din simpli exploratori ai mărilor, în aspiranţi la postura de filosofi, ucenici pe drumul cunoaşterii, dispuşi să înveţe de la cei pe care-i întâlnesc. Există, în *Noua Atlantidă,* şase episoade distincte pe care le-am putea citi în această cheie iniţiatică. În fiecare dintre ele se intră ca urmare a unei încercări pe care marinarii europeni o trec cu bine. Fiecare episod este o dezvăluire parţială care produce mirare şi fixează mintea pe un anumit obiect al cunoaşterii. Fiecare episod este potenţial incomplet, majoritatea sunt întrerupte în mod artificial pentru a arăta că iniţierea continuă. Nu întâmplător, numărul marinarilor care intră în aceste episoade succesive se tot reduce până când unul singur ajunge să se găsească în prezenţa Părintelui Casei lui Solomon. Voi creiona în cele ce urmează aceste episoade, subliniind unele dintre trăsăturile lor interesante.

1 Francis Yates a sesizat, cu peste 30 de ani în urmă, remarcabilele asemănări de limbaj şi imagistică care există între scrierea lui Bacon şi scrieri esoterice de la sfârşitul secolului al XVI-lea cum ar fi manifestele rozicruciene sau „romanul" lui Johan Valentin Andreae, *Nunta chimică a lui Christian Rosencreuntz*. Yates subliniază în special faptul că o parte dintre primii cititori ai *Noii*

Atlantide au făcut aceste asociaţii, şi citează mai multe exemple în acest sens. Yates, F., *Iluminismul rozicrucian*, traducere de Petru Creţia, Humantias, Bucureşti, 1997.

2 Această direcţie de interpretare a fost inaugurată, în secolul XX, de cartea lui Farrington B., *Francis Bacon: Philosopher of Industrial Science*, (New York, 1949). Există numeroase astfel de interpretări care atribuie Casei lui Solomon rolul de model, de instituţie ideală pentru producerea cunoaşterii, de institut de cercetare *avant la lettre.* Astfel sunt Prior M.E., „Bacon's Man of Science", în Vickers, B. ed.,*Essential articles for the study of Francis Bacon*, (Londra, 1972) 140-163, Zetterberg, „Echoes of Nature in Salomon's House", *Journal of the History of Ideas*, 43 (1982) 179-193. O interpretare similară care vede în Casa lui Solomon o rescriere a proiectului intelectual privind producerea şi păstrarea cunoaşterii care l-a preocupat pe Bacon de-a lungul întregii sale cariere este Leary J.E., *Francis Bacon and the Politics of Science*, (Ames, 1994). Editorii operelor complete ale lui Francis Bacon, Spedding şi Ellis, adoptă aceeaşi poziţie. Pentru ei, *New Atlantis*, este o „consemnare a propriilor sentimente ale lui Francis Bacon", privind realizarea marelui său proiect de reformă a cunoaşterii. Vezi *The Complete Works of Francis Bacon*, editate de Spedding J., Heath D., Ellis R.L., 14 vol., (New York, 1858-1874). De aici înainte vom cita aceste volume ca WFB urmate de numărul volumului şi pagina; referinţa de mai sus este WFB III 122.

3 Este interpretarea sugerată de Francis Yates în *Iluminismul Rozicrucian*, ed. cit., Cap. 9.

4 De exemplu Spitz D., „Bacon's *New Atlantis*: A Reinterpretation", *Midwest Journal of Political Science* 4 (1960) 52-61, Kendrick C., „The Imperial Laboratory: Discovering Forms in the *New Atlantis*", *ELH* 79 (2003) 1021-1042.

5 Weinberger J., „Science and Rule in Bacon's Utopia: An Introduction to the reading of the *New Atlantis*", *The American Political Science Review* 70 (1976) 865-885. În viziunea lui Weinberger, gândirea utopică modernă originează în promisiunile ştiinţei moderne; nu este altceva decât „expresia politică a pretenţiilor ştiinţei de a uşura condiţia umană şi de a lărgi graniţele stăpânirii umane" (op.cit., p. 865). Ca urmare, *Noua Atlantidă* inaugurează un gen utopic diferit de utopiile clasice. Vezi şi Weinberger J., *Science, Faith and Politics: Francis Bacon and the Utopian Roots of the Modern Age*, (Cornell, 1985).

6 Aşa cum vom vedea în continuare, în această cheie a fost citită *Noua Atlantidă* în secolul al XVII-lea de către fondatorii *Royal Society* care au luat-o nu o dată ca model declarat. Pentru discuţia modului în care Casa lui Solomon a funcţionat ca model imaginar de legitimare a „noii ştiinţe" vezi Lynch W., *Solomon's Child*: *Method in Early Royal Society of London*, Stanford University Press, (New York, 2001).

7 Leary J.E., *Francis Bacon and the Politics of Science*, (Ames, 1994), Jardine L., Stewart A., *Hostage to Fortune. The Troubled Life of Francis Bacon*, (New York, 1995).

8 Mickael Popelard, „Voyages et utopie scientifique dans *La nouvelle Atlantide* de Bacon", *Etudes Epistémè*, 10 (2006) 3-24, Kendrick C., „The Imperial Laboratory: Discovering Forms in Bacon's *New Atlantis*", *ELH* 79 (2003) 1021-1042.

9 Renaker D., „A Miracle of Engineering: The Conversion of Bensalem in Bacon's *New Atlantis*", *Studies in Philology* 87 (1990) 181-193, Spitz D., „Bacon's *New Atlantis*: A Reinterpretation", *Midwest Journal of Political Science* 4 (1960) 52-61.

10 Whitney C., „Merchants of Light: Science as Colonization in the *New Atlantis*", in Sessions W.A., *Francis Bacon's Legacy of Texts*, (New York, 1990), Kendrick C., art. cit.

11 Burton R., *The Anatomy of Melancholy*, (Londra, 1668) 60, 63.

12 Destul de interesant, *Utopia* lui Morus lipseşte din enumerarea lui Burton, iar *Noua Atlantidă* este plasată în contextul scrierilor utopice cu puternică încărcătură religioasă şi esoterică. Johann Valentin Andreae este prezumptivul autor al manifestelor rozicruciene, iar *Christianopolis*, apărut în 1619, a fost adesea interpretat ca un manifest de reformă religioasă aparţinând unui grup luteran preocupat în egală măsură de reforma morală şi religioasă a protestantismului şi de alchimie. Vezi Andreae J.V., *Christianopolis*, editat şi tradus de Thompson E. H., International Archive of the History of Ideas, 162 (Kluwer, 1999). Vezi şi Dickson D.R., *The Tessera of Antilia*. *Utopian Brotherhoods and Secret Societies in the Early Seventeenth Century*, Brill (Leiden, 1998).

13 Glanvill J., *Plus Ultra* (Londra, 1668) 88.

14 Evelyn J., *Introductions concerning Erecting of a Library*, (Londra, 1661), prefaţă. Societatea Regală este nu o dată numită, în pamfletele vremii, „adevărata casă a lui Solomon".

15 Glanvill J., „Anti-fanatical Religion and Free Philosophy. In a Continuation of *New Atlantis",* în *Essays on Several Important Subjects on Philosophy and Religion*, (Londra, 1676).

16 Cowley A., *A Proposition for the Advancement of Learning*¸ (Londra, 1661).

17 Pentru discutarea caracterului vizual şi „scenic" al acestui miracol vezi Renaker D., art. cit.,

1990 şi Coffey D., „«As in a theatre»: scientific spectacle in Bacon's *New Atlantis*", *Science as Culture* 13 (2004) 259-290. David Renaker subliniază că realizarea de iluzii optice de tot felul este enumerată de Bacon la loc de frunte printre realizările Casei lui Solomon; cu alte cuvinte, părinţii Casei lui Solomon sunt, în principiu, perfect capabili să pună în scenă „miracolul" aşa cum este el prezentat. Donna Coffey subliniază înrudirea dintre „spectacolul" miracolului pe care bensalemienii îl privesc de la distanţă, „ca la teatru" şi spectacolul de măşti, atât de popular la curtea lui Iacob I.

18 Sau, mai precis, ritualul asociat „Sărbătorii familiei" prezintă mai curând elemente antice decât creştine, aşa cum vom vedea în continuare.

19 Kendrick C., art. cit., 2003, Leary J.E., op. cit., 2004.

20 Coffey D., art. cit., 2004.

21 Colie R., „Cornelis Drebbel or Salomon de Caus: two Jacobean models for Salomon's House", *Huntington Library Quarterly* 18 (1954) 245-260.

22 Problema rolului imaginaţiei la Bacon a fost, de altfel, îndelung discutată de comentatori. Recent, o serie de analize au pus în evidenţă importanţa imaginaţiei pentru Bacon, reabilitând şi o întreagă teorie a comunicării cunoaşterii cu ajutorul ficţiunilor: parabole, analogii, opere ale imaginaţiei în genere. Vezi, de exemplu, Butler T., „Bacon and the Politics of Prudential Imagination", *SEL* 46 (2006) 93-111, Manzo S.A., „Holy Writ, Mythology, and the Foundations of Francis Bacon's Principle of the Constancy of Matter", *Early Science and Medicine* 4 (1999) 114-126, Park K., „Bacon's «Enchanted Glass»", *ISIS* 75 (1984) 290-302.

23 Hutton S., „Persuasions to Science: Baconian rhetoric and the *New Atlantis*", in Pierce B., (ed.), *New Atlantis: New Interdisciplinary Essays*, (Manchester, 2001) 48-59, 48-49.

24 Jalobeanu D., „Bacon's Brotherhood and its classical sources: producing and communicating knowledge in the project of Great Instauration", in Engel G., Zittel C., editori, *Francis Bacon and the birth of technology*, *Interractions* (Brill, 2007).

25 De exemplu, Spitz D., „Bacon's *New Atlantis*: A Reinterpretation", *Midwest Journal of Political Science* 4 (1960) 52-61.

26 Whitney C., *Francis Bacon and Modernity*, Yale University Press, 1986, 189-191.

27 Despre modul în care toate scrierile lui Bacon au acest caracter, vezi interpretările uşor diferite ale lui Spedding şi Whitney. Pentru Spedding, faptul că Bacon rescrie la nesfârşit acelaşi proiect, recirculă aceleaşi idei, neterminând nici unul din textele pe care, în cele din urmă, le publică, este o măsură a eşecului. Pentru Whitney, dimpotrivă, avem de-a face cu o strategie; textele publicate sunt în mod intenţionat prezentate ca părţi neterminate ale aceluiaşi grandios proiect neterminat pentru a trezi în cititor curiozitatea şi pentru a-i da sentimentul că poate participa, dacă vrea, la ducerea la îndeplinire a acestui proiect. Vezi Whitney C., *Francis Bacon and Modernity*, (Londra, 1986). Vezi şi WFB III 508-510.

28 Evident, termenul de „ştiinţă" nu există cu sensul de astăzi în momentul în care Bacon scrie *Noua Atlantidă*. Secolul al XVII-lea vorbeşte de „ştiinţe" pentru a desemna toate conţinuturile cunoaşterii organizate raţional; inclusiv magia, alchimia, medicina sau teologia. Termenul cel mai apropiat de ceea ce înţelegem astăzi prin „ştiinţă" este *filosofie naturală*. Aceasta, studiul organizat, teoretic şi/sau experimental al naturii, cuprinde şi el o serie de domenii, de la medicină la mecanică, de la cosmologie la alchimie. Vezi Jalobeanu D., *Inventarea modernităţii* 77-84.

29 Acesta este unul dintre motivele pentru care o serie de interpreţi au fost tentaţi să vadă în spatele modelului Casei lui Solomon mai degrabă un model de exercitare a puterii politice întemeiat pe manipulare, dominaţie necondiţionată şi manevrare inteligentă a secretelor. Vezi de exemplu Spitz D., „Bacon's *New Atlantis*: A reinterpretation", Renaker D., „A Miracle of Engineering: The Conversion of Bensalem in Bacon's *New Atlantis*" şi de asemenea Weinberger J., „Francis Bacon and the Unity of Knowledge: Reason and Revelation", in Solomon J., Martin Gimelli C., *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, (Londra, 2005) 109-128.

30 În mod similar arată ediţia din 1638. *Noua Atlantidă* este publicată împreună cu *Sylva Sylvarum* în mai multe ediţii de secol al XVII-lea. Apare şi separat, în câteva dintre ediţiile operelor lui Bacon, după a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Pe de altă parte, toate ediţiile de secol XVII ale *Sylva Sylvarum* sunt legate împreună cu *Noua Atlantidă*. Vezi Rees G., „An unpublished manuscript by Francis Bacon: *Sylva Sylvarum* drafts and other working notes", *Annals of Science* 38 (1981) 377-412.

31 Există mai multe texte relevante în care Bacon explică modul în care se relaţionează istoria naturală cu filosofia naturală. Modelul cel mai general apare în *The Advancement of Learning* unde istoria naturală este baza unei piramide al cărei trunchi este filosofia naturală iar vârful este metafizica.WFB III 356. În *Parasceve ad historiam naturalem, et experimentalem* („Preparative toward a Natural and Experimental History", un text ataşat primei ediţii din *Noul Organon*) istoriile

naturale sunt considerate indispensabile pentrufundamentarea unei filosofii naturale „adevărate“ şi „active“; WFB IV 252.

32 Pentru detalii privind **ce** este o istorie naturală „baconiană“ şi modul în care aceste istorii naturale au devenit modul standard de a face ştiinţă până la sfârşitul secolului al XVII-lea, cel puţin, vezi Anstey P., „Locke, Bacon and Natural History“, *Early Science and Medicine* 7 (2002) 65-92.

33 „Fără o istorie naturală şi experimentală precum este cea pe care am de gând s-o descriu, nu s-ar putea face nici un fel de progres demn de rasa umană în filosofie sau în ştiinţe“, *Parasceve*, WFB IV252.

34 Lynch W., *Solomon's Child: Method in Early Society London*, (New York, 2001), Lynch W., „A society of Baconians?: The collective development of Bacon's method in Royal Society of London“, in Solomon J., Martin Gimelli C., *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, (Londra, 2006) 173-203

35 Cowley A., 1661, 32.

36 Jalobeanu D., *Inventarea Modernităţii*, (Cluj, 2006).

37 Sensul literal al sintagmei *Sylva Sylvarum* este de „colecţie de colecţii“. Forma de *Sylva*, colecţie de fapte, date, observaţii sau curiozităţi există în Renaştere înainte de Bacon, însă devine cu adevărat populară în a doua parte a secolului al XVII-lea în special datorită lui Bacon. Vezi De Bruyn F., „The Classical Sylva and the Generic Development of Scientific Writing in Seventeenth-century England“, *New Literary History* 32 (2001) 347-373.

38 *Sylva Sylvarum*, (Londra, 1638) 234.

39 Lucru recunoscut de Bacon însuşi, vezi *Sylva*, Century I, 93. WFB II 378.

40 Rees G, „An unpublished manuscript by Francis Bacon“ 390-391.

41 Robert Boyle, de exemplu, menţionează în *Certain Physiological Essays* (1669) necesitatea de a colecţiona serii întregi de „particulare“ (observaţii asupra fenomenelor individuale) şi de a aduna material experimental pentru a scrie o continuare a istoriei naturale baconiene din *Sylva Sylvarum*.

42 *Sylva Sylvarum et Nouvelle Atlantide*, tr. Pierre Amboise, (Paris, 1631). Amboise editează ambele texte într-un mod destul de interesant în sine, reorganizează *Sylva* după tipul de fenomene descrise, iar în prefaţă ne înfăţişează un Bacon retras la reşedinţa lui de la ţară înconjurat de aparate şi experimente – unde aparatura descrisă aduce mai curând cu laboratorul alchimistului.

43 Câteva exemple: Austen R., *Observations upon some part of Sir Francis Bacon's Naturall History*, (Oxford, 1658), Childrey J., *Britannia Baconica, or The natural rarities of England, Scotland and Wales*, (Londra, 1660), Plat R., *The Natural History of Stafford-shire*, (Londra, 1686). O examinare critică a *Sylva* în contextul unei întregi critici a operei baconiene face Alexander Ross, în *Arcana microcosmi*, Londra, 1651.

44 Rees G., „An unpublished manuscript by Francis Bacon“ 392-393.

45 Există în *Sylva Sylvarum* şi alte elemente teoretice: clasificări ale fenomenelor, axiome, reguli de construcţie, chiar legi generale sau principii, aşa cum este, de exemplu, principiul central al teoriei materiei baconiene după care orice corp este alcătuit din două tipuri de materie, una „tangibilă“ şi una „pneumatică“.

46 Jardine L., Stewart A., *Hostage to Fortune. The Troubled Life of Francis Bacon*, (New York, 1998).

47 Regiune din Nordul Africii, de la Oceanul Atlantic şi până la graniţa cu Egiptul. Cuprindea statele berbere: Maroc, Alger, Tunis, Tripolitania şi Spania Maură.

48 WFB II 338. Sursele acestui pasaj, identificate de Spedding, sunt Hirtius, *De Bello Alexandrino*, capitolele 8 şi 9, şi Aristotel, *Problemata*, secţiunea XXIII 21 şi 37.

49 Jalobeanu D., *Inventarea modernităţii*. Cap.5. Rossi P. *Inventarea ştiinţei moderne*, Polirom, 2004.

50 E interesant şi faptul că acestea sunt de asemenea primele dintre scrierile lui Bacon care au cu adevărat succes şi pe continent. *Sylva* este tradusă în latină de către Gruter şi se bucură de un succes deosebit.

51 De exemplu în epistola dedicatorie care prefaţează ediţia din 1620 a *Noului Organon* apărută sub titlul *Instauratio Magna*. OFB XII, 6-7

52 Paragrafele introductive ale *Instauratio magna*, (Londra, 1620) în care Bacon prezintă marele lui proiect ca proiect neterminat, direcţionat însă spre viitor, un fel de cadru general de la care ar trebui să pornească exploratorii naturii pentru a lucra împreună la perfecţionarea lui. Vezi OFB XII, 52r.

53 Iată cum este descrisă, în *Noul Organon*, „interpretarea naturii“. „A venit acum timpul să descriu însăşi arta interpretării naturii. Deşi cred că am dat pentru aceasta precepte sigure şi adevărate, nu pot spune despre ea că decurge cu necesitate din acestea, nici că este perfectă. Cred mai degrabă că oamenii au la îndemână o istorie a naturii şi experimentelor bine construită şi la care se va mai lucra

cu răbdare de aici înainte şi că ar putea să ajungă, prin simpla forţă nativă a minţii, la *forma* interpretării mele, cu condiţia să respecte următoarele două reguli. Mai întâi, să lase deoparte toate opiniile şi noţiunile moştenite; în al doilea rând, să-şi întoarcă mintea dinspre generalizările de ordine cel mai înalte şi de la cele imediat următoare. Pentru că interpretarea nu este altceva decât activitatea naturală şi adevărată a minţii, atunci când aceasta este eliberată de toate impedimentele care o reţin". *Noul Organon* I, CXXX, WFB IV 115.

54 Problema eliberării de prejudecăţile şi erorile tradiţionale, primul pas pe drumul reformei cunoaşterii, este tema centrală a primei părţi a *Instauratio Magna*, scrisă mai întâi în forma *The Advancement of Learning* (1605) şi apoi rescrisă şi dezvoltată în varianta finală, latină *De Augmentis Scientiarum* (1623). Pentru Bacon, reforma cunoaşterii nu poate fi posibilă decât după această acţiune radicală de eliberare a intelectului pentru care nu o dată este folosită sintagma „a deveni asemenea unui copil". Eliberarea de erori şi prejudecăţi este suplimentată de o operaţiune terapeutică şi mai serioasă care priveşte curăţarea de pasiuni, cauzele pentru care intelectul este o oglindă „strâmbă" care reflectă prost lumea naturală. Erorile sunt atribuite unor „intemperanţe" ale gândirii, efecte ale pasiunilor, sau chiar „umori" ale intelectului, prin analogie cu teoria galenică a umorilor şi temperamentelor. Vezi, de exemplu, *The Advancement of Learning*, OFB IV 8, 22, 50.

55 Jalobeanu D., *Inventarea modernităţii*, (Cluj, 2006) 158-161.

56 Noutatea acestei scheme este că propune ca principiu de ordonare facultăţile intelectului uman: memoria, imaginaţia şi raţiunea cărora la corespund, respectiv, istoria, poezia, filosofia. Vezi *The Advancement of Learning* Bk II.

57 Rawley ne informează, în *The Life of Francis Bacon*, că au existat nu mai puţin de nouă rescrieri succesive ale *Noului Organon* care au precedat publicarea, în 1620, a volumului sub titlul *Instauratio Magna*.

58 Vezi, de exemplu, scrisoarea către Lancelot Andrewes din 1622, tradusă în acest volum. Graham Rees susţine că *Noul Organon* trebuia să aibă cel puţin încă o carte. OFB XII, p. XXI.

59 Graham Rees sugerează că scrieri precum *Abecedarium Novum Naturae* ar putea fi o primă redactare a acestei părţi. *Abecedarium* este un manuscris pierdut şi redescoperit abia în anii 1980 la Biblioteca Naţională din Paris. A fost recent publicat de Graham Rees în volumul XII al *The Oxford Francis Bacon*.

60 Aceasta este una dintre temele comune ale scrierilor baconiene: pentru cunoaşterea naturii, intelectul uman trebuie să se purifice de erori şi prejudecăţi, iar procesul cunoaşterii înseşi îl va transforma mai departe, restituindu-i o parte dintre facultăţile şi puterile pierdute în urma Căderii. Astfel, în *Valerius Terminus*, „adevăratele scopuri ale cunoaşterii" au, pe primul loc în enumerare „o restituire şi reinvestire a omului în poziţia sa de suveranitate şi putere... pe care a avut-o în momentul Creaţiei". WFB III 222. Similar este şi *The Advancement of Learning*, WFB III 294.

61 De exemplu *Of the Interpretation of Nature*, WFB X 85-6

62 Vezi prefaţa la *Instauratio Magna* şi epistola dedicatorie către Iacob I care prefaţează *The Advancement of Learning*. Există o serie de discuţii interesante care poartă asupra ezoterismului implicit în multe dintre scrierile lui Bacon. În foarte multe dintre reformulările succesive ale proiectului său, Bacon subliniază că, deşi accesul la cercetarea naturii este deschis tuturor, doar unii pot ajunge să-i pătrundă misterele. Noua filosofie nu este mai puţin construită pe un model electiv decât filosofia „tradiţională". Vezi Jalobeanu D., „Bacon's Brotherhood and its classical sources". Pentru aspectele instituţionale şi politice ale acestei stratificări a cercetătorilor naturii vezi Leary J.E., *Francis Bacon and the Politics of Science*.

63 *Valerius Terminus* conţine o serie de argumente în favoarea faptului că în „toamna lumii" cunoaşterea va progresa dincolo de toate limitele atinse până acum, dând în sfârşit roadele aşteptate. „Aşa cum întreaga cunoaştere pare o plantă sădită chiar de Dumnezeu, tot aşa răspândirea şi înflorirea ei – sau măcar modul în care va da fructe –, trebuie să fie controlate de providenţa divină; însă nu doar de o providenţă generală, ci printr-o profeţie specială a fost asta orânduit să se întâmple în această toamnă a lumii"; WFB III 221. În *The Advancement of Learning* acelaşi timp privilegiat pentru progresul cunoaşterii este pus în relaţie cu profeţia lui Daniel (care reapare şi pe frontispiciul *Instauratio Magna*) conform căreia un mare progres al cunoaşterii este un semn al apropierii sfârşitului lumii; WFB III 340. Un alt aspect al timpului privilegiat este că reprezintă un timp al reformelor. După Reforma religioasă ar trebui, spune Bacon, să urmeze o reformă a cunoaşterii. Vezi *The Advancement of Learning*, WFB III 300.

64 Despre caracterul organic şi inseparabilitatea care leagă domeniile cunoaşterii vezi, de exemplu, „copacul ştiinţelor" din partea a doua a *The Advancement of Learning*, WFB III 346. Despre felul în care cunoaşterea naturii este simultan o automodelare a persoanei morale vezi OFB IV 50-51.

65 O parte din ele, adică numai acelea intelectuale, nu şi cele legate de greşelile voinţei prost

îndrumate. Chiar şi aşa, omul nu redevine asemeni lui Adam în Paradis. În plus, pentru efectuarea acestei transformări, cunoaşterea trebuie ajutată de virtuţile creştine, în special de „caritate“.

66 Una dintre cele mai importante deficienţe a cunoaşterii moştenite este tocmai lipsa de coordonare între cei implicaţi în explorarea naturii: ca urmare, progresul este imposibil. Vezi de exemplu *Valerius Terminus*, WFB III 225, 228.

67 *The Advancement of Learning*, WFB III 327.

68 *De Augmentis Scientiarum*, WFB IV 449.

69 Jalobeanu D., „Bacon's Brotherhood and its classical sources: producing and communicating knowledge in the project of the *Great Instauration*". *The Advancement of Learning* şi *De Augmentis Scientiarum* conţin, ambele, detalii privind organizarea unei asemenea „frăţii a luminii“. OFB IV 60.

70 *Valerius Terminus*, WFB III 231.

71 Vezi interpretarea lui Gaukroger S., *Francis Bacon and the Transformation of Early Modern Philosophy*, (Cambridge, 2001).

72 Leary, J.E., *Francis Bacon and the Politics of Science*, Martin J., *Francis Bacon, the State, and the Reform of Natural Philosophy*, (Cambridge, 1992).

73 Vezi prefeţele dedicatorii la *The Advancement of Learning* şi *Instauratio Magna*.

74 Astfel este imaginea filosofului – mag, asemenea magilor persani făuritori şi sfătuitori de regi, care apare în *A Brief Discourse Touching the Happy Union of the Kingdoms of England and Scotland*, WFB X, 90. O altă imagine este cea a lui Democrit magul antic, cel care a adus înţelepciunea Asiei în Grecia, împăcând cunoaşterea naturii cu filosofia morală. Şi, în sfârşit, aşa cum vom vedea în continuare, în scrierile târzii, imaginea predominantă este cea a filosofului antic, Cicero sau Seneca, aflaţi mereu în postura de sfătuitori sau consilieri.

75 Jardine, Stewart, *Hostage to Fortune*, Leary, *Francis Bacon and the Politics of Science*.

76 *Historia Densi et Rari* nu este însă publicată în timpul vieţii lui Bacon.

77 De aici interesul pentru o serie de subiecte politice şi redactarea *Considerations Touching a War with Spain* (1624), dar şi începerea unei alte istorii, cea a domniei lui Henric al VIII-lea.

78 Jardine, Stewart, *Hostage to Fortune*, 519-520, 524.

79 Sintagmă pe care o regăsim adesea în scriereile lui Bacon. Vezi, de exemplu, *Of the Interpretation of Nature*, (1603), WFB III 84, sau *Prodromi Sive Anticipationes Philosophiae Secundae*, OFB XIII 263.

80 Despre paşii acestei construcţii, vezi Jalobeanu D. „Bacon's Brotherhood and its classical sources“.

81 WFB I 9-11.

82 Rawley insistă, de exemplu, asupra caracterului finisat al scrierilor baconiene deja publicate. Ceea ce Bacon a încredinţat tiparului este o operă terminată, elaborată, de la care se poate porni pentru a reconstrui cunoaşterea, pentru că Bacon ne-a lăsat moştenire atât cadrul general, cât şi metoda şi exemplele. „Cartea sa *Instauratio Magna* (care, conform propriei declaraţii, este opera sa de căpătâi) nu a fost doar o simplă scriere, rezultat al imaginaţiei, al fanteziei creierului său, ci o construcţie elaborată şi structurată, rezultatul a mulţi ani de muncă şi călătorii. Am văzut cu ochii mei cel puţin 12 copii ale *Instauratio*, revizuite an după an, una după alta, corectate şi reordonate în fiecare an, până când, în cele din urmă, a ajuns la forma care a fost încredinţată tiparului“ WFB I 11.

83 Rawley ne spune că Bacon era preocupat de faptul că-i lipseau ajutoarele şi se plângea nu o dată de faptul că este silit să lucreze la alcătuirea istoriilor naturale în loc să pună la punct detaliile marii scheme. Vezi şi prefaţa la *Sylva Sylvarum*.

84 WFB I 12

85 Cercul lui Samuel Hartlib evoluează după 1640 şi ajunge să cuprindă unele dintre numele importante ale viitoarei Societăţi Regale. Despre „baconianismul“ lui Hartlib vezi Webster Ch., *The Great Instauration: Science, Medicine and Reform, 1626–1660*, Duckworth, Londra, 1975 şi, mai recent, Yeo R., „Between Memory and Paperbooks: Baconianism and Natural History in Seventeenth-century England“, *History of Science* 45 (2007) 1-46.

86 În 1628, când Elbingul este cucerit de catolici. Dury provine de asemenea din Elbing; este fiul unui pastor scoţian, a studiat în Olanda şi a devenit apoi pastor la Elbing, unde l-a cunoscut pe Hartlib. Fuge din Elbing şi devine un pastor intinerant: trece din Germania în Olanda, din Danemarca în Suedia şi de acolo în Anglia. Este reformator, vizionar, pedagog, interpretează Apocalipsa, scrie proiecte de reformă a universităţilor şi de reformă socială etc.

87 Despre modul oarecum paradoxal în care Francis Bacon, „regalist“ şi cu convingeri religioase pe care nu s-ar fi putut pune niciodată eticheta de puritan ajunge să fie preluat de „partidul“ lui Oliver

Cromwell, vezi Trevor Ropper H. „Three Foreigners: The Philosophers of the Puritan Revolution", in Trevor Ropper H., *The Crisis of the Seventeenth Century*, (Indianapolis, 1967) 219-273. Vezi de asemenea Tunrbull G.H., *Hartlib, Dury and Comenius*, (Londra, 1947) pentru o serie de documente din corespondenţa lui Hartlib. Manuscrisele lui Hartlib de la Sheffield University Library numără peste 25 000 de pagini.

88 Dickson, D. *The Tessera of Antilia. Utopian Brotherhoods and Secrets Societies in Early Seventeenth Century*, (Brill, 1998), Young R.F., *Comenius in England*, (Londra, 1932), Sadler J.E., *Jan Amos Comenius and the Concept of Universal Education*, (Londra, 1966).

89 Trevor Ropper, „Three Foreigners: The Philosophers of the Puritan Revolution", Dickson, *The Tessera of Antilia*. Vezi şi Yates, *Iluminismul rozicrucian*, Cap. 12-13.

90 Dickson, *The Tessera of Antilia*, 148-157.

91 Hartlib S., *A Description of the Famous Kingdome of Macaria showing its excellent government* (Londra, 1641)

92 Vezi subtitlul *Macariei*. Hartlib S., *A description of the Famous Kindgdome of Macaria*.. Modelul declarat al *Macariei* sunt *Utopia* lui Morus şi *Noua Atlantidă*, după cum susţine Hartlib în scrisoarea dedicatorie către Parlament care deschide scrierea.

93 Hartlib, *A description of the Famous Kingdome of Macaria*, 6-7.

94 Vezi, de pildă, prefaţa lui Samuel Hartlib la Dury J. *The Reformed Librarie Keeper with a Supplement to the Reformed School* (Londra, 1650), unde progresul cunoaşterii este rediscutat în contextul celei de-a doua veniri, reforma cunoaşterii este pusă în paralel cu reforma religioasă şi cu comunitatea sfinţilor, în timp ce frăţia baconiană devine modelul noii frăţii internaţionale a puritanilor.

95 Hartlib S., *Considerations Tending to the Happy Accomplishment of England's Reformation in Church and State*, (Londra, 1647). Această temă reapare în context milenarist în corespondenţa lui Hartlib care-i îndeamnă pe toţi să citească scrierile lui Bacon şi *De Augmentis Scientiarum* atrăgându-le atenţia că timpul marii reforme se apropie. Vezi Dickson, *The Tessera of Antilia* 147.

96 Proiectul se dezvoltă cu sprijinul direct al lui Hartlib, Dury şi probabil al altora. Comenius este chiar finanţat din Anglia, unde Hartlib îl invită în repetate rânduri. În cele din urmă, Comenius ajunge la Londra în 1641 când Dury şi Hartlib prezintă Parlamentului proiectul înfiinţării unui colegiu filosofic „baconian" destinat progresului cunoaşterii şi dezvoltării *Pansofiei*. Vezi Dickson, *The Tessera of Antilia* 169-179, Hartlib S., *Considerations Tending to the Happy Accomplishment of England's Reformation in Church and State*, p.47. Despre vizita lui Comenius în Anglia vezi Young R.F., *Comenius in England* (Londra, 1932). Despre proiectul pansofic vezi şi Sadler J.E., *J.A. Comenius and the Concept of Universal Education*, (Londra, 1966).

97 Comenius J.A., *A Patterne of Universall Knowledge in a plaine and true Draught*, tradus de Jeremy Collier, (Londra, 1651), 4. Scrierea apare în 1643, la Danzig, în latină cu titlul *Pansophiae Diatyposis*.

98 Comenius, J.A., op.cit., 1-2.

99 Comenius, J.A., ed.cit., 4-5.

100 Dickson, *The Tessera of Antilia* 169-170.

101 Comenius J.A., *Naturall Philosophie Reformed by divine light: or a synopsis of physics*, (Londra, 1651), Prefaţă. Aceeaşi afirmaţie reapare, argumentată, într-o scriere mai târzie, *Opera Didactica Omnia*, (Amsterdam, 1657). Vezi şi Dickson, *Tessera of Antilia*, 160, 165.

102 Comenius îl citează, de altfel, pe Campanella şi „interpretul lui, Tobie Adams". Tobias Adams este cel care-l introduce pe Campanella în cercul reformator de la Tubingen, unde J.V. Andreae şi o serie de altţi luterani interesaţi în acelaşi timp de reforma religioasă, reforma cunoaşterii, găsirea unei alternative la aristotelismul din universităţi şi – eventual – de alchimie şi paracelsianism, preiau scrierile lui Campanella ca variante înrudite ale proiectului lor de reformă a cunoaşterii. Andreae însuşi scrie două „utopii" şi o serie de proiecte de constituire a unor „societăţi secrete" despre care numeroşi interpreţi sugerează că au constituit o importantă sursă de inspiraţie pentru Comenius.

103 Faptul că cercul lui Hartlib le citea astfel este confirmat şi de un important proiect de traduceri la care Samuel Hartlib pune la treabă o serie de persoane, în primul rând pe John Hall. La Cambridge se traduc astfel scrierile lui Andreae, Campanella şi Comenius. De altfel, Hartlib este cel care păstrează un manuscris la utopiei lui Andreae *Christianopolis*, al cărei original a fost pierdut. Vezi Trevor Ropper, „Three foreigners", 256-7.

104 Comenius, *Naturall philosophie Reformed*, Prefaţă.

105 Este important de subliniat că Hartlib e o persoană influentă printre fondatorii Societăţii Regale, dintre care unii, ca Robert Boyle, subscriu cel puţin parţial la proiectul pansofic al lui

Comenius. Dacă faima acestuia scade în Anglia în a doua jumătate a secolului alXVII-lea, pe continent, iluminatul morav va avea cel puţin un discipol faimos: G.W. von Leibniz.

106 Proiecte de comunităţi semimonastice sau colegii spirituale de acest tip apar în corespondenţa lui John Evelyn, Robert Boyle, Theodore Haak şi aşa mai departe. În aceeaşi descendenţă se plasează „Colegiul invizibil“ citat de Robert Boyle şi despre care s-a discutat adesea în relaţie cu înfiinţarea Societăţii Regale. Poate cea mai stranie dintre propuneri îi aparţine lui Thomas Bushell, unul dintre apropiaţii şi discipolii lui Bacon, care în 1659 vorbeşte despre „o societate filosofică secretă“ care să se ocupe de minerit în Walles. Vezi Dickson, *Tessera of Antilia.* 185. Bushell este interesant şi pentru că publică în 1660 un volum plin cu memorii stranii sau chiar fantastice şi amintiri privind anii trăiţi cu Bacon la Gorhambury. Printre acestea, faptul că Bacon ar fi vorbit în Camera Lorzilor despre transformarea Marii Britanii într-o *Nouă Atlantidă*. Vezi, *An extract by Mr. Bushell of his late Abridgement of the Lord Chancellor Bacons Philosophical Theory in Mineral Prosecutions*, (Londra, 1660).

107 De aici clasificarea *Noii Atlantide* printre numeroasele scrieri ezoterice şi cu cheie ale perioadei, de la manifestele rozicruciene la proiectele utopice ale lui J.V. Andreae sau Campanella.

108 Multe dintre informaţiile şi observaţiile exotice din *Sylva Sylvarum* sunt luate din Sandys, *Travels*, (Londra, 1615).

109 Unul dintre cei mai populari autori de povestiri de călătorie de la sfârşitul secolului al XVII-lea este Richard Hakluyt. Acesta îşi plasează cărţile într-un evident context politic, dedicând, de exemplu, *Divers voyages touching the discoverie of America* lui Philip Sydney, la momentul respectiv promotorul cauzei „Protestante“, şi prefaţează volumul cu o serie de declaraţii prin care îşi manifestă speranţa că Anglia va înlocui Spania şi Portugalia în stăpânirea mărilor şi explorarea lumii. Vezi Stewart A., *Philip Sydney: A double life*, (Londra, 2000).

110 *Valerius Terminus*, WFB III 219, *The Advancement of Learning* WFB III, 267. Vezi şi Hattaway M., „Bacon and Knowledge Broken: Limits for Scientific Method“, *Journal of the History of Ideas* 39 (1978) 183-197;

111 OFB IV 8.

112 Jalobeanu D., „Bacon's Brotherhood and its classical sources“. Bacon dezvoltă o teorie a comunicării cunoaşterii în *De Augmentis Scientiarum*, scrisă cam în aceeaşi perioadă cu *Noua Atlantidă*. Vezi WFB 449-450.

113 Una dintre tendinţele greşite ale minţii umane este, după Bacon, faptul că se află în continuă mişcare, trecând de la una la alta. „Fixarea“ intelectului pe obiectul cunoaşterii este un mod de a corecta această tendinţă.

114 *Sylva*, Century VIII, 720, WFB II 570.

115 Un nou punct asupra căruia Bacon este tradiţional şi mult mai aproape de antici decât lasă să se creadă celebrele lui critici la adresa Antichităţii.

116 Merită semnalată sintagma „un fel de miracol“ – o sintagmă care apare în mai multe locuri în continuare – şi care ar putea să fie o trimitere la caracterul „teatral“ al întâmplărilor şi al poveştii în genere, precum şi la posibile manipulări ale imaginilor şi iluziilor de care locuitorii insulei sunt capabili. E interesant, de asemenea, răspunsul marinarilor europeni, care se manifestă de asemenea tot la nivelul exterior, al comportamentului.

EPISOADE ALE INIŢIERII

1. ÎNTÂLNIREA STRĂINILOR

Primul contact dintre cele două civilizaţii se petrece sub semnul unei întrebări-test care vine dinspre bensalemieni: „Sunteţi creştini?“ La răspunsul pozitiv al marinarilor (desigur, cititorul se poate întreba în acest punct ce se întâmplă cu echipajele care nu răspund pozitiv la această întrebare) urmează o probă iniţiatică tradiţională: jurământul. Aşa cum s-a arătat, este un jurământ interesant: călătorii trebuie să jure că n-au vărsat sânge în ultimele 40 de zile şi că nu sunt piraţi. Pe de-o parte, este o formulare care trimite la obiceiuri legate de purificare şi la sângele vărsat care cere răzbunare. Pe de alta, este o primă condiţie de selecţie a celor care au şanse să afle o parte a secretelor deţinute în Bensalem. Din acest moment, marinarii trec graniţele ţinutului necunoscut, sunt admişi pe ţărm, în interior, şi anume într-un loc special amenajat, Casa Străinilor. Aici se petrece cel de-al doilea episod care trimite la iniţiere, îndemnul la autocunoaştere şi reglementare a comportamentului de care vorbeam mai sus. Ca urmare a acestuia, marinarii aleg să se poarte „cu sobrietate şi gentileţe“, nu întâmplător calităţile pe care Bacon le cere savantului, alături de *atenţie* şi *caritate*.

După trei zile (un alt interval semnificativ), are loc o altă întâlnire semnificativă, cu guvernatorul Casei Străinilor, „prin vocaţie preot creştin“, la capătul căreia statutul străinilor este reglementat. Cel mai interesant lucru în această întâlnire-test este faptul că marinarilor li se spune că pot să ceară ce doresc – pe lângă ceea ce li s-a dat deja (ajutor pentru bolnavi, casă şi masă, dar şi interdicţia de a părăsi clădirea). Pare să fie vorba de un nou tip de încercare, din care marinarii ies cu bine, declinând oferta, însă mulţumind în termeni care trimit din nou la contextul iniţiatic: „avem înaintea noastră imaginea salvării cereşti“, „am fost smulşi din ghearele morţii şi aduşi pe pământul consolării“, „acest pământ sfânt şi fericit“ etc.[117]

2. POVESTIREA REVELAŢIEI ŞI PROBLEMA „CERTIFICĂRII MIRACOLULUI“

La a doua întâlnire cu guvernatorul Casei lui Solomon, aspectul de încercare iniţiatică este şi mai evident, din moment ce marinarii au acum de pus o întrebare. Din nou, pun întrebarea „bună“ şi sunt răsplătiţi cu prima dezvăluire de proporţii: povestea creştinării insulei Bensalem. Episodul „întrebării bune este foarte teatral“. Guvernatorul Casei Străinilor susţine că bensalemienii cunosc întreaga lume, însă sunt complet necunoscuţi, ceea ce, în sine, trimite la o cunoaştere cu totul specială, din care, o parte, va fi acum dezvăluită. Lăsând însă străinilor să aleagă întrebarea, un nou proces de selecţie poate avea loc; întrebările dezvăluind cel mai bine intenţiile ascunse cu care are loc explorarea.[118]

> „Am răspuns că-i mulţumim cu umilinţă că ne-a permis să facem asta; că am înţeles deja, din puţinul ce-l văzuserăm până acum că nu există nici un lucru pământesc mai demn de a fi cunoscut decât orânduirea acestui pământ fericit. Dar mai presus de toate (spusem noi), cum ne întâlnisem venind din capetele diferite ale lumii, şi cum speram să ne întâlnim într-o zi în Regatul Cerurilor (fiind cu toţii creştini) am vrea să ştim (văzând că ţara aceasta este atât de înderpărtată şi despărţită de întinse şi necunoscute mări de pământul pe care a călcat Mântuitorul nostru) cine a fost apostolul acestei naţiuni şi cum a ajuns ea să fie convertită la credinţă? La acestea, se văzu pe faţa lui că întrebarea noastră îi aduce o mare mulţumire, şi spuse:
>
> *Inima mea se leagă de voi auzind cum aţi început chiar cu această întrebare. Asta înseamnă că voi căutaţi în primul rând Împărăţia Cerurilor, aşa încât, cu bucurie voi răspunde, pe dată, întrebării voastre*.

Dovedindu-se interesaţi de creştinarea Bensalemului, marinarii europeni (acum mai degrabă exploratori ai naturii angajaţi deja pe drumul cunoaşterii) dovedesc nu numai că nu sunt interesaţi de lucrurile materiale, dar şi că tipul de minunare şi curiozitate implicate în încercarea de afla care sunt secretele insulei sunt cele „bune“.

Ce află marinarii europeni (şi cititorul) ca urmare a „întrebării bune“? Povestea primirii revelaţiei este, aşa cum am mai spus, dintre cele mai mult discutate, dintre cele mai paradoxale şi mai misterioase episoade ale *Noii Atlantide*. Ne este revelată o poveste fondatoare, cea a unui creştinism certificat ştiinţific. Miracolul iniţial – crucea de foc de pe cer situată în largul mării – este recunoscut ca atare de unul dintre Părinţii Casei lui Solomon. Pentru cititorul care ajunge până la sfârşitul *Noii Atlantide* şi citeşte cu atenţie detaliile descrierii activităţilor care se desfăşoară acolo, cheia episodului devine evidentă. Casa lui Solomon conţine o cameră a iluziilor, unde membrii frăţiei învaţă să producă toate

tipurile de iluzii posibile şi, implicit, să facă distincţia dintre iluzii şi fenomenele reale, sau dintre iluzie şi miracol. Cu alte cuvinte, învăţaţii Casei lui Solomon sunt prefect echipaţi să recunoască un miracol, tocmai pentru că ei ştiu totul despre iluzii[119].

Miracolul odată recunoscut, urmează descifrarea lui; din nou, învăţatul este cel care primeşte cheia, aici sub forma unei arce care conţine Scripturile şi o scrisoare apostolică. De fapt, naraţiunea ne prezintă lucrurile chiar mai plastic decât atât: Părintele Casei lui Solomon primeşte o unică Carte – depozitara tuturor fragmentelor din care se compune religia creştină. O serie de elemente stranii rămân de dezlegat în acest episod. Atrag atenţia cititorului asupra interesantei formulări a pasajului:

> „Când înţeleptul, cu multă reverenţă, ridică cufărul în barcă, acesta se deschise de la sine, iar înlăuntrul lui se găseau o Carte şi o scrisoare. Ambele erau scrise pe pergament fin şi învelite în fâşii de ţesătură. Cartea conţinea toate scrierile canonice ale Vechiului şi Noului Testament, aşa cum le aveţi voi (pentru că ştim foarte bine ce au primit Bisericile voastre), Apocalipsa, şi câteva alte cărţi ale Noului Testament care nici măcar nu fuseseră scrise la momentul respectiv, dar erau, cu toate acestea, în Carte.“

O carte miraculoasă care conţine întreaga cunoaştere este locul comun în literatura ezoterică a secolului al XVI-lea; o astfel de carte este găsită atunci când, în manifestele rozicruciene, se deschide mormântul fondatorului[120]; o carte este Pansofia lui Comenius, motivul aceleiaşi cărţi apărând în scrierile lui Johann Valentine Andreae sau chiar în celebrele vise ale lui Descartes. Există însă şi un alt motiv al Cărţii scrisă de degetul divin şi încă incomplet cunoscută. Strania trimitere la Evangheliile care nu fuseseră încă scrise în momentul respectiv, însă se găseau în carte îşi are corespondentul în pasajul anterior, în care crucea de foc de pe cer este declarată urma degetului divin. Marea Carte a naturii scrisă de degetul divin, prezentă în faţa ochilor noştri, însă incomplet descifrată este una dintre temele fundamentale ale filosofiei naturale moderne.

Întregul text al *Noii Atlantide* se poate citi ca un text despre aceste două mari cărţi divine şi interpretarea lor: pentru înţelepţii Casei lui Solomon nu există decât două mari domenii ale cunoaşterii: cunoaşterea Naturii şi cunoaşterea Scripturilor, filosofia naturală şi teologia. Ei bine, găsim într-una dintre scrisorile lui Bacon contemporane cu *Noua Atlantidă* o declaraţie surprinzătoare, o declaraţie care va face carieră în Societatea Regală:

> „Când Fizica va fi descoperită, nu va mai exista Metafizică. Dincolo de fizică nu există decât cele divine.“[121]

În mod similar, *Noua Atlantidă* elimină metafizica, păstrând doar filosofia naturală, teologia şi etica, o schemă tripartită care aduce aminte de filosofia stoică. Dezvăluirea creştinării Bensalemului aruncă lumină asupra relaţiilor dintre acestea: teologia şi filosofia naturală nu numai că nu sunt domenii separate, ele nici nu pot exista decât dacă sunt puse împreună – ca părţi ale aceleiaşi căutări – şi sunt făcute de un grup de oameni capabili să exploreze simultan cele două cărţi în care este ascuns planul divin pentru omenire.

3. ISTORIA *NOII ATLANTIDE*: DE LA MITUL LUI PLATON LA „ISTORIILE NATURALE"

Episodul creştinării Bensalemului este povestit incomplet; un mesager intervine în discursul guvernatorului şi îl întrerupe. În ziua următoare, povestea continuă, însă de data aceasta este pus în discuţie chiar secretul însuşi: starea de „ascundere" a Bensalemului. Că este o întrebare cu cheie ne-o spun chiar trimiterile la magie şi la proprietăţile „mai degrabă angelice decât magice" ale locuitorilor săi. Pentru a explica în ce mod ajung „nevăzuţii" bensalemieni să cunoască lumea fără a fi cunoscuţi, Bacon invocă de data aceasta o altă serie de tradiţii: cea a Atlantidei lui Platon şi cea a regelui Ioan. *Noua Atlantidă* este urmaşa miticei Atlantide platonice. Aceasta n-a fost scufundată de valuri, ci s-a aflat doar parţial sub ape. Bacon plasează Atlantida pe continentul american, locul de origine la civilizaţiei Bensalemului. Spre deosebire de atlanţi, bensalemienii au avut un înţelept rege legendar, Solamona, care a reuşit să ascundă existenţa poporului său, în timp ce continua să trimită expediţii de explorare în toate colţurile lumii. Tot el este întemeietorului Colegiului celor şase zile care avea să fie numit, în timp, Casa lui Solomon. Din nou, sensuri multiple, numeroase trimiteri şi deschideri interpretative ale textului ne trimit spre multiplicitatea tradiţiilor invocate pentru a legitima tipul de cunoaştere pus în joc. Solamona trimite evident la Solomon, regele înţelept al iudeilor, personaj central în imageria baconiană, cel despre care s-ar fi spus că poseda cunoaşterea universală şi că ar fi scris inclusiv o istorie naturală a plantelor.[122]

Organizarea păstrării secretului pare să decurgă, în *Noua Atlantidă*, pe trei coordonate. Pe de-o parte, cei care au dreptul să părăsească insula sunt exclusiv înţelepţii Casei lui Solomon, în expediţii de cerceare şi spionaj. Pe de altă parte, legile privind străinii oferă caritate şi

ajutor în scopul de a-i reţine pe insulă.

> „Acest rege, dorind să respecte atât omenia cât şi principiile bunei guvernări, şi gândind că este împotriva omeniei să-i reţină pe străini împotriva voinţei lor şi împotriva principiilor bunei guvernări să-i lase să se întoarcă şi să vorbească despre ţinutul nostru, a procedat în felul următor: a ordonat ca străinilor să li se permită debarcarea şi să poată pleca după cum vor, însă, celor care vor să stea, să li se ofere condiţii bune de viaţă, pe socoteala statului. Lucru de o mare prevedere pentru că astăzi, atâţia ani după interdicţie, nu ştim ca vreo corabie să se fi întors vreodată, ci doar treisprezece persoane care, în timpuri diferite, au ales să se întoarcă cu corăbiile noastre. Ce au relatat acasă aceştia, nu pot şti. Însă te poţi gândi că, indiferent ce au spus, nu putea să fi fost luat, acolo unde s-au întors, decât ca o reverie.“

Aici textul ridică, desigur, interesante întrebări: ce se întâmplă cu străinii care nu vor să rămână pe insulă, în ciuda tratamentului plin de omenie şi recompense la care sunt supuşi? Bacon ne spune că majoritatea străinilor doresc să rămână. Cei – foarte puţini – care s-au întors, n-au reuşit să spulbere secretul, pentru că nimeni nu i-a crezut. Evident, cititorul se întreabă atunci ce se va întâmpla cu călătorii cărora li se povestesc toate acestea? Vor alege ei să se întoarcă şi să ducă povestea mai departe? De unde ştim că nu li se va întâmpla la fel? Nu cumva suntem din nou într-o situaţie paradoxală? *Noua Atlantidă* se va încheia cu îndemnul adresat marinarilor de a pleca şi de a răspândi cele aflate în lume. Aflăm însă în acest episod că acei – puţini – care au mai făcut asta nu au fost crezuţi. O variantă de interpreatare ar fi să vedem aici o avertizare şi o ironie. Poate că un al treilea mod de menţinere a secretului Bensalemului este chiar spunerea acestei poveşti – o dezvăluire atât de incredibilă, atât de asemănătoare unui vis, încât nimeni nu o va crede. O altă variantă ar trimite la modul în care se face dezvăluirea: dacă ceea ce este aflat în acest fel este cunoaştere adevărată, atunci, conform chiar teoriilor lui Bacon, ea nu se poate comunica oricui, ci doar celor demni de ea. Însuşi procesul dezvăluirii este un drum iniţiatic, un proces electiv la capătul căruia doar unii, cei mai buni, ajung să ştie şi să înţeleagă. Mesajul final de dezvăluire trebuie atunci reinterpretat. Civilizaţia Bensalemului nu poate fi „povestită“, aşa cum cunoaşterea nu poate fi povestită. Cu alte cuvinte, textul însuşi este un text cu cheie, iar cititorul este astfel înrolat în aceeaşi căutare.

Episodul istoriei secrete a Bensalemului se încheie cu prezentarea unei noi atribuţii a Casei lui Solomon, pe lângă cea de depozitară a revelaţiei religioase, şi anume *negustoria de lumină*. Episodul corespunde unei sintagme enunţate anterior, după care Casa lui Solomon ar fi „ochiul

acestui regat“. Vedem acum că sintagma trebuie luată literal: Colegiul celor şase zile este prezentat ca o instituţie de spionaj, la fiecare doisprezece ani trimiţând fraţi ai Casei lui Solomon în regatele Europene, „mascaţi“ în aşa fel încât să nu fie identificaţi:

> „Cât despre felul în care simplii marinari încearcă să nu fie descoperiţi, despre felul în care trebuie debarcaţi, deghizându-se sub numele altor popoare, sau asupra locurilor în care aceste voiaje de explorare au fost trimise, sau despre locurile stabilite pentru întâlnire, în aceste misiuni, şi toate celelalte amănunte ale acestei practici, nu-mi este îngăduit să vi le dezvălui şi, de altfel, nici nu este în interesul vostru.“

Aproape ca în manifestele rozicruciene, pasajul de mai sus trimite la tema reprezentanţilor „nevăzuţi“ ai frăţiei secrete care sunt printre noi.[123] Apare şi o interesantă alunecare de limbaj: dacă în primele două episoade, Bacon foloseşte sintagma „Părintele Casei lui Solomon“, în acesta şi în paragrafele următoare repetă de mai multe ori sintagma „fraţii Casei lui Solomon“ şi „Frăţia Casei lui Solomon“, ceea ce ne duce cu gândul nu numai la manifestele rozicruciene ci şi la textele baconiene pe care le-am invocat în capitolele anterioare. Descrierea acestei negustorii de lumină este foarte asemănătoare cu cea pe care Bacon o atribuie frăţiei sale în *De Augmentis Scientiarum* – mai puţin deghizarea şi invizibilitatea care trimit, aici, evident, la literatura ezoterică. Merită semnalat şi faptul că astfel de negustori de secrete există în secolul XVII; personaje care vând şi cumpără sau schimbă secrete politice, secrete ale naturii, noi descoperiri şi aşa mai departe[124]. Din această negustorie de secrete, Bacon face o *negustorie de lumină* şi plasează practica în centrul construcţiei *Noii Atlantide*. Este relevant, cred, pentru a înţelege mai bine tipul de cunoaştere şi „ştiinţă“ la care se referă *Marea Instaurare.*

4. RITUAL, TEATRU ŞI FILOZOFIE MORALĂ

De departe cel mai straniu episod al întregii povestiri este însă *Sărbătoarea Familiei*. În primul rând pentru că este un episod care pare să nu se lege de nimic din cele de până acum şi de nimic din ceea ce urmează. Este descrierea unui ritual semireligios prin care este celebrată paternitatea.

E interesant să notăm că *Sărbătoarea familiei* este primul episod relatat direct, primul şi singurul episod „văzut“ de marinarii-exploratori, spre deosebire de toate celelalte episoade „povestite“. Este o destul de complexă descriere de ritualuri, veşminte, culori. În tradiţia textelor

renascentiste, suntem îndreptăţiţi să căutăm în spatele lor o întreagă simbolistică. E interesant că *Sărbătoarea familiei* este, probabil, cel mai puţin comentat dintre episoadele *Noii Atlantide*, probabil şi pentru că este greu de pus în relaţie cu ceea ce pare subiectul central, Casa lui Solomon. Deşi, ceea ce e extrem de interesant, ni se vorbeşte aici tot despre o frăţie; despre constituirea unei „frăţii naturale“, o familie cu peste treizeci de descendenţi. Cititorul curios care va număra câţi „fraţi“ are Casa lui Solomon va ajunge, de altfel, la un număr apropriat.

Dincolo de aceste similitudini numerice, „Sărbătoarea Familiei“ este stranie. Pare să conţină elemente de ritual dionisiac (frunzele de viţă, strugurii, titlul de „Fiul Viţei“), trimite la familiile şi obiceiurile patriarhilor biblici, celebrează natura şi ar putea constitui nucleul unei religii naturale. Prin multe dintre aspecte, pare o reprezentare teatrală – cu procesiunea „Fiului Viţei“ ne găsim din nou în plin spectacol de măşti. Chiar şi aşa însă, multe dintre semnificaţiile scenei rămân învăluite în mister. Am încercat să pun în evidenţă prin note de subsol câteva posibilităţi de interpretare a simbolisticii coloristice, a ordinii procesiunii şi aşa mai departe.

E, poate, relevant să amintim că traducerea franceză a *Noii Atlantide* din 1631 amendează puternic acest episod, ca şi pe cel următor, traducătorul intervenind în text pentru a elimina referinţele la „mama ascunsă“ şi detaliile sărbătorii. Se pare că motivul acestei editări a traducerii este tocmai strainetatea scenelor descrise de Bacon.

Următorul episod al dezvăluirii priveşte obiceiurile sexuale ale bensalemienilor şi castitatea unui ţinut descris din nou ca angelic. Ce e cu totul remarcabil în acest nou episod al dezvăluirii cu care cititorul pătrunde în culisele societăţii şi vieţii bensalemienilor este modul în care ele ni se dezvăluie, din nou, printr-o povestire a unui personaj. Poate cel mai interesant dintre personajele *Noii Atlantide*, Joabin este un evreu – diferit de evreii cunoscuţi de europeni şi ale cărui credinţe religioase seamănă mai degrabă cu cele islamice.[125] Şi mai interesantă este descrierea pe care Bacon o dă atitudinii evreului Joabin faţă de Besalem şi faţă de stăpânirea politică.

> „Este bine văzut printre evreii de aici să creadă că oamenii din Besalem sunt din stirpea lui Abraham, descinşi dintr-un alt fiu al acestuia pe care-l numesc Nachoran, şi că Moise, printr-o poruncă secretă, a dat insulei legile astăzi în uz; iar când Mesia va veni şi va sta pe tron în Ierusalim, regele Bensalemului va sta la picioarele sale, în timp ce toţi ceilalţi stăpânitori vor şedea la mare distanţă. Lăsând însă la o parte toate aceste vise evreieşti, omul este un înţelept şi un învăţat şi mare meşter în cele politice, ştiutor în ale legilor şi obiceiurilor acestei ţări.“

„Visele evreieşti“ trimit la contextul mesianic al discuţiei, de data aceasta din perspectiva unei alte religii decât cea invocată până în acest punct. Începutul secolului al XVII-lea abundă în scrieri filosemite, încercări de apropiere între învăţaţii creştini şi evrei, şi o atmosferă mesianică care merge uneori până la entuziasm.[126] Pe de altă parte, s-a sugerat că modelul lui Joabin ar fi putut fi Leon de Modena, rabin veneţian, autorul unei foarte citite *Historia de riti Hebraici*. Modena corespondează cu persoana importante din cercul lui Bacon, ca Sir Henry Wotton şi William Boswell (cel care şi aduce cartea lui Modena în Anglia)[127]. Care ar fi însă motivul introducerii acestui personaj în *Noua Atlantidă*? Un posibil motiv ar fi contextul politic. În Anglia începutului de secol XVII există o serie de proiecte privind reîntoarcerea evreilor (care fuseseră expulzaţi în 1291) – fie proiecte financiare şi politice, fie proiecte politice cu conotaţie milenaristă sau mesianică[128].

Dincolo de aceste amănunte contextuale, personajul evreului este însă extrem de interesant prin ceea ce dezvăluie. Descrierea obiceiurilor bensalemienilor cu privire la căsătorie este un prilej pentru a discuta, în fapt, bazele unei moralităţi întemeiate pe ţinerea în frâu a pasiunilor şi respectarea măsurii care par desprinse din filosofia antică, din nou cu posibile trimiteri la morala stoică sau la Seneca. Cheia pentru stăpânirea pasiunilor nu este moderaţia, ci „stingerea“ şi „eliminarea“ lor. Principala piedică în calea viciilor este respectul de sine – iată doar două precepte extrem de cunoscute care pot fi întâlnite la tot pasul în Epistolele lui Seneca sau în dialogurile morale.

Discursul lui Joabin este de asemenea întrerupt, ca şi dezvăluirile guvernatorului Casei Străinilor, astfel încât nu aflăm prea multe despre moralitatea bensalemienilor, decât că ea se acordă cu principiile generale ale unei filosofii direcţionate spre cercetarea naturii şi guvernată de legea naturală.

5. FRĂŢIA

Episodul care încheie şirul dezvăluirilor începe cu o procesiune: Părintele Casei lui Solomon iese din ascundere şi intră cu tot fastul în oraşul pe care nu-l mai vizitase de 20 de ani. Prilej pentru o colorată descriere a imaginii publice a cunoaşterii… şi a respectului datorat acesteia. Părintele Casei lui Solomon se bucură de onorurile acordate unui suveran, se comportă şi arată cam ca unul dintre înţelepţii Antichităţii.

„Oaspetele aşteptat era un om de vârstă şi statură mijlocie, plăcut la înfăţişare şi arătând plin de compasiune pentru întreaga omenire.“

Compasiunea pentru întreaga omenire este, din nou, una dintre valorile atribuite de Seneca înţeleptului – aşa cum imaginea unui filosof care poate îndeplini funcţiile unui suveran sau ale unui preot este, de asemenea, unul dintre locurile comune ale filosofiei stoice.[129] Pe de altă parte, procesiunea care însoţeşte apariţia Părintelui Casei lui Solomon este din nou bogată în culori şi imagini simbolice. Aşa este, de exemplu, blazonul Casei lui Solomon: Soarele şi îngerul cu aripile întinse. Nu putem să nu remarcăm asemănarea cu imaginea pe care deja am discutat-o: gravura de pe frontispiciul *Sylva Sylvarum*.

Ultimul episod al povestirii începe ca o dezvăluire propriu-zisă. Părintele Casei lui Solomon îi primeşte pe străini stând pe un tron, într-o postură regală, le permite să-l salute sărutându-i poalele veşmântului – o nouă posibilă trimitere la regalitatea orientală.[130] Urmează apoi episodul final al selecţiei, pentru că doar unul dintre europeni este *ales* să pătrundă în cercul interior al societăţii secrete care este Casa lui Solomon.

Într-un mod paradoxal, descrierea procedurilor, acţiunilor şi organizării acestei instituţii este şi partea cea mai transparentă a povestirii. Aproape că am putea spune că avem în ultimele pagini din *Noua Atlantidă* un rezumat al viziunii baconiene privind reforma cunoaşterii. Am încercat să pun în evidenţă în notele de subsol ale traducerii o serie din corespondenţele cele mai evidente cu *Sylva Sylvarum* şi celelalte scrieri baconiene.

Dana JALOBEANU

117 Aşa cum remarcă o serie de autori, ca de pildă Sarah Hutton şi Brownen Pierce, limbajul marinarilor lui Bacon este puţin compatibil cu genul literaturii de călătorie, trimiţând mai degrabă spre alte scrieri cu cheie din aceeaşi perioadă.
118 Bacon glosează nu o dată asupra intenţiilor cercetătorului, purităţii motivelor cu care trebuie efectuată reforma cunoaşterii etc. Spre deosebire de celelalte pasiuni, dorinţa de cunoaştere este naturală, ne spune el în *Valerius Terminus*. Pe de altă parte, curiozitatea şi chiar cunoaşterea sunt potenţial periculoase, de aceea contează intenţia cu care ne apropiem de explorarea naturii. WFB III 220-222.
119 De altminteri, rugăciunea care urmează episodului ne spune chiar că *principala* îndatorire a Casei lui Solomon este să discearnă între miracolele divine, lucrările naturii, şi „imposturi şi iluzii de toate soiurile“.
120 Yates, *Iluminismul rozicrucian*, Humanitas, 1997, Anexa 1.
121 Scrisoarea către părintele Redemptus Barazan, 1625, vezi şi Leary, *Francis Bacon and the Politics of Science*, 66-67.
122 Bacon trimite la această istorie naturală a lui Solomon în aproape toate scrierile sale, de la *The Advancement of Learning*, până la *Noua Atlantidă*.
123 Să nu uităm că *Noua Atlantidă* este, probabil, scrisă în 1624-1625. 1623 este anul celebrei farse rozicruciene la Paris, un episod care face vâlvă şi a cărui faimă se răspândeşte în întreaga Europă.

Pe zidurile Parisului apar placarde semnate „Fraternitatea Secretă a Crucii cu Roze“ în care locuitorii sunt anunţaţi că fraţii, invizibili, se găsesc printre ei şi vor dezvălui mari secrete. Vezi Kahn D., „The Rosicrucian Hoax in France (1623-24)“, în Newman W.R., Grafton A., *Secrets of Nature. Astrology and Alchemy in Early Modern Europe*, (Cambridge Mass, 2001) 235-345.

124 Eamon, W., *Secrets of Nature*, 1987, Principe L., Newman W., *Alchemy tried in the Fire*, (Cambridge, 2001). Bacon menţionează el însuşi un „cunoscut negustor de secrete“ în *Sylva*, cineva de la care află de un complot pus la cale pentru uciderea Mariei Stuart cu ajutorul unor oglinzi care focalizează razele solare. *Sylva*, II, 121, WFB II 393.

125 Spitz, D. „*New Atlantis*: A reinterpretation“.

126 Popkin, Force, *Millenarism and Messianism in Europe in the Seventeenth Century*, Kluwer, 2004.

127 Matar N.I., „The sources of Joabin's speech in Francis Bacon's *New Atlantis*“, *Notes and Queries* 41 (1994) 75-79.

128 Un astfel de proiect este cel susţinut de Thomas Shirley în faţa regelui Iacob, proiect propunând ca evreilor să li se permită reîntoarcerea în Irlanda – ca parte a unui proiect mai larg de colonizare.

129 Diogene Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, VII. Jalobeanu, D. „Bacon's Brotherhood and its classical sources“.

130 Bacon are o serie de trimiteri la magii persani sau la regii perşilor, deţinători ai înţelepciunii tradiţionale. Părintele Casei lui Solomon poate să nu fie suveranul Bensalemului, însă apariţia lui este mai degrabă de factură regală. Trimiterea imediată este la Republica lui Platon şi la regii filosofi. O altă sursă probabilă este din nou Seneca şi modelul stoic al înţeleptului care **poate** fi rege, însă se mulţumeşte să fie un cercetător al naturii, în slujba umanităţii şi a republicii universale. Vezi, de exemplu, Seneca, *De otio*.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Traducerea pe care o propunem cititorului român urmează textul publicat în 1627 ca parte a *Sylva Sylvarum*. Am consultat de asemenea ediţia aproape identică din 1638 şi traducerea latină apărută în ediţia din 1657. Am apelat de asemena la ediţia „clasică“ a scrierilor lui Bacon realizată de Spedding, Elis şi Heath (vezi bibliografia). Pentru realizarea notelor am consultat şi o serie de alte ediţii.

Noua Atlantidă a mai apărut o dată în limba română, în 1957, în traducerea lui Virgil Cândea. Notele acelei ediţii şi anumite opţiuni de traducere sunt marcate de contextul în care a apărut aceasta, într-o perioadă când Francis Bacon trebuia prezentat ca un apostol al scientismului modern şi un fel de precursor al maxismului.

Traducerea de faţă îşi are originea într-un seminar de cercetare al Danei Jalobeanu, desfăşurat la Universitatea „Vasile Goldiş“ din Arad în 2004. Proiectul a căpătat formă în 2005, când Centrul de cercetare *Fundamentele Modernităţii Europene* a organizat seminarul Princeton-Bucureşti de filozofie modernă asupra tematicii *Marii Instaurări* şi a fost dus la bun sfârşit în 2006 cu ajutorul unei burse Mellon la Warburg Institute, Londra. Textul lui Bacon e tradus de Dana Jalobeanu, cu asistenţa lui Cătălin Avramescu; notele din subsolul textului traducerii sunt redactate de ambii traducători. Introducerea şi bibliografia sunt alcătuite de Dana Jalobeanu.

Dorim să mulţumim Colegiului „Noua Europă“ din Bucureşti şi rectorului său, Andrei Pleşu, pentru sprijinul acordat, nu în ultimul rând prin găzduirea lucrărilor grupului de studii asupra fundamentelor modernităţii. Marea parte a traducerii a fost realizată în 2006, când atât Dana Jalobeanu cât şi Cătălin Avramescu au fost bursieri NEC-LINK.

Dana Jalobeanu mulţumeşte pe această cale Fundaţiei Mellon şi Institutului Warburg din Londra fără de care realizarea acestui proiect nu ar fi fost posibilă.

CRONOLOGIE

22 Ianuarie 1561 Se naşte la Londra Francis, fiul lui Sir Nicholas şi al lui Ann Bacon. Tatăl său era Lord Păstrător al Sigiliului (*Lord Keeper*), o funcţie importantă.

1573 Francis Bacon este admis la Trinity College, Cambridge. Studiile sale nu se finalizează cu o diplomă, un lucru obişnuit în acea vreme.

1576 Se duce la Londra pentru a începe studiul avocaturii la Gray's Inn.

1578 Pleacă împreună cu fratele său Anthony la Paris, în suita ambasadorului englez la curtea lui Henric al III-lea

1579 Moare tatăl său, Sir Nicholas.

1581 Este ales pentru prima oară în Parlament.

1582 Devine avocat.

1591 Îl cunoaşte pe tânărul lord Essenx, care îi va deveni, pentru o vreme, patron politic.

1593 Cade în dizgraţia reginei Elisabeta pentru că a obiectat faţă de creşterea impozitelor destinate a finanţa războiul cu Spania.

1597 Publică prima ediţie a *Eseurilor*, în număr de 10; următoarele ediţii vor apare în 1612 (38 de eseuri) şi 1625 (58 de eseuri).

1603 Ajunge Procuror General al Coroanei

1604 Eseex este executat ca trădător, după un proces în care Bacon se numără printre acuzatorii săi.

1605 Publică *The Advancement of Learning*, dedicată noului rege, Iacob I, în graţiile căruia face eforturi să intre

1609 Publică *De sapientia veterum*.

1613 Este numit procuror general de Iacob I, în detrimentul lui Coke, care va fi demis, în 1616.

1617 Ajunge Lord Păstrător al Sigiliului

1620 E numit viconte de St. Albans. Publică *Novum Organum* sub titlul marelui său proiect de o viaţă, *Instauratio Magna*.

1621 Este acuzat de luare de mită. Începutul sfârşitului carierei sale politice. E condamnat la amendă, excludere din Parlament şi ajunge să fie închis în Turn.

1622 Cu toate dificultăţile prin care trece, Bacon lucrează intens la câteva proiecte, printre care o istorie naturală al cărei prin volum este *Historia Ventorum* (Istoria vânturilor).

1626 Publică a treia ediţie, ultima, a *Eseurilor*.

9 aprilie 1626 Francis Bacon moare, la Londra. Conform relatării lui William Rawley, moartea lui Bacon se datorează unei „răceli“ contractate atunci când a oprit caleaşca pentru a face experimente cu zăpadă, în vederea conservării unei găini.

CUVÂNT CĂTRE CITITOR

Această fabulă a fost născocită de Înălţimea Sa cu scopul de a putea astfel înfăţişa modelul sau alcătuirea unui colegiu instituit pentru *interpretarea naturii* şi pentru realizarea unor mari şi minunate lucrări, spre folosul oamenilor, sub numele de *Casa lui Solomon*, sau *Colegiul lucrărilor celor şase zile*. De fapt, până în acest punct a reuşit să ajungă Înălţimea Sa, terminând această parte. Desigur, modelul este mult mai vast şi mult prea măreţ pentru a putea fi imitat în toate privinţele, chiar şi în acelea care stau în puterea omului. Domnia Sa plănuia, de asemenea, să includă în această fabulă şi un model al legilor celui mai bun stat posibil, adică un model de republică. Prevăzând însă că va fi o operă îndelungată, dorinţa sa, mult mai arzătoare, de a expune istoria naturală, l-a îndepărtat de la scopul său[131].

Această descriere a *Noii Atlantide* (cel puţin în ce priveşte ediţia engleză) a aşezat-o aici tocmai datorită afinităţii (parţială, cel puţin) cu precedenta Istorie naturală[132].

W. Rawley

131 Rawley enunţă aici moştenirea programului baconian, aşa cum trebuia el lăsat posterităţii: ca o întreprindere al cărui prim pas este colectarea Istoriei naturale – date, fapte, observaţii, experimente care să constituie baza de date a ştiinţelor (cunoaşterii) viitoare. Nu întâmplător *New Atlantis* este publicat la sfârşitul scrierii prezentate (în mod oarecum exagerat) drept istoria naturală. De fapt, *Sylva sylvarum* este cea mai stranie dintre scrierile baconiene – un fel de mare depozit de idei, observaţii şi experimente al căror principiu de clasificare este misterios. Pe de altă parte, Bacon scrie mai multe istorii naturale, pe diferite subiecte (vânturi, viaţa şi moartea, densul şi rarul etc.). Cât despre faptul că lucrarea ar fi neterminată, acest lucru e discutabil. Discursul final pare să fie complet, iar ideea că Bacon ar fi fost deturnat de la lucrul la *Noua Atlantidă* de travaliul său strict ştiinţific probabil nu e exactă.

132 *Sylva Sylvarum: or A Natural History in Ten Centuries.*

NOUA ATLANTIDĂ

Am ridicat ancora din Peru şi, preţ de un an întreg, navigarăm spre China şi Japonia, prin Mările Sudului[133], având cu noi provizii pentru douăsprezece luni. Avurăm vânturi bune, dinspre Est, chiar dacă blânde şi uşoare, pentru primele cinci luni, sau chiar mai mult[134]. Apoi, însă, vânturi puternice începură să bată, dinspre Vest de data aceasta, pentru multe zile, astfel încât înaintarăm puţin, sau aproape deloc, ba chiar am fost uneori pe punctul de a ne întoarce. Chiar atunci, însă, începură mari şi puternice vânturi dinspre Sud, un punct spre Est[135], care ne-au purtat în sus, spre Nord[136]. Nu ne rămăsese altceva de făcut decât să ne lăsăm duşi de ele, însă deja o parte dintre provizii ni se terminaseră, deşi le-am întrebuinţat cu mare chibzuinţă. Astfel încât, aflându-ne noi în mijlocul celei mai mari pustietăţi de apă din lume, fără provizii, ne crezurăm pierduţi şi ne pregătirăm de moarte. Înainte de asta, însă, ne-am deschis inimile şi ne-am ridicat vocile către Dumnezeu din Ceruri, cel care şi-a arătat minunile în adâncuri[137] şi a adus la lumină pământ tare, rugându-L să ne descopere şi nouă uscatul şi să ne salveze de la pieire. Şi iată că în următoarea zi, cam pe la căderea nopţii, am văzut, la orizont[138], spre Nord, un fel de nori învolburaţi care ne-au făcut să sperăm că vom da peste un pământ – ştiind noi că acea parte a Mării Sudului era complet necunoscută şi că putea foarte bine să aibă insule sau continente încă nedescoperite. Astfel că ne-am abătut de la cursul nostru spre acea nălucire şi am ţinut-o aşa toată noaptea. În zorii zilei următoare am putut vedea clar că era un pământ, neted şi plin de lăstăriş, ceea ce-l făcea să pară întunecat. După încă o oră şi jumătate am intrat într-un golf adăpostit, unde era un port al unui oraş frumos, nu prea mare, însă bine construit şi cu o frumoasă vedere dinspre ocean. Cum fiecare minut de întârziere pe mare ni se părea o corvoadă, ne-am apropiat de ţărm, pregătindu-ne să debarcăm. Atunci însă, am văzut pe mal tot felul de oameni cu bastoane în mâini, părând să ne interzică acostarea; însă fără mânie sau strigăte, ci doar arătându-ne prin semne să nu ne mai apropiem. Foarte dezamăgiţi, începurăm să ne sfătuim între noi ce e de făcut. În acest timp, o barcă mică fu trimisă spre noi, cu vreo opt oameni într-însa. Unul dintre aceştia, ţinând în mână un sceptru din trestie galbenă[139] colorată în albastru la ambele capete, veni la bord fără să arate

vreun semn de neîncredere. Şi când văzu că unul dintre noi stă oarecum în faţa celorlalţi, scoase un sul de pergament (ceva mai galben decât pergamentul nostru şi strălucitor ca tăbliţele de scris, însă mai moale şi flexibil)[140] şi îl înmână celui din fruntea noastră. Pe acest pergament erau scrise, în vechea ebraică, în greaca veche, într-o corectă latină scolastică şi în spaniolă, următoarele cuvinte[141]:

Nu debarcaţi, nici unul din voi, şi promiteţi să plecaţi de pe acest tărâm în decurs de 16 zile, cu excepţia cazului în care vi se va îngădui să rămâneţi mai mult. Până atunci, dacă aveţi nevoie de apă, provizii sau de ajutor pentru cei bolnavi, sau dacă corabia voastră are nevoie de reparaţii, aşterneţi în scris nevoile voastre şi veţi primi tot ce ţine de milostenie.

Înscrisul era însemnat cu o pecete cu aripile unui heruvim – nu întinse, ci atârnând – iar lângă ele, cu o cruce[142]. După ce ne-a predat mesajul, dregătorul se înapoie în barca lui, lăsând doar o slugă care să aducă răspunsul nostru. Ne-am consultat între noi, uimiţi peste măsură. Refuzul permisiunii de a acosta şi cererea de a pleca de acolo ne-au tulburat foarte tare. Pe de altă parte, să aflăm că oamenii aceştia ştiau atâtea limbi[143] şi că erau atât de plini de bunătate, era, într-o măsură, pricină de consolare. Mai presus de toate, semnul crucii de pe document era o mare bucurie şi, cum ar veni, un semn de bine pentru viitor. Răspunsul nostru fu scris în limba spaniolă[144]:

Cât priveşte corabia, este bine; ne-au pricinuit mai degrabă necazuri vânturile contrare şi lipsa de vânt, decât furtunile. Cât despre bolnavi, sunt numeroşi, iar unii sunt foarte rău, astfel încât dacă nu li se permite debarcarea, vieţile lor sunt în primejdie.

Am scris şi toate celelalte lipsuri, adăugând:

Am avea o mică rezervă de mărfuri cu care, dacă doresc să le vadă, am putea plăti pentru nevoile noastre, fără să rămânem datori.

I-am oferit şi o recompensă de câţiva pistoli slugii, precum şi o bucată de catifea stacojie[145] pe care să o ducă dregătorului. Însă servitorul n-a vrut să primească nimic, nevrând nici măcar să se uite la acestea, ci plecă înapoi cu o bărcuţă ce-i fusese trimisă.

Cam la trei ore după ce trimiserăm răspunsul, ni se înfăţişă o persoană care părea de rang înalt. Purta o robă cu mâneci largi, dintr-un fel de angora[146], în ape de o frumoasă culoare azurie, mult mai strălucitoare

decât a noastră. Sub ea, veşmântul îi era verde, tot aşa şi pălăria, în forma unui turban, îngrijit făcut, dar nu atât de mare precum cele turceşti. Şuviţe de păr îi ieşeau de sub marginile acestuia. Era, cu siguranţă, un om important. Venea într-o barcă cu ornamente aurii, însoţit de doar patru persoane. În urma lor venea o alta, în care mai erau vreo douăzeci. Când ajunseră cam la o bătaie de puşcă de corabia noastră, ne făcură semne să le venim în întâmpinare, pe apă, lucru pe care-l făcurăm degrabă în şalupa noastră, trimiţându-l pe al doilea dintre noi ca importanţă, împreună cu patru oameni. Când ajunserăm cam la şase picioare de barca lor, ne făcură semn să ne oprim şi să nu ne apropiem mai mult. Făcurăm întocmai.

Atunci, omul pe care l-am descris mai sus se ridică, şi cu o voce puternică, în spaniolă, ne întrebă *Sunteţi creştini?* Am răspuns că suntem, mai puţin temători, acum, după ce văzuserăm crucea din înscrisul primit. La răspunsul nostru, omul îşi ridică mâna dreaptă către cer, şi-o duse cu gentileţe la gură (gest pe care-l fac ei când îi mulţumesc lui Dumnezeu) şi spuse:

Dacă juraţi cu toţii, pe dreptatea Mântuitorului, că nu sunteţi piraţi şi că n-aţi vărsat sânge, pe drept sau pe nedrept, în ultimele patruzeci de zile, vă îngăduim să debarcaţi[147].

Am răspuns:

Suntem cu toţii pregătiţi să jurăm!

Atunci, unul dintre ei, părând a fi un notar, consemnă în scris această declaraţie. După care un altul, din suita acestei persoane de vază, din aceeaşi barcă, după ce stăpânul său îi şopti ceva la ureche, spuse cu voce tare:

Stăpânul meu vrea să ştiţi că nu din orgoliu sau înfumurare n-am venit la bordul navei voastre, ci pentru că, în răspunsul vostru, aţi declarat că aveţi mulţi bolnavi; astfel că am fost avertizaţi de custodele sănătăţii oraşului să ne ţinem departe[148].

Ne-am plecat în faţa lui şi am răspuns că suntem umilii săi servitori şi că recunoaştem marea onoare şi bunătatea pe care ne-o arătase deja; cât despre boala de care sufereau oamenii noştri, credem că nu este contagioasă.

Apoi, el se întoarse; şi după un timp notarul veni la bordul corabiei, purtând un fruct al acelui ţinut, ca o portocală, dar de o culoare mai închisă, spre stacojiu, care răspândea un miros dintre cele mai plăcute.

Părea să-l folosească ca mijloc de protecţie împotriva infecţiei[149]. Ne-a pus să jurăm: *În numele lui Isus şi al dreptăţii sale!*[150] şi apoi ne-a spus că a doua zi, pe la ora şase dimineaţa, se va trimite după noi şi vom fi conduşi la Casa Străinilor, (după cum o numea el), unde vom primi cele de trebuinţă atât pentru cei sănătoşi, cât şi bolnavii noştri. Spunând acestea, ne-a părăsit; iar atunci când i-am oferit câţiva pistoli, ne-a răspuns zâmbind: *Nimeni nu trebuie plătit de două ori pentru aceeaşi muncă!*, înţelegând prin asta – după cum am priceput eu – că primeşte un salariu suficient din partea statului pentru ceea ce face. Am aflat mai apoi că ei numesc *Plătit de două ori!* un funcţionar care primeşte mită[151].

În următoarea dimineaţă, devreme, a venit la noi acelaşi dregător care ne vizitase primul, cel cu toiagul, şi ne-a spus că venise să ne conducă la Casa Străinilor şi că plănuise astfel ceasul, ca să avem întreaga zi înaintea noastră.

Pentru că – zicea el – *dacă vreţi să-mi urmaţi sfatul, ar trebui să trimiteţi mai întâi cu mine pe câţiva dintre voi, să vedeţi locul şi să vedeţi cum v-ar fi pe plac să-l aranjaţi, şi apoi veţi putea trimite după cei bolnavi şi ceilalţi dintre cei pe care vreţi să-i aduceţi pe uscat*.

I-am mulţumit şi i-am spus: *Dumnezeu va răsplăti grija pe care o purtaţi unor străini la ananghie!* Şi astfel, şase dintre noi au pornit-o cu el către ţărm, iar când am debarcat, ne-a luat-o înainte, şi, întorcându-se către noi ne-a spus: *Sunt servitorul şi călăuza voastră!* Ne-a condus pe trei străzi arătoase, iar pe întregul drum pe care l-am parcurs se adunaseră oameni, pe ambele părţi, aşezaţi pe un rând, dar într-un mod atât de civilizat de parcă nu s-ar fi adunat să se minuneze de noi, ci să ne întâmpine. Unii, pe măsură ce treceam printre rânduri, îşi depărtau puţin braţele, gest care semnifica la ei salutul de bun-venit.

Casa Străinilor este o construcţie frumoasă şi spaţioasă, dintr-o cărămidă oarecum mai albăstruie decât a noastră, cu ferestre măreţe, parte din sticlă, parte dintr-un fel de cambric îmbibat cu ulei[152]. Ne-a dus prima dată într-o frumoasă încăpere la etaj şi ne-a întrebat: *Câţi sunteţi şi câţi dintre voi sunt bolnavi?* Am răspuns: *Suntem cu toţii cincizeci şi una de persoane, din care şaptesprezece sunt bolnavi*. Apoi, ne ceru să avem puţină răbdare şi să-l aşteptăm acolo, până când avea să se întoarcă la noi, lucru care se întâmplă cam după o oră. Ne conduse apoi să vedem camerele ce ne fuseseră puse la dispoziţie, în număr de nouăsprezece; ei hotărâseră, după cum părea, că patru dintre ele care erau mai bune decât restul pot primi persoanele mai de vază din grupul nostru ca să locuiască singuri; apoi celelalte cincisprezece camere trebuiau să-i găzduiască pe

ceilalţi, câte doi împreună. Camerele erau frumoase, luminoase şi mobilate cu gust. Apoi ne-a condus printr-o galerie lungă ca un dormitor[153], unde ne-a arătat de-a lungul uneia dintre părţi (pe cealată nefiind decât peretele şi fereastra) şaptesprezece odăi, foarte curate, delimitate prin pereţi din lemn de cedru. Galeria şi odăile respective, cam patruzeci în total, (mult mai multe decât aveam noi nevoie) erau destinate îngrijirii bolnavilor. Ne-a spus, de asemenea, că în momentul în care vreunul dintre cei bolnavi se face bine, el poate fi mutat din odaia sa într-o cameră; motiv pentru care ne erau rezervate zece camere libere, pe lângă acelea pe care le-am amintit deja.

Acestea fiind făcute, ne-a adus înapoi în hol, şi ridicându-şi puţin toiagul (aşa cum fac ei când transmit o comandă primită de la o autoritate superioară[154]), ne-a spus:

Trebuie să ştiţi că regula ţării cere ca după ziua de astăzi şi cea de mâine (pe care vi le lăsăm pentru a vă muta bolnavii de pe corabie), trebuie să rămâneţi în casă timp de trei zile. Dar nu vă îngrijoraţi şi nici nu vă consideraţi prizonieri, ci luaţi-o ca pe un timp de odihnă şi relaxare. Nu veţi duce lipsă de nimic, şase dintre oamenii noştri vă stau la dispoziţie pentru orice treburi veţi fi având pe afară.

I-am mulţumit din toată inima şi cu respect, şi i-am spus: *Dumnezeu cu siguranţă s-a arătat pe aceste meleaguri!* I-am oferit de asemenea douăzeci de pistoli, dar s-a mulţumit să zâmbească şi să spună: *Ce? Plătit de două ori!* Astfel, ne-a părăsit. Puţin după aceea ni s-a adus cina, bucate bune, atât pâine cât şi carne: mai bună decât orice masă comună[155] de care avuseserăm parte vreodată în Europa. Ni s-au adus de asemenea băuturi de trei feluri, toate sănătoase şi bune: vin din struguri, o băutură din grâu, de felul berii noastre, dar mai limpede, şi un fel de cidru preparat din frunctele ţinutului, o băutură minunată şi răcoritoare. Pe lângă acestea, ne-au fost aduse, pentru bolnavii noştrii, o mulţime din acele portocale stacojii care, spuneau ei, erau remedii sigure pentru bolile pricinuite de călătoriile pe mare. Ni s-a dat, de asemenea, o cutie cu pastile micuţe, unele gri, altele mai albe, pe care doreau ca bolnavii noştri să le ia, câte una în fiecare seară, înainte de culcare[156]. Acestea, spuneau ei, le vor grăbi însănătoşirea.

Ziua următoare, după ce problemele cu transportul şi mutarea oamenilor noştri şi a bunurilor de pe corabie se rezolvaseră cumva şi ne linişteserăm, m-am gândit că e bine să-i adun pe toţi oamenii noştri, iar atunci când s-au adunat, le-am vorbit astfel[157]:

Dragi prieteni, e momentul să înţelegem cum stăm. Suntem nişte oameni aruncaţi pe acest pământ asemenea lui Iona afară din pântecele balenei, salvaţi tocmai când eram ca şi îngropaţi în adâncuri. Iar acum, pe uscat, suntem încă între moarte şi viaţă, dincolo şi de Lumea Veche şi de cea Nouă. Numai Dumnezeu ştie dacă vom mai vedea vreodată Europa. Ceea ce ne-a adus aici este un fel de miracol, şi tot de ceva asemănător am avea nevoie pentru pleca de aici[158]*. Prin urmare, având în vedere recenta noastră salvare, pericolul prezent, ca şi cele care vor mai veni, să ne ridicăm privirea către Dumnezeu şi fiecare dintre noi să se căiască şi să se îndrepte. În afară de asta, iată, am ajuns aici în mijlocul unui popor creştin, plin de pietate şi de omenie. Să nu le dăm cumva prilejul să se îndoiască de noi, să nu ne dăm la iveală viciile şi să nu ne arătăm nedemni. Şi mai este ceva. Am fost închişi cu poruncă – chiar dacă într-o manieră curtenitoare – pentru trei zile între aceste ziduri. Cine ştie dacă nu cumva au făcut asta tocmai pentru a ne încerca manierele şi firea – dacă le găsesc rele, să ne alunge pe loc, iar de li se par bune, să ne mai îngăduie să stăm o vreme printre ei. Poate că aceşti oameni pe care ni i-au dat să ne servească au sarcina să stea cu ochii pe noi. Aşa că, în numele iubirii divine şi al grijii pentru sufletele şi trupurile noastre, haideţi să ne purtăm în aşa fel încât să fim împăcaţi cu Dumnezeu*[159] *şi să ne arătăm demni de stimă în ochii acestor oameni.*[160]

Auzind acestea, toţi, într-un singur glas, mi-au mulţumit pentru înţeleptul îndemn şi mi-au promis să se poarte cu sobrietate[161] şi gentileţe şi fără să caute niciun fel de pricină. Aşa încât ne-am petrecut cele trei zile cu bucurie şi lipsiţi de griji, în aşteptarea a ceea ce urma să se întâmple cu noi după sfârşitul acestei perioade. În tot acest timp, ne-am bucurat de la o oră la alta de îmbunătăţirea stării bolnavilor noştri; cât despre ei, ajunseseră să creadă că au fost aruncaţi într-un adevărat izvor tămăduitor, aşa se vindecau de repede şi de bine.

Iar în dimineaţa imediat următoare celor trei zile, veni la noi un bărbat pe care nu-l mai văzusem înainte, îmbrăcat tot în albastru, asemenea celui dintâi, însă turbanul său era alb, cu o mică cruce roşie în vârf[162]. Avea, în plus, şi o eşarfă din stofă fină. Cum intră, ne făcu o uşoară plecăciune, deschizând larg braţele. Cât despre noi, l-am salutat preaplecaţi, ca pe cineva de la care urma să primim o sentinţă de viaţă sau de moarte. El ceru să vorbească doar cu câţiva dintre noi, aşa că am rămas doar şase, restul părăsind încăperea. Atunci ne spuse:

Sunt, prin rang, guvernator al acestei Case a Străinilor, iar prin vocaţie, preot creştin[163]*; şi de aceea am venit să vă ofer serviciile mele,*

atât ca unor străini, dar mai ales ca unor creştini. Unele dintre lucrurile pe care vi le voi spune cred că nu vă vor fi neplăcute. Statul v-a acordat drept de şedere pe ţărm timp de şase săptămâni. Nu fiţi îngrijoraţi dacă circumstanţele vă vor obliga să cereţi permisiunea de a rămâne mai mult, pentru că legea nu este foarte strictă în acest domeniu şi nu mă îndoiesc că aş putea eu însumi obţine pentru voi atâta timp suplimentar cât veţi avea nevoie. Trebuie să ştiţi, de asemenea, că, în prezent, Casa Străinilor este bogată, chivernisită pentru mult timp de acum înainte. De treizeci şi şapte de ani, de când nici un străin nu a mai sosit pe aceste meleaguri, a tot pus deoparte banii care îi reveneau. De aceea, nu trebuie să vă faceţi griji: Statul va achita costurile întregii voastre şederi. Nu trebuie să staţi nici o zi mai puţin din această cauză. În ceea ce priveşte mărfurile pe care le-aţi adus, acestea vor fi bine folosite, şi vă vom răsplăti, fie cu alte bunuri, fie în aur sau argint, pentru noi fiind totuna. Si dacă mai aveţi vreo cerere de făcut, nu vă sfiiţi. Veţi vedea că răspunsul nostru nu vă va nemulţumi. Un ultim lucru de spus: nici unul dintre voi nu trebuie să se îndepărteze, fără a i se îngădui, la mai mult de un karan (ceea ce la ei măsoară o milă şi jumătate) în afara zidurilor cetăţii.

Am răspuns emoţionaţi, privindu-ne unii pe alţii şi admirându-i purtarea părintească, plină de compasiune, că nu avem suficiente cuvinte de mulţumire, iar ceea ce cu atâta nobleţe ni se oferise răspundea tuturor dorinţelor noastre. Ni se părea, în schimb, că avem în faţa ochilor viziunea salvării noastre cereşti; noi, abia ieşiţi din ghearele morţii, am fost acum aduşi într-un loc în care găsim doar consolare[164]. Iar cât despre porunca ce ne-a fost dată, aveam să ne supunem, cu toate că inimile noastre nu pot să nu se înflăcăreze de dorinţa de a călca cât mai mult şi cât mai departe pe acest pământ sfânt şi fericit. Am mai spus şi că mai curând ni s-ar lipi limba de cerul gurii decât să uităm în rugăciunile noastre de prea-sfinţia sa ori de această naţiune. L-am implorat cu umilinţă, de asemenea, să ne accepte ca slujitori devotaţi, legaţi printr-un legământ mai drept decât oricare a legat vreodată oamenii pe pământ[165], aşezându-ne la picioarele sale, dimpreună cu toate bunurile noastre. La toate acestea, el ne-a răspuns doar că este preot şi urmăreşte o recompensă preoţească, adică dragostea noastră frăţească şi binele trupurilor şi sufletelor noastre[166]. Şi astfel îşi luă rămas-bun, nu fără lacrimi de blândeţe în ochii lui, lăsându-ne copleşiţi de bucurie şi bunătate, în timp ce ne spuneam unul altuia că trebuie să fi ajuns pe un tărâm al îngerilor, care, iată, ne apar zilnic şi ne înconjoară cu alinări pe care nici nu îndrăzniserăm să ni le imaginăm până acum, cu atât mai puţin să le aşteptăm.

A doua zi, pe la ora zece, guvernatorul apăru din nou, iar după saluturile obişnuite ne spuse cu prietenie că a venit în vizită[167]. Ceru un scaun şi se aşeză, iar noi, vreo zece, (restul fiind de obârşie inferioară, iar alţii plecaţi) ne-am aşezat cu el; şi ne-a vorbit astfel:

Noi, cei de pe insula Bensalem[168] *(căci aşa numeau ei, în limba lor, pământul pe care ne aflam) suntem astfel datorită izolării pe care ne-o dă poziţia noastră şi datorită legii secretului pe care am impus-o călătorilor noştri, ca şi datorită rarei permisiuni date străinilor de a ne vizita. Am ajuns să cunoaştem foarte bine cea mai mare parte a lumii locuite, în timp ce noi înşine suntem necunoscuţi. De aceea, cum cel ce ştie mai puţine este mai potrivit să pună întrebări, vă propun ca, pentru a petrece timpul într-un mod cât mai plăcut, voi să fiţi cei care pun întrebări, şi nu eu.*[169]

Am răspuns că-i mulţumim cu umilinţă că ne-a permis să facem asta; că am înţeles deja, din puţinul ce-l văzuserăm până acum că nu există nici un lucru pământesc mai demn de a fi cunoscut decât orânduirea acestui pământ fericit. Dar mai presus de toate (spusem noi), cum ne întâlniserăm venind din capete diferite ale lumii şi cum speram să ne întâlnim într-o zi în Regatul Cerurilor (fiind cu toţii creştini), am vrea să ştim (văzând că ţara aceasta este atât de îndepărtată şi despărţită de întinse şi necunoscute mări de pământul pe care a călcat Mântuitorul nostru) cine a fost apostolul acestei naţiuni şi cum a ajuns ea să fie convertită la credinţă? La acestea, se văzu pe faţa lui că întrebarea noastră îi aduce o mare mulţumire, şi spuse:

Inima mea se leagă de voi auzind cum aţi început chiar cu această întrebare. Asta înseamnă că voi căutaţi în primul rând Împărăţia Cerurilor[170]*, aşa încât, cu bucurie voi răspunde, pe dată, întrebării voastre.*

La aproape douăzeci de ani după urcarea la Ceruri a Mântuitorului nostru, s-a întâmplat să fie văzut de către populaţia din Renfusa (un oraş pe coasta estică a insulei noastre, ce se vedea la orizont, noaptea fiind calmă şi noroasă), la o milă în largul mării, ceva ce părea un imens stâlp de lumină; nu ascuţit, ci de forma unei coloane, sau a unui cilindru, ridicându-se din ape ca o grandioasă cale spre ceruri; iar în vârf s-a văzut o imensă cruce de lumină, mai luminoasă şi mai strălucitoare decât corpul coloanei[171]*. La vederea acestui straniu spectacol, populaţia oraşului s-a adunat, cu mic cu mare, pe plajă, pentru a se minuna, iar apoi s-au urcat în mai multe bărci mici şi s-au îndreptat spre această vedenie*

miraculoasă. Însă, când au ajuns cam la şaizeci de yarzi de coloană, n-au mai putut nicicum merge mai departe, de parcă ar fi fost legaţi; în stare să se întoarcă, dar nu să înainteze, astfel că stăteau în bărcile lor ca într-o sală de teatru, privind la această lumină ca la un semn ceresc. Se întâmplase însă ca într-una dintre bărci să se găsească unul dintre înţelepţii societăţii Casei lui Solomon, colegiu care – bunii mei fraţi – este însuşi Ochiul acestui regat[172]*. Iar acesta, după ce contemplă un timp, cu mare atenţie şi pietate*[173]*, stâlpul de lumină, se aruncă cu faţa la pământ; iar apoi, aşezându-se în genunchi şi ridicând mâinile spre ceruri, se rugă după cum urmează:*

"Doamne al Cerului şi al Pământului, Tu, care ţi-ai arătat îndurarea asupra celor din ordinul nostru pentru ca ei să cunoască creaturile Tale şi secretele lor, pentru ca ei să discearnă – în măsura în care le este permis oamenilor – între miracolele divine, lucrările naturii, cele ale artei şi imposturii, şi iluzii de toate felurile[174]*; primesc aici şi mărturisesc în faţa acestor oameni că lucrul pe care îl vedem acum în faţa ochilor noştri este Degetul*[175] *tău şi un adevărat miracol. Dar cum am învăţat din cărţile noastre că Tu nu faci minuni decât în vederea unui scop divin şi suprem (pentru că legile naturii sunt propriile tale legi, pe care nu le încalci decât pentru cauze măreţe), te implorăm cu umilinţă să binecuvântezi acest mare semn, să te înduri să ne dai interpretarea şi folosinţa lui, ceea ce ne-ai promis cândva în secret, prin trimiterea acestuia către noi*[176]*".*

Iar după ce rosti această rugăciune, el descoperi pe loc că barca în care se afla putea să se mişte, pe când celelalte erau încă înţepenite pe loc. Şi luând acest lucru drept un semn că se putea apropia, porunci vâslaşilor să îndrepte barca încet spre coloană. Dar abia ajunse să se apropie, că atât coloana, cât şi crucea de lumină se sparseră, proiectându-se în afară, formând un al doilea cer plin de stele, care se stinseră după puţină vreme. Iar pe locul lor nu rămase nimic altceva decât o mică arcă – sau un cufăr de cedru uscat – deloc muiat de apă, chiar dacă plutea pe ea. Iar în partea din faţă a acestuia, îndreptată spre noi, creştea o mică ramură verde de palmier[177]*. Când înţeleptul, cu multă reverenţă, ridică cufărul în barcă, acesta se deschise de la sine, iar înlăuntrul lui se găseau o Carte şi o scrisoare. Ambele erau scrise pe pergament fin şi învelite în fâşii de ţesătură. Cartea conţinea toate scrierile canonice ale Vechiului şi Noului Testament, aşa cum le aveţi voi (pentru că ştim foarte bine ce au primit Bisericile voastre), Apocalipsa, şi alte câteva cărţi ale Noului Testament care nici măcar nu fuseseră scrise la momentul respectiv, dar erau, cu toate acestea, în Carte*[178]*. Iar cât despre scrisoare, iată care erau*

cuvintele sale:

„Eu, Bartolomeu[179]*, servitor al celui Preaînalt şi apostol al lui Isus Cristos, am fost anunţat de un înger care mi-a apărut într-o viziune a gloriei că trebuie să încredinţez această arcă apelor mării. Mărturisesc deci, în faţa acelui popor la al cărui ţărm va porunci Dumnezeu să se oprească arca aceasta, că în aceeaşi zi, odată cu ea, va pogorî asupra lor mântuirea, pacea şi bunăvoinţa Tatălui şi a Domnului nostru Isus Cristos."*

Cât despre scrieri, atât cartea cât şi scrisoarea erau înzestrate cu un mare dar, asemeni celui din vremea apostolilor: darul originar al limbilor[180]*. Cum la ora aceea trăiau printre noi evrei, persani şi indieni*[181]*, în afara poporului acestui pământ, fiecare putea citi Cartea şi Scrisoarea, de parcă ar fi fost scrisă în propria sa limbă. Iată cum a fost salvat acest pământ de la necredinţă printr-o arcă (o alta a salvat Lumea Veche de sub ape) şi prin evanghelizarea apostolică miraculoasă a Sf. Bartolomeu.*

Aici, [guvernatorul Casei Străinilor] se opri, când a intrat un mesager care-l chemă de lângă noi. Astfel că atât aflarăm în decursul acelei întâlniri[182]. În ziua următoare, acelaşi guvernator ne vizită imediat după cină şi, scuzându-se, ne spuse că dacă ieri a trebuit să ne despărţim destul de brusc, astăzi am putea relua conversaţia, petrecând din nou un timp împreună, desigur, dacă găsim compania lui agreabilă şi cele spuse interesante. Am răspuns că suntem atât de încântaţi ascultându-l încât, în timp ce ne vorbeşte, uităm atât pericolele trecute cât şi temerile de viitor, iar o oră petrecută în compania lui valorează ani din vieţile noastre de până acum. Se înclină uşor în faţa noastră şi, după ce ne aşezarăm cu toţii, spuse: *Ei bine, aştept întrebările voastre!*

Unul dintre noi spuse, şi el, după o scurtă pauză, că există un lucru pe care suntem nerăbdători să-l aflăm, fiindu-ne, în acelaşi timp, teamă să întrebăm, pentru a nu fi socotiţi prea îndrăzneţi. Încurajaţi însă de deosebita sa omenie (şi fiindu-ne greu să ne considerăm străini, ci, mai degrabă, credincioşii săi servitori), ne vom lua inima în dinţi şi-i vom da glas, rugându-l cu umilinţă ca, dacă nu crede de cuviinţă să răspundă, să ne ierte, chiar dacă ne respinge întrebarea. I-am spus că am remarcat din cele spuse anterior că această insulă fericită pe care ne aflăm este cunoscută doar câtorva, însă, cu toate acestea, el pare să cunoască cele mai multe popoare ale lumii; lucru de care nu ne putem îndoi când vedem că stăpâneşte limbile Europei şi cunoaşte atât de multe despre rânduielile şi afacerile noastre. Şi totuşi noi, în Europa, (în ciuda tuturor descoperirilor

pământurilor îndepărtate şi a avântului navigaţiei din ultima vreme) n-am auzit niciodată nici măcar un zvon despre existenţa acestei insule. Un lucru care ni se pare cu totul straniu, pentru că toate popoarele ştiu câte ceva unele despre altele, fie prin călătorii în ţinuturile îndepărtate, fie prin intermediul străinilor care vin să le viziteze. Şi chiar dacă acela care călătoreşte într-o ţară străină cunoaşte, de regulă, mai multe cu ochii săi decât cel care stă acasă şi află despre ea din relatările călătorului, totuşi, ambele căi duc la constituirea unei cunoaşteri comune, cu un anumit grad de certitudine pentru amândoi[183]. Însă în ce priveşte această insulă, n-am auzit niciodată ca vreo corabie de-a lor să fi fost văzută sosind pe vreun ţărm european, nici măcar în Indiile de Est sau în cele de Vest, nici ca vreo corabie, din oricare altă parte a lumii, să se fi întors de la ei. Şi totuşi, marea minunăţie nu era asta, pentru că, până la urmă, poziţia lor izolată (aşa cum Domnia-sa o descrisese) într-un conclav secret de pe vasta întindere a acestei mări o explică îndeajuns. Însă faptul că pot cunoaşte limbile, cărţile, mersul lucrurilor în ţinuturi aflate la o asemenea distanţă, iată ce nu înţelegem nicicum. Ni se pare mai curând un atribut al puterilor şi fiinţelor divine ca, ascunse şi nevăzute, să-i aibă pe toţi ceilalţi sub observaţie, ca în plină lumină[184].

Auzind toate acestea, guvernatorul surâse cu graţie şi spuse că am făcut bine cerând iertare pentru întrebarea pe care am formulat-o acum. Ea pare să presupună că ne închipuim că acest pământ este unul de magicieni care au trimis spirite ale aerului, în toate colţurile lumii, să le aducă veşti şi informaţii secrete din alte ţări. La acestea i-am răspuns cu toţii, cu cea mai mare umilinţă, însă arătându-i, în acelaşi timp, că ne-am dat seama că doar a glumit: *Suntem în stare să vedem că există ceva supranatural pe această insulă, însă, cu siguranţă, mai degrabă angelic decât magic*. Iar pentru a-i permite domniei-sale să cunoască ceea ce ne-a făcut, cu adevărat, să-i adresăm această întrebare, nu este nici o asemenea închipuire, ci faptul că ne-am amintit cum el însuşi sugerase, în discursul său anterior, că insula are o lege a secretului în ce-i priveşte pe străini. La care el ne-a răspuns:

Vă amintiţi bine. Iar în ceea ce vă voi spune, trebuie să trec sub tăcere anumite detalii pe care e împotriva legii să vi le dezvălui, însă rămân destule pentru a vă da satisfacţie.

Trebuie să înţelegeţi (deşi e un lucru greu de crezut) că, acum aproape trei mii de ani, sau chiar mai demult, navigaţia – şi mai ales călătoriile pe distanţe mari – era mult mai dezvoltată decât e astăzi. Să nu credeţi că nu ştiu cât de mult a progresat acest domeniu la voi în ultimii o sută şi ceva de ani. Ştiu preabine, şi totuşi spun: era mult mai extinsă

decât astăzi. Să fi fost exemplul Arcei, care a salvat rămăşiţele omenirii din potopul universal, cel care a dat încredere oamenilor să se aventureze pe ape, sau ce altceva să fi fost – nu ştiu, însă acesta este adevărul. Fenicienii şi, mai ales, locuitorii Tyr-ului aveau flote imense. Tot aşa aveau cartaginezii, în colonia întemeiată de ei, situată mai departe, la Vest. Către Est, arta navigaţiei, în Egipt şi Palestina, era, de asemenea, foarte dezvoltată. China, de asemenea, şi marea Atlantidă (pe care voi o numiţi America), care au, azi, doar junci şi canoe, abundau, pe atunci, în corăbii înalte. Insula noastră avea (dacă e să credem minuţioase registre păstrate din acele timpuri) o mie cinci sute de corăbii puternice, de mare tonaj. Din toate acestea, vouă nu v-au rămas decât amintiri disparate, sau nici atât; noi, însă, avem cunoaşterea lor amănunţită.

Iar în acele timpuri, pământul acesta era cunoscut şi vizitat de corăbii şi vase ale tuturor popoarelor amintite, care aveau cu ele – aşa se pare – de multe ori, şi oameni din alte ţări, mai puţin dotate în ale navigaţiei: persani, caldeeni, arabi, astfel încât aproape toate naţiunile cu putere şi faimă au trecut pe aici. Avem şi astăzi printre noi descendenţi şi mici triburi care provin din aceştia. Iar cât despre propriile noastre corăbii, erau în stare de călătorii îndrăzneţe, atât în strâmtorile voastre, cele pe care le numiţi Coloanele lui Hercule[185]*, cât şi în alte părţi ale Atlanticului sau ale Mediteranei, până la Paguin*[186] *(care este acelaşi cu Cambalaine*[187]*) şi Quinzy*[188]*, pe Mările Orientului, ajungând chiar până la graniţele Manciuriei*[189]*.*

În acelaşi timp, sau o epocă mai târziu, înfloreau locuitorii marii Atlantide [190]*. Deşi povestea şi descrierile redactate de unul dintre marii voştri oameni*[191]*, după care Neptun şi-a aşezat descendenţii acolo, despre măreţul templu, palat, cetate şi deal; despre mănunchiul de râuri navigabile (care, precum tot atâtea lanţuri, înconjoară cetatea şi templul), despre dificilele urcuşuri care trebuiau parcurse pentru a ajunge acolo – de parcă ar fi fost vorba despre o* scala coeli *– sunt toate, poezie şi fabulaţie, cel puţin un lucru e totuşi adevărat: că numita ţară a Atlantidei, ca şi cea a Peru-ului, (numită pe atunci Coya), ca şi cea a Mexicului, numită Tyrambel, erau regate puternice şi faimoase prin armate, corăbii şi bogăţii. Atât de puternice, încât la un moment dat (sau, cel puţin, la un interval de zece ani) au lansat două mari expdiţii: cei din Tyrambel, prin Atlantic, în Marea Mediterană, iar cei din Coya, prin Marea Sudului, până la insula noastră. Despre prima dintre ele, în Europa, acelaşi autor al vostru a aflat câte ceva de la preotul egiptean pe care-l citează. Cu siguranţă că un asemenea lucru a existat. Acum, nu pot spune dacă vechii atenieni au fost într-adevăr cei cărora le revine gloria de a fi rezistat*

acestor forţe şi de a le fi respins. Ce este sigur e că nici o corabie şi nici un om nu s-au întors din această călătorie. Nici cealaltă expediţie, a celor din Coya, care au venit peste noi, nu ar fi avut mai mare succes, dacă nu ar fi dat de adversari mai miloşi. Regele acestei insule (Altabin, după nume), un om înţelept şi un mare războinic, cunoscându-şi bine şi forţele sale, şi pe cele ale inamicului, a procedat în aşa fel încât a tăiat calea de întoarcere pe corăbii a armatelor terestre; şi a înconjurat atât flota cât şi tabăra cu o armată mai numeroasă, atât pe mare cât şi pe uscat, obligându-i să se predea fără măcar o lovitură. Iar după ce duşmanii au fost la mila sa, i-a eliberat pe toţi, mulţumindu-se numai cu jurământul că nu vor mai ridica armele împotriva sa.

Răzbunarea divină nu s-a lăsat însă aşteptată. În mai puţin de un secol, Măreaţa Atlantidă a fost complet distrusă şi pierdută pe vecie, nu printr-un mare cutremur, cum relatează omul vostru, pentru că acel ţinut este rareori afectat de cutremure, ci în urma unor inundaţii catastrofale sau a unui potop. Aceste ţări au, până astăzi, râuri mai mari şi munţi mai înalţi, pentru a împinge apa în jos, decât oricare altă parte a Lumii Vechi. A fost însă o inundaţie nu foarte mare – nu mai mult de patruzeci de picioare deasupra solului, în cele mai multe dintre locuri – astfel încât, deşi a distrus oameni şi animale, câţiva locuitori sălbatici ai pădurii au reuşit să scape[192]*. Păsările, de asemenea, s-au salvat zburând pe copacii înalţi din păduri. Cât despre oameni, cu toate că aveau în multe locuri clădiri mai înalte decât nivelul apei, totuşi, inundaţia, deşi nu foarte înaltă, a durat multă vreme, astfel încât cei care nu s-au înecat au murit din lipsă de hrană sau alte lucruri care le erau necesare. Astfel încât nu trebuie să vă uimească populaţia redusă a Americii, şi nici sălbăticia şi ignoranţa locuitorilor ei. Trebuie să luaţi în considerare că este vorba despre un popor nou şi tânăr; cu o mie de ani mai tânăr, cel puţin, decât restul lumii – atât s-a scurs între potopul universal şi acea inundaţie.*

Din rămăşiţele rare de seminţie omenească din munţi s-a ridicat o alta care a populat din nou ţinutul, încetul cu încetul; însă, fiind săraci cu duhul (nu ca Noe şi fii săi, familia originară de pe Pământ), n-au fost în stare să lase scrieri, artă şi civilizaţie pentru posteritate. Iar cum în munţi erau obişnuiţi – din cauza frigului extrem al acelor regiuni – să se acopere cu piei de tigru, urs sau capre păroase dintre cele care trăiesc pe acolo[193]*, şi cum, după coborârea în văi, au descoperit un climat insuportabil de fierbinte, şi cum nu ştiau nici un alt mod de a se îmbrăca mai lejer, au fost obligaţi să umble goi, obicei pe care-l păstrează până în ziua de azi. Penele păsărilor, doar, le sunt dragi şi constituie pentru ei o mare mândrie*[194]*, lucru pe care l-au preluat tot de la strămoşii lor din munţi,*

invitaţi de zborurile infinite ale păsărilor să urce tot mai sus, în timp ce apele se învolburau sub ei. Vedeţi astfel că doar printr-un accident al istoriei am pierdut contactul cu americanii cu care, tocmai pentru că erau cel mai aproape de noi, eram în cele mai bune relaţii. Cât despre celelalte părţi ale lumii, este şi mai evident că în epocile următoare (fie din cauza războaielor, fie ca urmare a unei răsturnări istorice), navigaţia a intrat într-un declin serios; în special călătoriile îndepărtate (din cauza folosirii galerelor şi altor asemenea vase care pot cu greu străbate oceanul) au fost cu totul lăsate la o parte. Astfel încât acea parte a comunicării care provenea din vizitele altor popoare pe insula noastră a fost demult întreruptă, cu excepţia câte unui accident, cum este cel al apariţiei voastre. Cât despre încetarea celeilalte părţi a relaţiei, care provine din călătoriile noastre spre alte ţărmuri, trebuie să vă încredinţez cu totul alte motive. Nu pot spune (dacă este să fiu sincer) decât că navigaţia noastră este la fel de puternică ca întotdeauna – ca număr, putere, marinari, piloţi, şi toate celelalte care ţin de această artă. Cât despre motivul pentru care rămânem acasă, trebuie să vi-l relatez ca o istorie în sine; ceea ce ne va aduce mai aproape de răspunsul promis la întrebarea voastră.

Cu aproape 900 de ani în urmă, domnea pe această insulă un rege, a cărui amintire, dintre toate, ne este cea mai scumpă; nu din superstiţie, ci pentru că, deşi muritor, era un instrument divin. Numele său a fost Salomona şi-l slăvim ca pe legiuitorul acestei naţiuni. Era un rege cu o inimă mare, nemărginită pentru faptele bune, şi foarte hotărât să-şi facă regatul şi supuşii fericiţi. Observând el cât de capabil este acest tărâm să se susţină fără nici un ajutor din afară – fiind de 5 000 de mile de jur-împrejur, de o rară fertilitate a solului în cele mai multe părţi – şi văzând că flota acestei insule ar putea fi judicios folosită pentru pescuit şi pentru navigaţia de la un port la altul, sau până la nişte mici insule apropiate aflate sub stăpânirea Coroanei şi legilor Statului nostru; şi luând aminte la starea înfloritoare şi fericită în care se găsea acest pământ şi care putea fi într-o mie de feluri stricată, şi cu greu îmbunătăţită în vreun fel, nu din vreo lipsă de intenţii nobile şi eroice, ci doar pentru a asigura perpetuarea celor atât de fericit aşezate în vremea sa (în măsura în care prevederea umană este capabilă de aşa ceva), a decis ca, printre legile importante ale acestui regat, să se instituie interdicţiile şi prohibiţiile pe care le avem în privinţa acceptării străinilor, care, la acea dată (deşi era după calamitatea abătută asupra Americii), erau numeroşi, neavând încredere în noutăţi şi în amestecul de obiceiuri. Este adevărat că legea împotriva admiterii străinilor fără permisiune specială este o străveche lege în regatul Chinei, aflată în continuare în uz. Este vorba,

însă, despre o lege nereuşită care i-a făcut un popor de superstiţioşi, ignoranţi, fricoşi şi nesăbuiţi. Legiuitorul nostru a făcut însă o lege cu un caracter diferit. Mai întâi, a păstrat în ea toate aspectele umanitare, ajutorarea şi aprovizionarea străinilor aflaţi la ananghie, de care aţi beneficiat şi voi.

La care noi ne-am ridicat cu toţii, făcând o plecăciune. Iar el continuă:

Acest rege, dorind să respecte atât omenia cât şi principiile bunei guvernări, şi gândind că este împotriva omeniei să-i reţină pe străini împotriva voinţei lor şi, împotriva principiilor bunei guvernări, să-i lase să se întoarcă şi să vorbească despre ţinutul nostru, a procedat în felul următor: a ordonat ca străinilor să li se permită debarcarea şi să poată pleca după cum vor. Însă, celor care vor să stea, să li se ofere condiţii bune de viaţă, pe socoteala statului. Lucru de o mare prevedere pentru că astăzi, atâţia ani după interdicţie, nu ştim ca vreo corabie să se fi întors vreodată, ci doar treisprezece persoane[195] *care, în timpuri diferite, au ales să se întoarcă cu corăbiile noastre. Ce au relatat acasă aceştia, nu pot şti. Însă te poţi gândi că, indiferent ce au spus, nu putea să fi fost considerat, acolo unde s-au întors, decât ca o reverie.*

Iar cât despre călătoriile noastre prin alte părţi, legiuitorul nostru a crezut nimerit să le interzică cu desăvârşire. Nu am urmat modelul Chinei. Chinezii navighează pe unde vor sau pe unde pot, ceea ce arată că legea de a nu permite străinilor să intre în ţară este doar una a bicisniciei şi a fricii lor. Interdicţia noastră are însă o singură excepţie, admirabilă, prin care se păstrează binele care provine din comunicarea cu străinii, evitând, în acelaşi timp răul. Iar acum vă voi dezvălui despre ce este vorba.

S-ar putea să vi se pară, la început, că mă abat de la subiect, însă veţi vedea că nu vă spun în zadar toate acestea. Trebuie să înţelegeţi, dragi prieteni, că printre multele măsuri excelente ale marelui nostru rege, una e deasupra celorlalte prin importanţa ei. Este vorba despre construirea unei instituţii, a unui ordin, a unei societăţi pe care o numim Casa lui Solomon *– cea mai nobilă dintre instituţiile care au existat vreodată pe Pământ, lumina acestui regat. Ea este dedicată studiului lucrărilor şi creaturilor lui Dumnezeu. Unii cred că poartă numele puţin stâlcit al fondatorului ei şi că ar trebui să se numească, de fapt,* Casa lui Salomona. *Însă izvoarele istorice o înregistrează aşa cum v-am spus. Cred că este numită aşa după regele evreilor, faimos printre voi, şi pe care noi îl cunoaştem prea bine; avem chiar anumite părţi din scrierile sale, care la*

voi s-au pierdut, şi anume, istoria naturală a tuturor plantelor, de la cedrul din Liban la muşchiul care creşte din ziduri; precum şi a tuturor lucrurilor care au viaţă sau mişcare[196]*. Toate acestea mă fac să cred că regele nostru, care se considera el însuşi un simbol, din multe puncte de vedere, al regelui evreilor, şi-a numit creaţia în amintirea acestuia. Cred că sunt îndreptăţit să formulez o atare opinie, pentru că, aşa cum am descoperit în documentele antice, ordinul sau societatea este numită uneori* Casa lui Solomon, *alteori* Colegiul Lucrărilor celor Şase Zile. *Sunt sigur că preamăritul nostru rege a aflat de la evrei că Dumnezeu a creat lumea şi tot ce există în doar şase zile; iar atunci când a construit o instituţie care să descopere natura adevărată a tuturor lucrurilor, i-a dat şi acest al doilea nume, pentru ca gloria lui Dumnezeu care a făcut toate acestea să fie tot mai mare, iar oamenii să aibă mai mult folos de pe urma lor.*

Să revenim însă, acum, la istorisirea noastră. Când regele a interzis poporului său navigaţia în orice parte a lumii care nu se găsea sub stăpânirea Coroanei sale, el a formulat, totuşi, o excepţie: a ordonat ca la fiecare doisprezece ani să se trimită din acest regat două corăbii, destinate unor călătorii de explorare. Pe fiecare din aceste corăbii trebuie să existe o misiune formată din trei membri sau fraţi ai Casei lui Solomon *a căror unică sarcină este să ne aducă cunoaşterea treburilor şi situaţiei acelor ţări pe care au fost desemnaţi să le exploreze*[197]*; în special a ştiinţelor, artelor, meşteşugurilor şi invenţiilor din întreaga lume. Şi, mai ales, trebuie să aducă din explorările lor cărţi, instrumente şi machete de toate felurile. Corăbiile, după ce i-au depus pe Fraţi, trebuie să se întoarcă de îndată, în timp ce Fraţii trebuie să rămână în străinătate până când li se dă o nouă misiune. Aceste corăbii (de explorare) nu sunt înzestrate altfel decât cu provizii şi cu câte un considerabil tezaur care rămâne în seama Fraţilor pentru cumpărarea acelor lucruri şi pentru răsplătirea unor persoane, după cum cred de cuviinţă. Cât despre felul în care simplii marinari încearcă să nu fie descoperiţi, despre felul în care trebuie debarcaţi, deghizându-se sub numele altor popoare*[198]*, sau asupra locurilor în care aceste voiaje de explorare au fost trimise, sau despre locurile stabilite pentru întâlnire, în aceste misiuni, şi toate celelalte amănunte ale acestei practici, nu-mi este îngăduit să vi le dezvălui şi, de altfel, nici nu este în interesul vostru... Astfel, însă, după cum vedeţi, întreţinem un comerţ, nu pentru aur, argint sau giuvaeruri, nu pentru mătăsuri sau mirodenii, nici pentru vreo altă marfă, ci doar pentru bunul cel dintâi creat de Dumnezeu, care este Lumina. Pentru a ne lumina asupra dezvoltării tuturor părţilor lumii*[199]*.“*

Terminând de spus acestea, tăcu; la fel şi noi. Eram cu adevărat uluiţi să auzim lucruri atât de stranii povestite cu atâta naturaleţe. Iar el, văzând că am mai avea ceva de spus, dar că nu suntem încă pregătiţi s-o facem, cu multă curtoazie încheie discuţia şi începu să ne adreseze întrebări referitoare la călătoria noastră şi la trecutul nostru. În final ne sfătui să decidem singuri cât timp de şedere dorim să cerem Statului, şi asta fără să ne sfiim să indicăm orice perioadă, pentru că ne poate obţine atât timp cât poftim. După toate acestea, ne ridicarăm cu toţii în picioare, doritori să-i sărutăm poala veşmântului; însă el nu ne lăsă să facem acest lucru şi-şi luă rămas-bun. Iar cât despre oamenii noştri, când aflară că acest stat obişnuieşte să ofere astfel de condiţii străinilor, ne fu extrem de greu să-i mai ducem la corabie şi să-i împiedicăm să se înfăţişeze înaintea guvernatorului pentru a se milogi să fie lăsaţi să rămână. Însă cu multă osteneală reuşirăm să-i împiedicăm, cel puţin până când vom fi căzut la învoială ce decizie urmează să luăm.

De-acum, văzând că nu suntem ameninţaţi cu pieirea, începurăm să ne considerăm oameni liberi, să ne bucurăm de viaţă, să ieşim şi să vedem ce era de văzut atât în cetate cât şi în împrejurimi. Şi ajungând noi să cunoaştem pe mulţi dintre locuitorii oraşului, nu dintre cei mai puţin onorabili, găsirăm printre ei o astfel de omenie, o asemenea libertate şi dorinţă de a-i primi pe străini în mijlocul lor, încât aproape că ajunserăm să uităm tot ce ne era drag acasă, în propriile noastre ţinuturi. Mereu ne întâlneam cu numeroase lucruri demne de observat şi de povestit. Dacă ar fi să existe pe lume o oglindă care să merite a fi pusă sub ochii oamenilor, apoi ţinutul acesta este[200].

Într-o zi, doi dintre noi fură invitaţi la o sărbătoare pe care cei din Bensalem o numeau Sărbătoarea Familiei. Unul dintre cele mai fireşti, mai pioase şi mai respectabile obiceiuri, arătând că naţiunea aceasta este cât se poate de bine întocmită. Iată cum arată această sărbătoare: se organizează pe socoteala Statului, în onoarea oricărui bărbat care trăieşte să vadă treizeci de persoane pe care le-a zămislit, toţi peste trei ani şi în viaţă. Părintele familiei, pe care ei îl numesc Tirsan[201], cu două zile înaintea sărbătorii îşi alege trei prieteni, după cum doreşte, şi este, în plus, ajutat de guvernatorul cetăţii sau al locului în care sărbătoarea este celebrată. Toate persoanele din familie, de ambele sexe, sunt chemate să-l slujească. Aceste două zile Tirsanul le petrece sfătuindu-se cu ceilalţi asupra avuţiei familiei. Dacă între membrii familiei există vreo dispută, îi cheamă şi-i împacă. Dacă cineva din familie este la necaz sau la ananghie, dispune măsuri pentru îndreptarea acestor necazuri şi porunceşte ajutorarea lui. Iar dacă vreunul este stăpânit de vreun viciu sau a luat-o pe o cale greşită, îl judecă

şi-l ceartă. Tot aşa, dă sfaturi cu privire la căsătorii, cariere sau drumul de urmat în viaţă pe care cei din familie trebuie să îl aleagă, şi diverse alte ordine şi sfaturi de acest fel. Guvernatorul asistă la această judecată până la sfârşit, pentru a garanta, prin autoritatea sa publică, executarea poruncilor şi ordinelor date de Tirsan, dacă cumva s-ar gândi cineva să le nesocotească. Acest lucru este rareori necesar, într-atât onorează şi ascultă ei de ordinea naturală.

Tirsanul alege apoi dintre fiii săi pe unul care va trăi în casă cu el. Acesta va fi numit, de aici înainte, *Fiul Viei*[202]. De ce este numit aşa se va vedea într-o clipă. În prima zi a sărbătorii, după slujba de dimineaţă, tatăl – Tirsanul – intră în sala în care sărbătoarea va fi celebrată şi unde, la un capăt, se găseşte o estradă[203]. Lângă zid, la mijlocul estradei, se află un jilţ, o masă şi un covor dinaintea acestora. Deasupra jilţului este plasată o boltă rotundă sau ovală, din frunze dintr-un fel de viţă-de-vie, mai albe decât la noi, cam ca frunzele de plop argintiu, însă mult mai strălucitoare, şi care rămân verzi toată iarna. Iar bolta este interesant decorată cu argint şi mătase de diferite culori întreţesute printre frunzele de viţă. Iar la vârf, această boltă, împodobită întotdeauna de fiicele familiei, este decorată cu o reţea fină de mătase şi argint. Însă este alcătuită întotdeauna în principal din viţă-de-vie. Iar după ce sărbătoarea se termină şi bolta este desfăcută, membrii familiei şi prietenii lor vor întotdeauna să păstreze măcar o frunză, ca amintire.

Tirsanul se înfăţişează împreună cu toţi descendenţii săi, bărbaţii mergând înaintea lui, femeile în urmă. Iar dacă există cumva vreo mamă din al cărei corp să fi descins toţi aceşti urmaşi, atunci, deasupra şi în dreapta jilţului i se construieşte o galerie, cu o uşă separată şi o fereastră sculptată şi acoperită cu vitralii colorate în albastru şi auriu, un loc de unde se poate vedea totul, fără a fi văzut[204]. Când Tirsanul ajunge pe estradă se aşază pe jilţ, iar toţi descendenţii săi se înşiruie de-a lungul zidului, atât în spatele lui cât şi la marginea treptelor[205], în ordinea vârstei şi fără diferenţă de sex, şi stau acolo, în picioare. Când toţi sunt astfel dispuşi, încăperea este deja plină de oameni, însă în mare linişte şi în mare ordine. După o mică pauză, din partea mai joasă a sălii înaintează un Taratan (un fel de herald), iar din cealaltă, doi băieţi, dintre care unul duce un sul de pergament galben-strălucitor, iar celălalt un ciorchine de struguri de aur, la capătul unei prăjini. Heraldul şi copiii sunt îmbrăcaţi cu mantii de satin de culoarea mării, iar cea a heraldului are o trenă şi este, în plus, vârstată cu aur. Primul dintre ei, după trei plecăciuni, înaintează până în faţa estradei şi preia sulul de pergament. Acesta nu este altceva decât Carta regelui, conţinând daruri în venituri şi multe privilegii, scutiri de impozite sau

funcţii onorifice acordate Părintelui Familiei. E adresată întotdeauna *Mult iubitului nostru prieten şi creditor, cutare!* – un titlu care se foloseşte doar cu aceste ocazii. Şi asta pentru că ei spun că regele nu este dator decât acelora care-i înmulţesc numărul supuşilor. Iar sigiliul de pe carta regală este portretul regelui, gravat în aur. Astfel de carte regeşti sunt expediate tuturor, de drept, însă ceea ce acordă ele variază în funcţie de cum e socotită mărimea şi importanţa familiei. Heraldul citeşte cu voce tare textul cartei regale, timp în care Tirsanul stă în picioare, sprijinit de doi dintre fiii săi, aleşi de el.

Apoi, heraldul urcă pe estradă şi îi înmânează documentul în aclamaţiile tuturor celor prezenţi, care strigă pe limba lor ceva de felul: *Fericiţi sunt locuitorii din Bensalem!* După asta, heraldul ia de la unul dintre cei doi copii băţul cu ciorchinele de struguri în vârf; iar acestea sunt din aur, atât prăjina cât şi strugurii. Ciorchinele este în plus smălţuit cu măiestrie: dacă în familie sunt mai mulţi băieţi, smalţul este purpuriu, cu un soare deasupra. Dacă în familie sunt mai multe femei, ciorchinele este acoperit cu o culoare galben-verzui şi decorat cu o lună la vârf[206]. Iar boabele ciorchinelui sunt tot atâtea câţi descendenţi ai familiei. Heraldul înmânează ciorchinele de aur Tirsanului, care îl oferă, la rândul lui, acelui fiu pe care l-a ales să trăiască în casa sa şi care, de aici înainte, va merge întotdeauna înaintea părintelui său, purtând, în public, strugurele de aur ca pe o decoraţie. Iar numele lui de aici înainte va fi Fiul Viţei. La sfârşitul acestei ceremonii, tatăl – Tirsanul – se retrage, pentru a reveni mai târziu, la cină, unde se aşază singur sub boltă, ca înainte, şi nici unul dintre descendenţi nu-i şade alături, cu excepţia cazului în care se întâmplă să fie membru al Casei lui Solomon. Este servit la masă de propriii săi copii de parte masculină, iar aceştia nu se apropie de masa lui decât în genunchi; femeile stau în picioare, în spatele lui, de-a lungul peretelui. Sala din josul estradei are, de-a lungul pereţilor, mese pentru invitaţi. Aceştia sunt serviţi în ordine ierarhică, iar către sfârşitul dineului (care, chiar în cazul celor mai mari sărbători, nu durează la ei mai mult de o oră şi jumătate) se cântă un imn, diferit ca formă de la caz la caz, după inspiraţia celui care l-a compus (pentru că au un mare talent pentru poezie), însă mereu pe acelaşi subiect: slăvirea lui Adam, Noe şi Abraham – primii, muritori printre muritori, ultimul, Tatăl celor cu adevărat credincioşi. Imnul se încheie cu o mulţumire pentru naşterea Mântuitorului, prin care am fost cu toţii binecuvântaţi.

Dineul astfel încheiat, Tirsanul se retrage din nou într-un loc privat unde se roagă de unul singur, după care revine, însoţit de toţi descendenţii săi, pentru a-şi da binecuvântarea. Apoi îşi cheamă copiii, unul câte unul,

pe nume, în ordinea pe care o doreşte şi care, adesea, nu este aceea a vârstei. Persoana astfel numită îngenunchează în faţa jilţului tatălui (masa fiind îndepărtată de sub boltă), care îi pune mâna pe cap şi grăieşte o binecuvântare formulată astfel:

Fiu al Bensalemului (sau Fiică a Bensalemului), iată ce spune tatăl tău, cel prin care ai primit răsuflare şi ai prins glas în faţa acestei lumi: Binecuvântarea Tatălui Ceresc, Prinţ al Păcii, şi Sfântul Spirit să fie cu tine. Şi fie zilele pelerinajului tău îndelungate şi luminate!

El rosteşte această formulă pentru fiecare dintre ei. Iar după ce termină, dacă există printre descendenţii săi unul sau doi ale căror merite sunt deosebite şi care excelează prin virtute, aceştia sunt chemaţi din nou, iar tatăl le spune, ridicând braţul deasupra umerilor lor:

Fiii mei, bine este că v-aţi născut, lăudaţi-l pe Dumnezeu şi perseveraţi până la sfârşit!

Iar apoi le dăruieşte fiecăruia dintre ei un giuvaer de forma unui spic de grâu[207], pe care aceştia îl vor purta apoi pe partea din faţă a turbanului sau pălăriei. Toate acestea fiind săvârşite, se dăruiesc cu toţii muzicii şi dansurilor şi altor recreaţii, fiecare după plac, pentru tot restul zilei[208]. Astfel este organizată această sărbătoare.

Şase sau şapte zile trecuseră deja, când am ajuns să mă împrietenesc cu un negustor din acel oraş[209]. Numele său era Joabin, era evreu şi circumcis, pentru că bensalemienii au anumite ramuri de evrei care există încă printre ei[210] şi pe care îi lasă să-şi practice propria religie. Lucru care le este cu atât mai la îndemână cu cât sunt cu totul diferiţi ca purtare de evreii din alte părţi. Pe când aceia urăsc numele lui Christos şi au o ură înnăscută împotriva poporului în mijlocul căruia trăiesc, aceştia, dimpotrivă, îi recunosc Mântuitorului nostru multe din atributele sale şi au o mare dragoste faţă de poporul bensalemienilor. Sigur că omul despre care vă vorbesc nu va recunoaşte vreodată că Christos s-a născut din Fecioară şi că ar fi fost mai mult decât un om, dar va afirma că Dumnezeu l-a făcut stăpânitorul serafimilor care-i păzesc tronul, numindu-l, de asemenea, Calea Laptelui, *Eliah* al lui *Messiah*; şi multe alte nume alese care, chiar dacă nu se ridică la adevărata Sa majestate, sunt, totuşi, foarte departe de limbajul altor evrei. Cât despre ţara Bensalemului, acest om nu încetează s-o laude. Este bine văzut printre evreii de aici să creadă că oamenii din Besalem sunt din stirpea lui Abraham, descinşi dintr-un alt fiu al acestuia pe care-l numesc Nachoran, şi că Moise, printr-o poruncă

secretă a dat insulei legile astăzi în uz; iar când Mesia va veni şi va sta pe tron în Ierusalim, regele Bensalemului va sta la picioarele sale, în timp ce toţi ceilalţi stăpânitori vor şedea la mare distanţă. Lăsând însă la o parte toate aceste vise evreieşti, omul este un înţelept şi un învăţat şi mare meşter în cele politice, ştiutor în ale legilor şi obiceiurilor acestei ţări.

Printre altele, i-am spus într-o zi că sunt profund uimit de povestirea obiceiului Sărbătorii Familiei, pe care am auzit-o de la unul dintre noi, pentru că n-am pomenit niciodată de vreo solemnitate atât de îndeaproape guvernată de Natură.[211] Cum perpetuarea familiilor provine din împreunarea nupţială, aş vrea să aflu de la el care sunt legile şi obiceiurile ce privesc căsătoria, dacă o păstrează la loc de cinste şi dacă sunt legaţi de o singură soţie, pentru că în locurile în care zămislirea este atât de preţuită, cum este cazul şi aici, există de obicei permisiunea de a ţine mai multe soţii. La toate acestea, el răspunse:

Ai toate motivele să admiri această excelentă instituţie care este Sărbătoarea Familiei. Avem, într-adevăr, experienţa faptului că familiile care trec prin binecuvântarea acestei sărbători înfloresc şi prosperă apoi în mod cu totul extraordinar. Ascultă-mă, acum, cu mare atenţie, căci îţi voi spune ceea ce ştiu. Trebuie să înţelegi că nu există sub cer un popor mai cast decât cel al bensalemienilor, niciunul atât de departe de orice pângărire şi perversiune. Este Fecioara Lumii[212]*. Îmi amintesc că am citit într-una dintre cărţile voastre europene despre un sfânt sihastru care dorea să vadă Spiritul Împreunării Necurate, şi i-a apărut în faţă un etiopian mic şi pocit*[213]*. Dacă ar fi dorit să vadă Spiritul Castităţii Bensalemului, i-ar fi apărut cu siguranţă sub forma unui frumos Heruvim plin de lumină. Pentru că nu există nimic printre muritori mai frumos şi mai admirabil decât minţile caste ale acestor oameni.*

Află că printre ei nu se află bordeluri, nici case de pierzanie, nici curtezane, nici altele de acest fel[214]*. Ei se minunează – cu oroare – de voi, în Europa, cum de permiteţi astfel de lucruri, spunând că aţi schimbat scopul legitim al căsătoriei. Căsătoria a fost orânduită ca remediu pentru concupiscenţa ilegală; iar concupiscenţa naturală pare o încurajare pentru căsătorie. Atunci însă când oamenii au la îndemână un remediu mai agreabil pentru voinţa lor coruptă, căsătoria este aproape eliminată. Astfel se găsesc printre voi nenumăraţi bărbaţi care nu se căsătoresc, ci aleg mai degrabă o viaţă libertină şi impură decât să fie legaţi prin cununie. Mulţi dintre cei care se căsătoresc, o fac târziu, când tinereţea şi puterea i-au părăsit*[215]*. Iar când se căsătoresc, ce este căsătoria pentru ei decât un târg prin care caută alianţe, sau bani, sau reputaţie, şi o slabă*

dorinţă, aproape indiferentă, pentru urmaşi? – nicidecum uniunea nupţială credincioasă dintre bărbat şi femeie, aşa cum a fost ea instituită la începuturi. Şi este imposibil ca aceia care şi-au irosit în asemenea măsură propria putere să îşi dorească copii în măsura în care o fac cei caşti. Într-o căsătorie, ar fi acceptate aceste lucruri dacă ea s-ar baza doar pe necesitate, dar în realitate ele sunt unul dintre cele mai grave afronturi împotriva instituţiei căsătoriei.

Frecventarea locurilor de pierzanie sau a curtezanelor nu este mai aprig pedepsită în cazul celor căsătoriţi decât în cazul burlacilor. Iar obiceiul depravat al travestirii sau plăcerea găsită în îmbrăţişările prostituatelor, în care păcatul este transformat într-o artă, fac din căsătorie un lucru lipsit de atracţie, o obligaţie sau un simplu tribut. Vă aud apărând căsătoria ca simplu mod de a evita păcatele mai mari precum avorturile, deflorarea virginelor, concupiscenţa nenaturală şi altele asemenea. Bensalemienii susţin însă că această teorie e revoltătoare. Numesc „Ofranda lui Lot“ cea în care, pentru a-şi salva oaspeţii de păcat, gazda îşi oferă fiicele; însă susţin că folosul e prea mic. Viciile rămân aceleaşi şi înfloresc pentru că concupiscenţa nelegiuită este ca un cuptor; dacă opreşti focul cu desăvârşire, se stinge. Dar ajunge cel mai slab curent de aer şi focul se porneşte vâlvătaie. Cât despre iubirea pederastă, nici nu vor să audă de aşa ceva. Şi totuşi, nu există prietenii mai credincioase şi mai trainice decât în cele de aici. În concluzie, n-am auzit vreodată de vreo castitate care s-o egaleze pe cea a acestui popor. După cum spune una dintre zicalele lor cele mai populare: Cel care nu-şi păstrează castitatea nu se cinsteşte pe sine. Şi mai spun: Respectul de sine este, după religie, principala piedică în calea oricărui viciu[216].

Iar după ce spuse toate acestea, bunul evreu făcu o pauză. Eu, mult mai dornic să-l aud continuând decât să vorbesc eu însumi, dar considerând că este politicos să nu rămân complet tăcut în timpul acestei pauze, spusei doar:

Nu pot răspunde altfel decât i-a răspuns văduva din Sarepta lui Ilie[217]*: că a venit pentru a ne reaminti păcatele – şi că mărturisesc că dreapta-credinţă a Bensalemului este mai mare decât cea pe care o poţi întâlni în Europa.*

La cuvintele mele, el înclină capul, pentru a continua astfel:

Ei mai au o serie de legi înţelepte şi minunate cu privire la căsătorie. Nu permit poligamia. Nu permit încheierea căsătoriei sau a

vreunui contract preliminar la mai puţin de o lună de la prima întrevedere. Nu interzic căsătoria fără acordul părinţilor, însă o amendează reglementând moştenirea. Copiii proveninţi din asemenea căsătorii nu au voie să primească mai mult de o treime din moştenirea părinţilor. Am citit o carte de pe la voi despre o republică imaginară, în care celor pe cale să devină un cuplu li se permitea, înaintea căsătoriei, să se vadă goi unul pe altul[218]. *Acesta este un lucru care nu se practică pe aici. Bensalemienii au un mod mult mai civilizat de a trata această chestiune. În fiecare oraş, există câteva băi publice pe care le numesc băile lui Adam şi ale Evei. Acolo se permite unuia dintre prietenii bărbatului şi unei prietene a femeii să se vadă cu cei doi, îmbăindu-se dezbrăcaţi cu toţii.*

Şi cum discutam noi toate acestea, am fost întrerupţi de cineva care părea un mesager, într-o bogată tunică, şi care vorbi cu evreul. Acesta se întoarse spre mine penru a spune: *Scuză-mă, sunt chemat degrabă!* În dimineaţa următoare mă vizită din nou, părând plin de veselie, şi-mi spuse:

S-a trimis vorbă prin guvernatorul oraşului că unul dintre Părinţii Casei lui Solomon va fi aici peste şapte zile. N-am mai văzut pe nici unul dintre ei de zece ani. Sosirea lui a fost anunţată; motivul ei este însă secret. Dar vă pot asigura – pe tine şi pe tovarăşii tăi – că vă voi asigura un loc favorabil pentru a-i urmări intrarea în oraş.

I-am mulţumit, zicându-i că sunt mai mult decât încântat să aud astfel de noutăţi. Şi aşa veni şi ziua când acestea s-au întâmplat. Oaspetele aşteptat era un om de vârstă şi statură mijlocie, plăcut la înfăţişare şi arătând plin de compasiune pentru întreaga omenire. Era îmbrăcat într-o robă dintr-o frumoasă ţesătură neagră, cu mâneci largi şi cu o pelerină. Veşmântul de dedesubt era dintr-o pânză albă de in, lung până la pământ, încins cu o centură din acelaşi material ca şi gulerul. Avea, de asemenea, nişte mănuşi foarte ciudate, bătute cu pietre preţioase, iar pantofii dintr-o catifea de culoarea piersicii. Gâtul îi era dezgolit până la umeri şi avea o pălărie ca un coif sau ca o tichie spaniolă, iar părul castaniu îi ieşea în frumoase bucle de dedesubt. Avea barba rotundă şi cam de aceeaşi culoare cu părul, poate ceva mai deschisă. Era purtat într-o trăsură bogată, fără roţi, ca o lectică, dar cu doi cai la fiecare capăt, împodobiţi cu catifea albastră cu broderii. De o parte şi de alta a caleştii mergeau câte doi lachei în uniforme. Caleaşca era în întregime din lemn de cedru suflat cu aur şi împodobită cu cristal, pe capră având panouri decorate cu safire montate în aur, iar la spate decorată cu smaralde de Peru. Deasupra, pe mijloc, era un soare de aur, strălucitor, iar sus, în partea din faţă, un mic înger de aur cu

aripile întinse[219]. Caleaşca era acoperită cu un văl albastru brodat cu aur. Înaintea ei mergeau cinzeci de servitori, toţi tineri, în veşminte largi de satin alb, lungi până la genunchi, cu ciorapi de mătase albă, pantofi şi pălării de catifea albastră, împodobite cu delicate pene multicolore, prinse de jur-împrejur, ca o panglică. După caleaşcă veneau mai întâi doi bărbaţi, cu capul gol, îmbrăcaţi în rase de in până la pământ, încinşi cu un brâu şi purtând pantofi de catifea albastră. Unul ducea un crucifix, celălalt toiagul pastoral, niciunul făcut din metal, ci crucifixul din lemn de smirnă, iar toiagul pastoral din cedru. Nici în faţă şi nici în spate nu erau călăreţi, pentru a se evita dezordinea de orice fel. După caleaşcă veneau toţi oficialii şi conducătorii principalelor bresle din oraş. Oaspetele şedea singur, pe bogate perne de pluş albastru, iar sub picioare avea covoare măiestre de mătase din diferite culori, asemenea celor persane, însă mult mai fine. Ţinea o mână ridicată, de parcă ar fi binecuvântat în tăcere pe toată lumea. Mulţimea era minunat organizată; rareori am văzut o armată mai bine aliniată decât aceşti oameni. Ferestrele de la stradă nu erau aglomerate, ci oamenii stăteau în ele de parcă ar fi fost aranjaţi dinainte. Când spectacolul s-a terminat, evreul îmi spuse:

Nu voi mai fi în stare să mă ocup de voi cum aş fi vrut pentru că oraşul m-a însărcinat să însoţesc această persoană importantă.

Însă după trei zile, apăru din nou, şi spuse:

Sunteţi nişte oameni fericiţi! Părintele Casei lui Solomon a aflat că sunteţi aici şi mi-a cerut să vă spun că vă va primi pe toţi, iar cu unul dintre voi, la propria voastră alegere, este dispus să aibă chiar o conversaţie privată. A fixat pentru toate acestea ziua de poimâine. Iar pentru că vrea să vă dea şi binecuvântarea sa, v-a chemat chiar în zori.

Veni şi momentul întâlnirii, iar tovarăşii mei mă aleseră pe mine să-i reprezint la această importantă întâlnire. L-am găsit într-o cameră mare, bogat împodobită şi presărată cu covoare, însă fără nici un însemn exterior al importanţei sale. Şedea pe un jilţ scund, bogat împodobit, sub un baldachin de satin albastru brodat. Era singur, cu excepţia a doi paji, frumos îmbrăcaţi în alb, la dreapta şi la stânga. Cât despre el, purta aceleaşi veşminte cu care-l văzuserăm mai devreme, însă, în locul robei avea acum doar o mantie şi o pelerină din acelaşi material negru. Intrarăm şi, aşa cum ni se spusese, făcurăm o plecăciune adâncă. Când ne apropiarăm, se ridică, cu mâna neînmănuşată şi întinsă în faţă, într-o postură de binecuvântare. Iar noi ne oprirăm în faţa lui şi-i sărutarăm

poalele veşmântului[220]. Şi cu acestea, ceilalţi plecară şi eu rămasei singur în faţa lui. După care le spuse şi pajilor să plece şi mă rugă să mă aşez alături şi îmi vorbi astfel, în spaniolă:

Domnul să te binecuvânteze, fiul meu! Îţi voi dărui cea mai de preţ comoară a mea. Voi împărtăşi cu tine, din iubire pentru Dumnezeu şi pentru oameni, secretul despre adevărata stare a Casei lui Solomon. Fiule, pentru a-ţi face cunoscută adevărata organizare a Casei lui Solomon, voi vorbi astfel: îţi voi dezvălui mai întâi care este scopul instituţiei noastre. Îţi voi spune apoi ce instrumente şi metode deţinem pentru a ne duce misiunea până la capăt. În al treilea rând, îţi voi dezvălui ce sarcini şi misiuni au membrii frăţiei noastre. Şi, în sfârşit, îţi voi descrie regulile şi riturile pe care le respectăm.

Scopul instituţiei noastre este cunoaşterea cauzelor şi a mişcărilor nevăzute ale lucrurilor[221]*, lărgirea graniţelor stăpânirii omeneşti, cu scopul îndeplinirii tuturor lucrurilor posibile*[222].

Cât despre operaţii şi instrumente, iată care sunt acestea. Avem peşteri mari şi adânci, aflate la diferite adâncimi sub pământ: cele mai adânci, afundate la peste 600 de prăjini[223]*. Unele dintre ele sunt săpate sub dealuri sau sub munţi, astfel încât dacă măsori înălţimea dealului şi apoi pe cea a peşterii, unele dintre ele se află la peste trei mile sub nivelul solului. Am descoperit că înălţimea unui deal şi adâncimea unei peşteri măsurată de la nivelul solului duc la acelaşi rezultat, ambele fiind la fel de îndepărtate de razele soarelui sau de aerul de la suprafaţă. Numim aceste peşteri „regiunile de jos“ şi le folosim pentru coagulări, solidificări, refrigerări şi pentru conservarea corpurilor*[224]*. Le folosim de asemenea pentru imitarea minelor naturale şi pentru producerea de metale noi, artificiale, prin compoziţie, pornind de la materialele aflate astăzi în uz, care sunt lăsate acolo timp de mulţi ani*[225]*. Folosim* ţaceste peşteriţ*, de asemenea, şi pentru un lucru care vi s-ar putea părea ciudat: tratarea multor boli sau prelungirea vieţii în cazul unor sihaştri care aleg să trăiască aici şi cărora li se pun la dispoziţie toate cele trebuincioase. Şi, într-adevăr, trăiesc foarte mult. Iar din asta avem şi noi foarte multe lucruri de învăţat.*

Avem locuri în care îngropăm, în pământuri de diferite tipuri[226], *tot felul de materiale, aşa cum fac chinezii cu porţelanul*[227]*. Noi avem însă o varietate mult mai mare, iar unele din aceste materiale sunt mult mai fine. Avem şi o serie de îngrăşăminte pentru a face pământul mai rodnic.*

Avem şi turnuri înalte: cel mai înalt, de peste jumătate de milă; iar unele dintre ele sunt situate pe vârfurile munţilor, astfel încât cu avantajul

suplimentar al înălţimii crestei, ajungem la cel puţin trei mile înălţime. Numim aceste locuri regiunile de sus[228]*, iar pentru a da seama de ceea ce se află între aceste regiuni de sus şi cele de jos, vorbim despre* regiunea de mijloc. *Folosim aceste turnuri, în funcţie de situarea şi înălţimea lor, pentru izolare, refrigerare, conservare, ca şi pentru observarea diferitelor fenomene meteorologice, ca vânturile, ploaia, zăpada şi grindina, precum şi a meteorilor de foc*[229]*. Iar în unele dintre turnuri locuiesc de asemenea sihaştri, pe care-i vizităm, uneori, pentru a le da instrucţiuni ce anume să observe.*

Avem lacuri imense, atât sărate cât şi dulci, pe care le folosim pentru creşterea peştilor şi a păsărilor de baltă. Le folosim şi ca loc de îngropare pentru diferite corpuri naturale pentru că observăm diferenţele care există între corpurile îngropate în pământ, cele păstrate la aer, la suprafaţă, şi cele păstrate în apă[230]*. Avem şi bazine, chiar şi unele care transformă apa sărată în apă dulce*[231]*, în timp ce altele transformă apa dulce în apă sărată. Avem şi nişte stânci aflate în mijlocul mării sau câteva plaje pe ţărmul insulei unde au loc acele lucrări pentru care este necesar aerul sau vaporii mării. Avem şi râuri rapide sau cascade violente care ne servesc pentru studiul mişcărilor violente*[232] *şi, de asemenea, maşini pentru multiplicarea şi stăpânirea vânturilor, pe care le putem face să se mişte după cum vrem noi*[233]*.*

Tot aşa, avem un mare număr de fântâni şi izvoare artificiale, făcute prin imitarea celor naturale. Prin ele curge vitriol, sulf, oţel, cositor, cupru, nitru şi alte minerale[234]*. Avem şi mici fântâni pe care le folosim pentru infuzarea lucrurilor, şi unde apele se impregnează de puterea substanţelor mai repede şi mai bine decât în vase sau în containere*[235]*. Iar printre toate aceste ape avem una pe care o numim* Apa Paradisului *şi care este esenţială pentru păstrarea sănătăţii şi prelungirea vieţii*[236]*.*

Avem mari case spaţioase în care imităm şi demonstrăm fenomenele meteorologice: zăpada, grindina, ploaia, ploi artificiale cu alte substanţe decât apa, tunete, fulgere, precum şi generarea corpurilor din aer; cum se întâmplă în cazul broaştelor, muştelor şi al altora[237]*.*

Avem şi diverse camere pe care le numim camere de sănătate *şi în care producem aerul pe care-l considerăm sănătos şi potrivit pentru tratarea diferitelor boli, precum şi pentru păstrarea sănătăţii.*

Tot aşa, avem frumoase băi, de cele mai diferite amestecuri, pentru traterea bolilor şi pentru refacerea corpului uman; iar altele pentru întărirea puterii tendoanelor, a părţilor vitale şi a substanţei şi lichidelor din care este făcut.

Avem şi o largă varietate de livezi şi grădini la care ne preocupă mai puţin forma frumoasă, cât variaţiile solului, corespunzătoare diferitelor tipuri de plante şi pomi. În alte grădini, şi mai spaţioase, unde cultivăm fructe din care facem diferite genuri de băuturi, pe lângă de cele ale viei, practicăm de asemenea toate rezultatele încrucişării şi altoirii, atât a copacilor sălbatici cât şi a pomilor fructiferi şi producem multe efecte minunate[238]*. Putem face, prin arta noastră, ca în aceste grădini pomii şi florile să dea roade mai repede sau mai târziu decât perioadele lor obişnuite, sau să facă fructe într-un timp mult mai scurt decât cel natural*[239]*. Facem ca toate aceste plante să crească mai mari decât în natură şi tot aşa, fructele lor să fie mult mai mari, mai dulci, sau de un gust diferit, cu aromă, formă sau culoare diferită de cea naturală*[240]*. Multe dintre aceste efecte le producem cu intenţia de a le folosi apoi în medicină.*

Putem face, de asemenea, ca anumite plante să crească din amestecuri de pământuri, fără să folosim seminţe; şi putem produce cele mai diverse plante, complet diferite de cele obişnuite. Sau putem face ca un copac, sau o plantă, să se transforme în alta.

Avem parcuri şi ţarcuri în care sunt ţinute tot felul de animale şi păsări, pe care le creştem nu numai pentru raritatea lor, ci şi pentru disecţii şi experimente, astfel încât să putem înţelege ce poate funcţiona prost în corpul oamenilor. Găsim astfel multe efecte stranii ca, de pildă, felul în care poate continua viaţa chiar şi atunci când sunt îndepărtate părţi din corp despre care credem că sunt vitale. Sau învierea unora care par moarte, şi altele asemenea. Încercăm medicamentele ori otrăvurile pe ele, sau ne punem la încercare chirurgia sau medicina. Tot prin artă le facem să devină mai mari sau mai înalte decât altele din aceeaşi specie, sau, dimpotrivă, producem varietăţi pitice cărora le oprim creşterea[241]*. Le facem să se înmulţească mai rapid sau, dimpotrivă, să devină sterpe şi să nu se poată reproduce. Tot aşa, le putem face foarte diferite în culoare, formă, acţiune sau în alte feluri. Găsim moduri de a produce încrucişări între specii, prin care am produs multe specii necunoscute, capabile să se reproducă şi nu sterpe, aşa cum susţine opinia generală. Am produs o serie de specii de şerpi, viermi, muşte, peşti, prin putrefacţie; iar dintre acestea, unele sunt asemănătoare, ca efect, cu creaturi mult mai avansate, animale sau păsări, sunt sexuate şi se pot reproduce. Şi nu obţinem aceste efecte la întâmplare, ci ştim dinainte ce trebuie să obţinem şi ce creaturi vor apărea astfel.*

Avem, de asemenea, bazine speciale unde facem experimente pe peşti, tot aşa cum procedăm cu păsările sau animalele. Şi tot astfel avem

locuri speciale pentru generarea acelor viermi sau insecte care pot fi de folos, cum sunt – la voi – viermii de mătase[242] *sau albinele.*

Nu-ţi voi mai reţine atenţia cu detalii despre berării, brutării sau bucătării în care producem diferite feluri de băutură, pâine sau bucate, rare şi cu efecte aparte. Avem vinuri din struguri şi băuturi din multe feluri de fructe, din grăunţe sau chiar din rădăcini; unele în amestec cu mierea, zahărul, mana sau fructe uscate şi distilate, ca şi din cele produse de secreţiile copacilor sau din pulpa trestiei. Şi toate aceste băuturi sunt de vârste diferite, unele de până la patruzeci de ani. Avem şi băuturi preparate cu diferite ierburi, sau rădăcini, sau mirodenii; ba chiar şi cu anumite tipuri de carne, albă sau roşie, adică băuturi care sunt astfel încât pot fi considerate în acelaşi timp băutură sau mâncare, astfel încât mulţi, în special dintre cei bătrâni, îşi doresc să trăiască doar cu acestea, fără a mai mânca pâine sau carne. Mai presus de toate, însă, ne străduim să avem băuturi formate din particule foarte fine care se insinuează în corp, pentru a fi absorbite fără să agite sau să înţepe; în aşa măsură încât dacă pui o picătură din ele pe dosul mâinii, aceasta va trece imediat prin palmă şi va provoca un gust plăcut în gură. Avem de asemenea ape pe care le pregătim astfel încât să devină hrănitoare; excelente ca băuturi, foarte mulţi folosindu-le exclusiv, în loc de apă. Facem pâini din diferite tipuri de seminţe, rădăcini şi sâmburi; cu drojdie sau cu bucăţi de carne sau peşte uscat; cu cele mai diferite tipuri de umpluturi sau mirodenii. Unele produc foame, alte sunt atât de hrănitoare încât unii trăiesc doar cu ele, fără să mai aibă nevoie de carne, şi au o viaţă chiar foarte îndelungată. Cât despre cărnuri, avem unele atât de prelucrate încât devin moi sau uscate, fără ca să se strice, încât simpla căldură a stomacului le transformă într-un chilus *la fel de hrănitor ca cel produs prin fierberea cărnii proaspete. Avem cărnuri, pâini sau băuturi care le permit oamenilor să postească vreme îndelungată după ce le mănâncă; şi altele, care produc întărirea cărnii celor care le mănâncă, mărind rezistenţa organismului.*

Avem prăvălii şi locuri unde se distribuie medicamente[243]*. E uşor de imaginat că, având o asemenea varietate de plante şi creaturi vii, mult mai multe decât aveţi voi în Europa (pentru că ştim prea bine ce se găseşte la voi), substanţele, medicamentele şi ingredientele folosite în medicină trebuie să existe, de asemenea, într-o mare varietate. Şi acestea sunt de diverse vârste şi de diverse grade de fermentaţie. Cât despre pregătirea lor, avem nu numai o metodă minunată de distilare şi separare, în special cu ajutorul încălzirii moderate şi filtrării repetate prin tot felul de materiale, prin drojdie sau prin alte substanţe, ci avem şi reţete precise de producere şi compunere în care toate substanţele se amestecă atât de*

perfect încât par aproape substanţe simple, aşa cum le-a făcut natura.

Avem şi o serie de arte mecanice care la voi nu există; şi produsele obţinute cu ajutorul lor: hârtie, in, mătase şi alte ţesături; lucrături din pene strălucitoare; vopsele minunate şi multe altele; sau prăvălii potrivite, atât pentru cele care nu sunt puse la îndemâna celor de jos, cât şi pentru cele care sunt pentru tot omul. Află că multe dintre lucrurile pe care ţi le-am expus au ajuns să fie folosite în întreg regatul; însă, chiar dacă au rezultat din invenţiile noastre, încă le folosim drept model şi ca sursă.

Avem şi furnale, o mare diversitate, capabile să întreţină cele mai diferite călduri: aspre şi rapide, puternice şi constante;molcome şi temperate, reduse şi liniştite, uscate sau umede, şi aşa mai departe[244]*. Dar peste toate avem călduri care le imită pe acelea ale Soarelui sau ale corpurilor cereşti, capabile să treacă prin mai multe substanţe sau sfere (ca să zicem aşa), să progreseze şi să se întoarcă, producând efecte minunate. Avem călduri care le imită pe cele ale excrementelor animale, ale pântecelor sau maţelor creaturilor vii, ale sângelui sau ale corpurilor, ale fânului sau ierburilor umede, ale varului nestins şi multe altele asemenea. Avem şi instrumente care pot genera căldură pornind doar de la mişcare. Şi mai departe, avem locuri în care expunem lucruri la acţiunea soarelui, sau alte locuri, sub pământ, unde natura sau arta produc căldură de alte feluri. Folosim toate aceste tipuri de căldură, în funcţie de natura operaţiei pe care o urmărim.*

Avem case ale perspectivei, unde facem demonstraţii cu cele mai diferite tipuri de lumină sau radiaţie, de toate culorile. Putem produce cele mai diferite culori pornind de la lucruri colorate sau transparente – şi nu în curcubee, cum sunt obţinute în prisme sau pietre preţioase, ci cu totul separate unele de altele. Reprezentăm, de asemenea, toate multiplicările luminii, pe care le putem duce la distanţe foarte mari şi putem să le facem atât de precise încât să putem discerne linii sau puncte extrem de mici. Tot aşa, toate coloraţiile luminii; toate iluziile şi înşelătoriile vederii, în figuri, mărimi, mişcări şi culori; toate demonstraţiile posibile cu umbre. Am găsit mai multe metode, încă necunoscute pentru voi, de a produce lumină direct din diferite corpuri. Am găsit mijlocul de a vedea obiecte foarte îndepărtate, în ceruri sau în locuri aflate departe, pe Pământ. Putem reprezenta lucrurile apropiate ca fiind depărtate şi pe cele îndepărtate ca fiind extrem de apropiate, producând distanţe înşelătoare. Avem ajutoare pentru vedere; cu mult mai bune decât ochelarii sau lentilele în uz. Avem lentile şi mijloace de a vedea perfect şi distinct corpurile minuscule: culorile şi formele insectelor mici

sau ale viermilor, imperfecţiunile şi crăpăturile din pietrele preţioase, care nu pot fi văzute altminteri. Putem face observaţii asupra urinei şi a sângelui pe care nu le-a mai făcut nimeni. Ştim produce curcubee artificiale, halouri şi cercuri de lumină. Putem reprezenta toate felurile de reflexii, refracţii, multiplicări ale razelor vizuale venite de la obiecte.

Avem şi pietre preţioase de tot felul, unele dintre ele de o mare frumuseţe, despre care nu ştiţi nimic; cristaluri, de asemenea, şi sticle dintre cele mai diferite. Iar printre ele, metale vitrificate sau alte materiale în afara celor din care produceţi voi sticla. Avem un număr de fosile şi minerale imperfecte, dintre cele care nu există la voi. Sau magneţi cu proprietăţi extraordinare, precum şi alte pietre rare, atât naturale cât şi artificiale.

Avem case ale sunetelor unde practicăm şi experimentăm toate sunetele cunoscute şi generarea acestora. Avem armonii de care voi n-aţi auzit, şi sferturi de sunete, sau diviziuni chiar mai mici[245]*. Avem diferite instrumente muzicale despre care voi nu ştiţi nimic, unele cu sunete mai frumoase decât v-aţi putea imagina, sau clopote rafinate şi agreabile. Transformăm sunetele slabe în unele puternice şi grave, iar pe cele puternice, ca mărunte şi ascuţite; putem reproduce diferite tremolo-uri şi triluri ale sunetelor, din sunete originale întregi. Putem reprezenta şi imita toate sunetele articulate sau toate literele, ca şi vocile şi sunetele emise de animale sau păsări. Avem nişte dispozitive care puse la ureche îmbunătăţesc auzul, ca şi diferite şi stranii ecouri artificiale, reflectând vocea de foarte multe ori, de parcă s-ar juca cu ea; unele îţi aduc vocea înapoi chiar mai tare decât fusese iniţial, unele o fac mai ascuţită, altele mai adâncă. Unele reuşesc chiar să reproducă o voce diferită în sunetele pe care le scoate, sau în articularea sunetelor emise. Avem metode de a transmite sunete prin ţevi sau tuburi de lemn, la distanţe şi pe trasee din cele mai ciudate*[246]*.*

Avem şi case de parfumuri, unde ne întrecem şi în experimentarea gustului. Multiplicăm mirosurile, ceea ce poate părea ciudat. Imităm mirosurile, sau facem ca unele să se transforme în altele. Reuşim să creăm imitaţii atât de bune încât înşelăm simţurile oricărui om. Iar în interiorul acestor case există altele, dedicate cofeturilor, unde fabricăm alimente dulci, uscate sau umede, şi diferite vinuri, lapte cu arome, borş sau fierturi dintre cele mai diferite.

Avem şi case ale mecanicii, unde pregătim maşinile şi instrumentele pentru toate tipurile de mişcări. Aici imităm şi învăţăm să facem mişcări mai rapide decât cele cunoscute de voi, mai rapide decât cele ale muschetelor voastre sau decât ale maşinilor pe care le ştiţi. Şi

încercăm să le facem să se multiplice mai uşor, şi cu mai puţin efort, cu ajutorul roţilor sau prin alte metode. Sau să le facem mai puternice şi mai violente decât cele pe care le cunoaşteţi voi; mai puternice decât cel mai puternic tun sau basilic[247]*. Fabricăm, de asemenea, instrumente de război şi maşini de toate felurile, noi amestecuri de praf de puşcă, focuri arzând în apă şi imposibil de stins. Sau artificii variate, atât pentru plăcere, cât şi pentru folosinţă. Imităm zborul păsărilor şi putem zbura în aer; avem corăbii şi ambarcaţiuni pentru mers sub apă, în adâncul mărilor şi, de asemenea, costume speciale pentru înotat sub apă*[248]*. Avem tot felul de ceasuri curioase şi alte astfel de mişcări repetitive, precum şi anumite mişcări perpetue. Imităm, de asemenea, mişcările creaturilor vii, oameni, animale, păsări, peşti sau şerpi. Avem şi alte mecanisme, foarte variate, remarcabile prin regularitate, fineţe şi subtilitate.*

Avem şi o casă a matematicii, unde sunt reprezentate toate instrumentele, geometrice ca şi astronomice, realizate cu mare măiestrie. Sau case de păcălire a simţurilor, unde reprezentăm toate scamatoriile şi iluziile, falsele apariţii, imposturile de tot felul şi le expunem falsitatea. Vă gândiţi, probabil, că având atâtea lucruri naturale care provoacă admiraţia ne-ar fi uşor să provocăm înşelătorii ale simţurilor într-o lume de obiecte individuale, dacă le-am deghiza puţin pe acestea şi le vom face să apară mai miraculoase decât sunt. Însă noi urâm orice minciună sau impostură; în asemenea măsură încât le-am interzis tovarăşilor noştri, sub pedeapsa discreditării şi a amendării, să prezinte lucrurile înfrumuseţându-le, sau vreo operă naturală altfel decât în simplitatea ei, evitând orice pretenţie de ciudăţenie[249]*.*

Acestea sunt, fiul meu, bogăţiile Casei lui Solomon.

Iar cât despre activităţile şi funcţiile fraţilor noştri, avem doisprezece care călătoresc în ţări străine, luând numele altor naţii (pentru că pe al nostru îl ascundem) şi ne aduc cărţi, rezumate ale acestora, modele de experimente făcute în alte părţi. Îi numim Negustori de lumină. *Alţi trei colecţionează experimentele pe care le găsesc prin cărţi. Aceştia se numesc* prăduitori. *Alţi trei colecţionează experimente care provin din artele mecanice ca şi din ştiinţele liberale, sau din acele practici care n-au fost încă transformate în arte. Îi numim pe aceştia* oameni ai misterelor[250]. *Avem trei care încearcă noi experimente – cele pe care le consideră bune. Se numesc* pionieri *sau* mineri. *Alţi trei organizează experimentele obţinute de ceilalţi pe capitole şi în tabele, pentru a facilita înţelegerea şi obţinerea de observaţii şi axiome pornind de la acestea. Îi numim* compilatori[251]. *Alţi trei se apleacă asupra experimentelor celorlalţi şi se îndeletnicesc cu obţinerea, pornind de la*

ele, de foloase practice, în beneficiul omului, al vieţii şi al cunoaşterii, atât a operaţiilor cât şi a demonstrării cauzelor, metodelor de predicţie naturale, descoperire a virtuţilor corpurilor, sau a părţilor lor ascunse. Îi numim înzestrători *sau* binefăcători.

Apoi, după ce ne-am consultat îndelung cu toţii, după multe întruniri în care am analizat munca noastră trecută şi colecţiile pe care le-am adunat, am stabilit trei persoane care să se ocupe de ele şi să obţină, pornind de la acestea, noi experimente, capabile să arunce o nouă lumină[252]*, de a pătrunde mai adânc în natură decât cele de până acum. Aceştia se numesc* lămpile.

Avem alţi trei care execută experimentele propuse şi raportează rezultatul, iar pe aceştia îi numim inoculatori. *În sfârşit, avem alţi trei care, pornind de la aceste experimente, construiesc observaţii generale, axiome şi aforisme*[253]. *Aceştia se numesc* interpreţi ai naturii.

Avem de asemenea, cum e de aşteptat, novici şi ucenici, pe care toţi cei pe care i-am amintit nu se sfiesc să-i folosească; precum şi mare număr de servitori şi asistenţi, bărbaţi sau femei. Şi avem, de asemenea, întruniri, în care hotărâm care dintre invenţiile şi experienţele pe care le-am descoperit sunt făcute publice şi care sunt ţinute secrete. Toţi depunem un jurământ de păstrare a secretului, pentru a ţine ascunse acele lucruri despre care credem că trebuie să rămână secrete, deşi unele dintre acestea le revelăm uneori Statului, iar altele nu[254].

Cât despre ceremonii şi rituri: avem două minunate şi foarte lungi galerii. Într-una din ele ţinem modele şi mostre din cele mai rare şi mai remarcabile invenţii; în cealaltă, statui ale tuturor inventatorilor importanţi. Avem acolo statuia lui Columb al vostru, cel care a descoperit Indiile de Vest, a inventatorului corăbiilor, a călugărului vostru care a inventat artileria şi praful de puşcă[255]*; a inventatorului muzicii, a inventatorului literelor, a inventatorului tiparului, a inventatorului observaţiilor astronomice, a inventatorului prelucrării metalelor, a inventatorului sticlei, a inventatorului mătăsii, vinului, porumbului şi al pâinii, a inventatorului zaharicalelor şi a altora, după tradiţii mai sigure decât cele care s-au transmis la voi. Apoi, avem foarte mulţi inventatori de-ai noştri, ai unor lucrări minunate pe care, cum tu nu le-ai văzut niciodată, ar fi prea dificil să ţi le descriu. În plus, ai putea reţine eronat toate aceste lungi descrieri. Ori de câte ori cineva inventează ceva de valoare, ridicăm o statuie inventatorului şi-l răsplătim cu o recompensă onorabilă. Unele dintre statui sunt din cupru, altele din marmură sau din bazalt; unele din cedru sau din alte esenţe speciale de lemn, decorat şi înfrumuseţat, altele din fier, argint şi chiar din aur.*

Avem anumite imnuri şi ceremonii zilnice, prin care aducem laude şi mulţumiri lui Dumnezeu pentru minunatele sale creaţii; şi diferite rugăciuni în care-i implorăm ajutorul şi binecuvântarea pentru inspirarea lucrărilor noastre şi pentru transformarea lor în lucruri de folos şi de mare curăţie.

În sfârşit, întreprindem călătorii şi vizite în principalele oraşe ale regatului nostru unde, după cum considerăm potrivit, facem cunoscute acele invenţii noi şi profitabile care ni se par nimerite. Predicăm şi interpretăm semnele divine care anunţă boli, ciume, invazii de creaturi periculoase, foamete, furtuni, cutremure, inundaţii, comete, temperaturi neobişnuite şi diferite alte lucruri. De asemenea, dăm sfaturi poporului ce să facă pentru prevenirea sau remedierea lor.

Şi după ce *spuse* toate acestea, se ridică. Iar eu, cum fusesem învăţat, îngenuncheai în faţa lui. Îşi puse mâna dreaptă pe capul meu, spunând*:*

Dumnezeu să te binecuvânteze, fiul meu, şi Dumnezeu să binecuvânteze povestea pe care ţi-am spus-o. Îţi dau dezlegare s-o publici, pentru binele altor naţiuni. Pentru că, iată, suntem aici în sânul lui Dumnezeu, un pământ necunoscut.

Şi cu acestea mă părăsi, dăruindu-ne, mie şi tovarăşilor mei, o sumă valorând aproximativ două mii de ducaţi, cu generozitatea pe care o dovedesc ei cu orice ocazie.

[RESTUL NU A FOST TERMINAT.]

133 «Mările Sudului» au fost iniţial numite zonele de la sud-vest de Mexic şi Panama, însă apoi denumirea s-a generalizat pentru a desemna întreg Oceanul Pacific. Ruta indicată aici pleacă din Peru spre Vest, ceea ce trimite la faimoasele voiaje în căutarea continentului sudic necunoscut *Terra australis incognita*.

134 Începutul *Noii Atlantide* este foarte asemănător cu literatura „standard" de călătorie a perioadei elisabetane. Vezi, de pildă, Walter Raleigh, *The Discovery of Guiana* (1595), „Joi, 6 februarie, în anul 1595, am plecat din Anglia, iar în duminica următoare am avut la orizont capul de nord al Spaniei. Vântul a fost bun în cea mai mare parte a timpului. Am trecut pe lângă Burlings şi mai departe spre Canare, şi am ajuns la *Fuerte ventura* în 17 ale aceleiaşi luni, iar acolo am stat două sau trei zile şi ne-am bucurat să mâncăm carne proaspătă." Richard Hakluyt, *Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation*, Glasgow, Glasgow University Press, 1904, vol. X, 348-9. Bacon este contemporan cu o remarcabilă răspândire a unei literaturi de „popularizare" a descoperirilor geografice în general şi a explorării şi colonizării continentului american în special. Scrierile lui Richard Hakluyt, mai ales, sunt cele care, la sfârşitul secolului al XVI, repovestesc şi diseminează relatările de călătorie pe înţelesul unui public tot mai larg şi tot mai interesat de explorare. În mod similar, Bacon foloseşte în mod repetat imaginea exploratorului „lumii intelectuale" (*mundus intelectualis*) care trebuie să ia exemplu de la exploratorii globului terestru şi să păşească pe urmele marilor lor realizări (circumnavigaţia, descoperirea busolei şi a compasului fiind mereu citate de Bacon printre cele mai mari descoperiri ale epocii contemporane).

Vezi *The Advancement of Learning*, prefaţa de la *The Great Instauration*, sau *Valerius Terminus*. Aşa cum demonstrează Spedding, Bacon a citit şi a preluat o serie dintre informaţiile despre Orient din Sandys, G., *A Relation of a Journey begun An. Dom. 1610. Foure bookes containing a description of the Turkish Empire, of Egipt, the Holy Land of the Remote parts of Italy, and the Islands adjoyning*, (Londra, 1615).

135 Un punct al compasului, altfel spus, 11°15'.

136 Avem de-a face cu un gen de descriere tipică pentru literatura de călătorie a vremii, dar şi pentru literatura utopică. Furtuna, care îndepărtează corabia de la drumul ei, pune în pericol vieţile marinarilor şi duce spre ţărmuri necunoscute, apare într-un interesant pasaj similar, citit însă într-o cheie metaforică, într-una dintre cele mai interesante utopii ale începutului de secol, una care are şi alte interesante asemănări cu *Noua Atlantidă*. Este vorba despre Johann Christian Andreae, *Republicae christianopolitanae decriptio*, Strasburg, 1619. Aici, sub forma unei relatări de călătorie, este descrisă comunitatea de pe insula Capharsalama, pe care naratorul este aruncat în urma unei furtuni pe mare. Iată cum sunt descrise, în *Christianopolis*, furtuna şi naufragiul la capătul cărora călătorul pornit pe «Oceanul academic» în «corabia fanteziei» este aruncat de uraganul invidiei pe un tărâm necunoscut*:* «Pentru o bună bucată de timp, vremea a fost în favoarea noastră. Apoi, uraganele invidiei şi falsele acuzaţii din tabăra adversă au început să se agite deasupra Mării Etiopiei, alungând orice speranţă de linişte. Cârmaciul şi vâslaşii s-au extenuat, dorinţa noastră de viaţă ne-a ajutat să facem mari eforturi, şi chiar corabia însăşi a luptat împotriva stâncilor, însă marea cea crudă ne-a învins. În final am fost doborâţi, şi, mai degrabă ca urmare a necesităţii decât prin decizia noastră, ne pregăteam să murim, şi ne-am aruncat de pe corabie în mare. Mulţi au fost înghiţiţi de valuri, alţii au fost răspândiţi ici şi colo, pe o distanţă enormă, iar alţii, înotători mai pricepuţi, au fost aruncaţi ici şi colo, pe diferite insule ale mării. Puţini au scăpat de la moarte, iar eu m-am trezit singur pe o mică insulă necunoscută.» Tema naufragiului este considerată de unii autori ca o inovaţie în literatura utopică. Vezi Felix Emil Held, *Christianopolis and Ideal State of the Seventeenth Century*, New York, Oxford University Press, 1916.

137 „Aceia au văzut lucrările Domnului şi minunile Lui întru adânc“ (Psalmi, 106:24).

138 *Kenning* desemnează în navigaţie distanţa la care se vede cu ochiul liber, circa 20 de mile maritime.

139 *Tipstaff of a yellow Cane* – însemn oficial de forma unei prăjini sau a unui baston, pe care-l poate purta un ofiţer, cel care deschide şedinţa (la Parlament) sau chiar un uşier ori un crainic al unui tribunal.

140 În prezentarea acestui prim contact dintre cele două civilizaţii Bacon insistă asupra unui procedeu literar de care se va servi în continunare în mod abundent în descrierea obiectelor, obiceiurilor, culorilor sau ciudăţeniilor Bensalemului: comparaţia, defavorabilă europenilor, între obiectele cunoscute în Anglia timpului său, şi cele pe care marinarii le întâlnesc pe insulă. Pergamentul este „cam ca cel european“, însă mai galben, anumite fructe seamănă cu cele cunoscute, însă sunt mai roşii şi au proprietăţi vindecătoare, veşmintele sunt dintr-o mătase asemănătoare celei cunoscute, însă mai strălucitoare şi aşa mai departe. Acest mod de raportare la întâlnirea „celorlalţi“, a civilizaţiei necunoscute, pare să sugereze o critică implicită a lumii cunoscute (trăsătură caracteristică utopiilor), însă poate fi şi o modalitate de construcţie ingenioasă a textului de natură să ne sugereze asemănările înşelătoare între ceea ce este cunoscut şi „noul“, „descoperirea“ care îi aşteaptă pe marinarii europeni pe insula Bensalemului (şi pe cititorii care deschid *Noua Atlantidă*). Aproape nimic din ceea ce vom întâlni în continuare nu este ceea ce pare a fi la prima vedere, fiecare dintre personajele sau scenele care urmează are cel puţin o cheie dublă de citire. Vezi Sarah Hutton, în Brownen Pierce, 2001, Denise Albanese, „*New Atlantis* and the uses of Utopia“, *ELH* 57 (1990) 503-528.

141 Alegerea limbilor nu este, desigur, întâmplătoare, aşa cum nu este nici plasarea acţiunii într-o fabuloasă insulă necunoscută din Mările Sudului. Ebraica este limba sacră, greaca veche este limba filosofiei şi a tradiţiei culturale, latina este limba internaţională a Europei cultivate. Spaniola este limba comercială a navigatorilor din Pacific şi limba coloniilor sud-americane, aici considerată probabil „limba oficială“ pe o eventuală rută în Pacific. Documentul redactat în toate aceste limbi nu ne spune numai faptul că insula astfel descoperită adăposteşte o civilizaţie cu totul uimitoare, ci trimite la posibila localizare geografică şi culturală a „spaţiului poveştii“. Un pământ austral pierdut, pe care se vorbesc toate aceste limbi şi care păstrează tradiţii sacre uitate, apare în nenumărate scrieri dintre cele mai diverse, încă din Renaştere, în legătură cu insulele (sau continentul) pe care ar fi călătorit legendarul rege Solomon, sau *de unde* şi-ar fi adus aur pentru a împodobi Templul din Ierusalim. Insulele lui Solomon au fost descoperite şi „pierdute“ de multe ori de-a lungul secolelor XVI-XVIII. *Terra australis incognita* este un subiect central al uneia dintre

cele mai cuprinzătoare descrieri geografice (o geografie în egală măsură imaginară şi simbolică) scrise în prima parte a secolului al XVII-lea de Peter Heylyn, *Cosmographie in Four Bookes. Containing the chorographie and historie of the whole world*, (Londra, 1652). Sub acest titlu, Heylyn enumeră *Noua Guinee, Insulele lui Solomon*, dar şi Utopia sau *Noua Atlantidă* pe care o prezintă ca pe un ţinut „descoperit“ de Bacon.

142 Francis Yates discută asemănările dintre această imagine a heruvimului cu aripile atârnate şi celebre embleme rozicruciene din aceeaşi perioadă în Yates, *Iluminismul rozicrucian* 48. În cartea *Ieşirii* heruvimii sunt înfăţişaţi pe chivotul Legii, iar în prima carte a *Regilor*, ei apar de veghe la Templul lui Solomon.

143 Din perspectiva secolului al XVII-lea, o astfel de situaţie trimite desigur la *topos*-ul cultural al înţelepciunii perfecte.

144 Spaniola este, în primul rând, limba comercială a navigatorilor din Pacific şi limba coloniilor sud-americane. Cu toate acestea, este departe de a fi evident de ce alege Bacon ca exploratorii săi şi misterioşii locuitori ai insulei să vorbească între ei în spaniolă. Pe de-o parte, spaniola este, într-adevăr, automat conectată cu ideea de călătorii care încep pe continentul sud-american. Pe de alta, în perioada respectivă, în Anglia, este limba „duşmanului natural“. Să nu uităm că textul a fost scris, probabil, în 1624-1625 când sentimentele populare antispaniole în Anglia sunt foarte puternice. Atât de puternice, încât negocierile unei căsătorii între moştenitorul tronului, Carol, şi infanta spaniolă trebuie duse în secret, iar când proiectata uniune este abandonată, ducele de Buckingham, prietenul şi favoritul regelui Iacob şi protectorul lui Francis Bacon, câştigă un imens suport popular doar ca urmare a zvonului că s-ar fi opus mariajului. Bacon însuşi scrie în 1624 *Considerations touching a war with Spain*, în care îl sfătuieşte pe Iacob asupra oportunităţilor unui astfel de război.

145 Posibilă referinţă la roba de cardinal ori poate o influenţă a modei franceze din secolul XVI.

146 *Chamolet*, desemna o ţesătură scumpă, orientală. Numele indică faptul că ar fi fost din păr de cămilă, dar în secolele XVI şi XVII era fabricată mai degrabă din lână de angora.

147 Jurământ care se referă la purificare, puritate, fapte, mai puţin la credinţă. Patruzeci de zile sunt standard în creştinismul timpuriu şi probabil trimit la postul de patruzeci de zile al lui Isus în pustie, amintit în Evanghelia lui Matei.

148 Secolul XVI este un secol de mari epidemii – în ultimii ani ai secolului al XVI-lea Anglia este lovită de mai multe ori de ciumă. Bacon este în mod special interesat de modul în care se transmit epidemiile şi elaborează o serie de ipoteze privind atât modalităţile de transmitere cât şi posibilele modalităţi de identificare a anilor cu epidemii în *Sylva Sylvarum*. Importanţa carantinei nu priveşte însă doar ciuma, ci şi vărsatul de vânt etc. O altă maladie a secolului XVII în special este sifilisul, un alt subiect tratat pe larg în *Sylva Sylvarum*.

149 Bacon se referă probabil la scorbut, o boală cu simptome multiple care apare datorită lipsei de vitamină C, ocazionată de absenţa din dieta marinarilor şi soldaţilor a fructelor şi legumelor proaspete. „Portocala“ stacojie pare să fie fructul de tamarind. În 1614, John Woodall, chirurgul general al Companiei Indiilor Orientale, publicase un manual medical în care identifica originea bolii şi recomanda includerea în dieta marinarilor a fructelor proaspete de lămâie, portocale şi tamarind. Abia în 1747 aceste măsuri au fost adoptate oficial de marina britanică.

150 Se face aluzie la teoria meritelor: faptele care duc la Mântuire nu sunt decât cele făcute în numele lui Cristos, nu pentru beneficiul nostru. Vezi şi articolul XI din cele *39 de Articole* (1563), confesiunea de credinţă a Bisericii anglicane.

151 Bacon a fost acuzat la rândul său că a luat mită în urma unui proces răsunător. A fost demis şi întemniţat în Turnul Londrei. La intervenţia directă a regelui Iacob I, pedeapsa sa a fost comutată în exil la propria sa moşie, cu interdicţia de a mai intra vreodată în Londra.

152 Pânza sau hârtia îmbibată cu ulei se folosea la ferestre, în loc de sticlă. Cambricul este, la origine, o pânză provenită din oraşul Cambrai.

153 Traducerea latină foloseşte fraza *qualia solent esse dormitoria monachorum*. Este vorba despre corpul care găzduieşte chiliile la mănăstire.

154 Traducerea latină fomulează *quod in more illis erat quoties ministri mandata superiorum referunt*. Vezi Bacon, *The Complete Works*, Spedding, vol III, p. 133.

155 *Collegiate*, termenul descrie mesele comune din mânăstiri şi din colegiile universitare, care, pe vremea aceea, erau tot şcoli religioase.

156 Este interesantă prezentarea medicamentelor sub formă de pastile, un lucru mai puţin obişnuit în medicina epocii. Bacon este interesat, în *Sylva Sylvarum*, de efectele soporifice ale diferitelor substanţe şi de avantajele folosirii de medicamente obţinute din „sirop de mac“, adică de opiacee. Jardine şi Stewart sugerează că există în manuscrisele lui Bacon suficiente evidenţe pentru a

formula teoria conform căreia Bacon însuşi ar fi putut fi dependent de opiu şi sugerează ipoteza după care chiar moartea sa s-ar fi datorat mai degrabă unei supradoze. Vezi Jardine, Stewart, *Hostage to Fortune. The Troubled Life of Francis Bacon*, (New York, 1998).

157 Un pasaj-cheie în care se face referire la ceea ce urmează ca la o serie de încercări iniţiatice: marinarii adoptă un anumit comportament şi depun un nou jurământ, după care noi secrete li se arată. Vezi trimiterile la felul în care sunt, de fapt, observaţi, sunt supuşi la probe.

158 Merită semnalată sintagma „un fel de miracol" – o sintagmă care apare în mai multe locuri în continuare – şi care ar putea să fie o trimitere la caracterul „teatral" al întâmplărilor şi al poveştii în genere, precum şi la posibile manipulări ale imaginilor şi iluziilor de care locuitorii insulei sunt capabili. E interesant, de asemenea, răspunsul marinarilor europeni care se manifestă tot la nivelul exterior, al comportamentului.

159 Este o nouă posibilă frază cu cheie care ar putea trimite la disensiunile religioase, pericolul sectarianismului şi diferitele probleme cu care se confrunta religia creştină în Europa la începutul secolului al XVII-lea. Acestora li se opune religia armonioasă, tolerantă, însă unitară a bensalemienilor.

160 Discursul le cere, aparent, marinarilor europeni să se poarte ca şi când ar fi supravegheaţi continuu, pentru a se arăta demni de stimă în ochii bensalemienilor. În fapt, îndemnul trimite la filosofia morală a epocii în care una dintre modalităţile de stăpânire a pasiunilor şi reglementare a comportamentului este să-ţi închipui mereu că trăieşti sub privirea celorlalţi, că toate actele tale sunt văzute.

161 *Sober and pure* – sunt atributele căutătorului cunoaşterii, alături de pietate, vezi, de exemplu, în Bacon, *Noul Organon*, I, XX, WFB IV 50. La acestea se adaugă *civility* – pentru care am ales termenul „gentileţe" – şi care se referă la calitatea de a respecta normele morale ale comunităţii, de a nu ieşi în evidenţă, de a fi prevenitor şi politicos în interiorul corpului civil, de a fi un *gentleman*. Termenul este extrem de important atât pentru filosofia morală a începutului de secol XVII cât şi pentru redefinirea normelor de comportament în interiorul comunităţii intelectuale. Vezi Shapin, Shaffer, *A Social History of Truth*, (Chicago, 1995).

162 Francis Yates vede aici o nouă asemănare surprinzătoare cu manifestele rozicruciene: crucea roşie pe fond alb trimiţând la o simbolistică foarte cunoscută în epocă.

163 Guvernatorul Casei Străinilor este primul dintre personajele care vor spune în continuare povestea Bensalemului, contribuind la revelarea progresiva a secretului. Merită semnalată atât înfăţişarea lui oarecum ambiguă, îmbrăcămintea care trimite la un amestec de tradiţii şi prezentarea lui ca preot creştin „prin vocaţie" abia după declinarea funcţiei civile. Ca şi, mai târziu, fraţii Casei lui Solomon, guvernatorul Casei Străinilor cumulează în persoana lui două funcţii distincte, una administrativă şi politică, alta ecleziastică. Pe de altă parte, aşa cum va deveni în curând clar din context, vocaţia lui preoţească este oarecum stranie, el se ocupă în mod simultan de trupurile şi de sufletele străinilor, iar poziţia lui într-o eventuală ierarhie nu este clară câtă vreme deţinătorii adevărului şi ai doctrinei sunt misterioşii membri ai Casei lui Solomon.

164 Tot acest paragraf este edificator ca limbaj pentru atmosfera de mister şi aşteptare pe care dezvăluirea progresivă a secretelor insulei Bensalem nu face nimic pentru a o împrăştia. Să nu uităm că suntem în interiorul unui text care începe după toate convenţiile unui voiaj de explorare şi pentru care toposul *descoperirii* este important. Tot ceea ce descoperă marinarii europeni în continuare trimite la două dintre temele favorite ale lui Bacon de-a lungul întregii sale opere: tema cunoaşterii care instaurează o nouă persoană morală, redând demnitatea omului căzut şi tema salvării prin cunoaştere sau ca urmare a drumului de explorare corect ales.

165 Apare din nou, subliniat, motivul legământului care-i leagă pe cei plecaţi în voiajul de descoperire de cei de la care vor afla secretele şi vor „primi" cunoaşterea.

166 Un preot care urmăreşte nu salvarea sufletelor, ci binele trupurilor şi sufletelor celorlalţi, insistând nu pe viaţa de dincolo, ci pe cea de aici, pe o anumită „integrare" a celor două aspecte.

167 Observaţi schimbarea de ton a discursului. Până în acest moment, comunicarea s-a menţinut la schimburi de formule sau la descrierea regulilor şi procedurilor care trebuie urmate de străini pe insula Bensalem. În acest moment, începe dezvăluirea istoriei, organizării şi obiceiurilor civilizaţiei necunoscute.

168 Există mai multe sugestii privind originea numelui ales de Bacon pentru a numi insula necunoscută. Etimologic, Bensalem ar însemna fiul păcii. White susţine că alegerea numelor reprezintă una dintre trăsăturile caracteristice ale *Noii Atlantide* în raport cu alte utopii. Bacon ar alege denumiri care trimit la reacţia pe care vrea s-o trezească în rândul cititorilor. Bensalemul atrage atenţia asupra sintagmei des întâlnite la Bacon: „adevăraţii fii ai ştiinţei", „fiii cunoaşterii" şi aşa mai departe. White H., *Peace among the Willows. The Political Philosophy of Francis Bacon*,

International Archive of the History of Ideas, (Springer, 2001) 102. Vezi şi Leary, *Francis Bacon and the Politics of Science.*

169 Atenţie la tipul de discurs pe care-l propune guvernatorul, care porneşte prin a presupune că străinii călători ştiu mult mai puţine decât el, că este depozitarul unei cunoaşteri „a celei mai mari părţi a lumii“ şi că este dispus să le răspundă la întrebări „pentru a trece timpul“, deşi menţionează chiar din deschidere că locuitorii Bensalemului se feresc de străini şi sunt legaţi de o lege a secretului.

170 Al doilea indiciu cu privire la „căutarea“ în care sunt angajaţi călătorii, acum altceva decât simpli marinari aruncaţi de furtună într-un port necunoscut (discursul îi investeşte cu dimensiuni spirituale de căutători ai adevărului şi împărăţiei cerurilor). Întrebarea corectă creează nu numai deschidere, dar şi apropiere (inima mea se leagă de voi…).

171 De remarcat caracterul vizual al spectacolului şi trimiterea explicită la un spectacol de teatru. Donna Coffey subliniază interesante asemănări dintre acest pasaj şi unul dintre spectacolele de măşti contemporane scrise de Samuel Daniel. Vezi Coffey, D. op. cit., 2004.

172 Casa lui Solomon este într-un sens foarte literal „ochiul“ regatului Bensalem, aşa cum vom vedea mai departe. Pe de altă parte, în acest punct, simbolistica ochiului apare în contextul în care se certifică un miracol. Numai înţeleptul este antrenat să vadă, să distingă trăsăturile care constituie adevăratul miracol. Şi asta pentru că meseria lui este să vadă natura. Multe dintre metaforele şi imaginile baconiene valorifică această simbolistică a vederii şi a ochiului. Vezi, de exemplu, Vickers B., *Francis Bacon and Renaissance Prose*, 1968.

173 Atenţia şi pietatea sunt cele două caracteristici esenţiale ale cercetătorului naturii în toate scrierile baconiene.

174 În traducere *illusiones demonum, cum imposturis omnimodis*. Este o adăugire care subliniază faptul că descrierea insistă asupra folosirii discernământului şi defineşte rolul înţeleptului. Acesta **certifică** adevăratele miracole şi aranjează fenomenele vizibile în trei categorii: lucrări ale naturii, miracole divine şi iluzii sau înşelătorii diavoleşti.

175 Bacon trimite aici la tema celor două cărţi: Scripturile sunt dublate de marea carte a naturii, scrisă de degetul divin. Tema celor două cărţi este medievală, însă cunoaşte o nouă înflorire în Renaştere. Vezi Harrison P., *The Bible, Protestantism, and the Rise of Natural Science*, (Cambridge, 2001).

176 Este o posibilă referinţă la tradiţia *prisca teologia,* a înţelepciunii sau teologiei revelate. Miracolul şi primirea Scripturilor este deja anunţat prin simplul fapt că există o instituţie pregătită să-l primească, cam în acelaşi fel în care contemporanii lui Bacon văd în filosofia Greciei antice o prefigurare a revelaţiei creştine, un fel de anunţare a salvării. Bacon pare să creadă şi el în această tradiţie a înţelepciunii revelate şi a „anunţării“ salvării.

177 Frunza de palmier este simbolul martirilor creştini.

178 În secolele XVI-XVII a existat o polemică cu privire la cărţile care fac parte din canonul biblic. Luther, pentru Reformă, şi Conciliul din Trent, pentru Biserica Catolică, stabilesc că o parte din cărţile care circulau sunt apocrife, drept pentru care încep să fie tipărite separat. În Anglia, Biblia Regelui Iacob din 1611 ia ca model Biblia lui Luther, stabilind că există o categorie de cărţi numite „intertestamentare“, adică plasate între Vechiul şi Noul Testament. Lista acestor cărţi variază, dar ea cuprinde, în cazul Bibliilor engleze, părţi din *Ezdra*, *Macabei* şi *Înţelepciunea lui Iisus Sirah*.

179 Există un apostol Bartolomeu, menţionat în tradiţia Părinţilor bisericii ca fiind cel care a răspândit Evanghelia în Est (India, Mesopotamia etc.). În tradiţia Scripturilor apocrife există o Evanghelie a lui Bartolomeu, una dintre Evangheliile menţionate de Ieronim, împreună cu cele egiptene şi cu Evanghelia după Toma.

180 E vorba de „darul limbilor“ sau „vorbirea în limbi“, capacitatea de a vorbi o limbă străină care nu a fost învăţată sau chiar o limbă complet nouă, un dar care e asociat în Biblie capacităţii profetice (vezi Marcu 16, 17 şi I Corinteni). Despre Sfântul Francisc Xavier, care a predicat în Asia în secolul XVI, s-a spus că avea darul limbilor.

181 Interesantă selecţia neamurilor care locuiesc în Bensalem, precum şi implicaţia pasajului de mai sus: evrei, indieni sau persani au avut, în rând cu nativii, acces la revelaţia originară. La prima vedere, ar putea fi vorba despre afirmarea climatului de toleranţă care domneşte pe insulă. În fapt, este vorba de ceva mai subtil, şi anume de popoarele care fac posibilă transmiterea preferenţială a tradiţiei revelate. Despre Bacon şi fascinaţia Persiei, vezi Houston C., „’An idea for a principality’?: Encountering the East in Bacon’s *New Atlantis*“, *Seventeenth Century,* 21 (2006) 22-32. Un alt aspect interesant al acestei alegeri poate trimite la preocuparea secolului al XVII-lea de a demonstra că există o religie naturală, că omul, în stare naturală crede într-un Dumnezeu atotputernic şi creator de care îl îndepărtează doar idolatriile şi prejudecăţile culturale. Un argument de această factură

găsim la Bacon într-o scriere neterminată din aceeaşi perioadă, *An Advertisment touching a Holy War*, publicată de Rawley în 1629.
182 Revelarea progresivă a secretului cere ca aici discursul să se întrerupă, înainte ca totul să fie explicat. Va începe din nou, în altă zi.
183 Există la începutul secolului al XVII-lea o interesantă discuţie privind sursele cunoaşterii. Întrebarea umaniştilor este: de unde aflăm mai multe, din cărţi sau din călătorii? Erasmus sau Lipsius elaborează un răspuns care pledează în favoarea cărţilor. În *De Constantia*, un tratat care s-a bucurat de mare succes şi în Anglia secolului al XVII-lea, Lipsius argumentează calitatea superioară a cunoaşterii obţinute din cărţi şi pledează în favoarea unei vieţi întemeiate pe lectură. Odată cu Bacon, balanţa pare să se încline în favoarea studiului naturii. Aşa spun, cel puţin, manualele care-l clasfică pe Bacon printre întemeietorii empirismului. În fapt, lucrurile nu stau chiar aşa. Bacon însuşi este destul de aproape de spiritul umanist. De pildă, într-o serie de scrisori care conţin sfaturi privind modul în care putem învăţa din călătorii, scrisori trimise Ducelui de Rutland, Bacon subliniază, asemenea lui Lipsius, pericolele călătoriilor şi avantajele cărţilor. Ecourile acestei discuţii se mai aud încă la Descartes, în prima parte a *Discursului asupra metodei*.
184 Aşa cum arată, de pildă, Brian Vickers, imageria luminii este esenţială în scrierile lui Bacon. Lumina este prima dintre creaţiile divine, iar intelectul uman conţine scântei din lumina creaţiei. Din acest motiv poate reflecta lumea. Înţelegerea secretelor lumii înseamnă o iluminare, o punere împreună a acestor scântei de lumină. Uneori, Bacon trimite la propriul său program de reformă a cunoaşterii care ar fi capabil să semene şi să facă să crească aceste scântei de lumină presărate în lume. Aşa este, de exemplu, scrisoarea către Playfere care propune iniţierea unei traduceri latine a *The Advancement of Learning*, WFB X 300-1. Imaginea scânteilor de lumină răspândite în lume pare să fie de provenienţă stoică şi face parte dintre imaginile foarte des întâlnite în *Epistolele* lui Seneca.
185 Coloanele lui Hercule, adică strâmtoarea Gibraltar şi, în acelaşi timp, graniţa mării interioare (Mediterana) şi a lumii cunoscute. Acum, povestea priveşte Coloanele lui Hercule „din afară“, dinspre oceanul deschis – avem aici chiar perspectiva celebrei reprezentări iconografice a Marii Instaurări: corabia care se întoarce de pe oceanul deschis şi trece printre cele două coloane care simbolizează Strâmtoarea Gibraltar.
186 Pekin – susţine Ellis. (Bacon credea, cu alte cuvinte, că Pekin ar fi un port la mare). Traducerea latină adaugă *civitatem in China antiquissimam*.
187 Cambalu – apare în Marco Polo (Kambalik – numele tătăresc pentru Peking).
188 Quinsai, din Marco Polo, actualul oraş Huagzhou, una din vechile capitale ale Chinei.
189 Coasta de nord-est a Asiei, adică Manciuria şi Kamceatka.
190 Platon, Critias, 113, Timaeus, 25.
191 E vorba de Platon.
192 Traducerea: *silvestres habitatores quidam montium*.
193 Probabil e vorba despre lama incaşilor.
194 O referinţă la coroanele de pene ale aztecilor; coroana lui Montezuma, din pene de quetzal, e păstrată la un muzeu din Viena.
195 E posibil să fie o simbolistică a numărului 13, pentru că aceia care s-au întors în Lumea Veche deţineau cunoaşterea acelui ţinut.
196 Referinţe la Solomon şi la istoria lui naturală apar în mai toate scrierile lui Bacon. Vezi, de exemplu, introducerea de la *The Advancement of Learning*. Referinţa biblică este la Cartea a III-a a Regilor, IV, 33.
197 Trimiterea unor exploratori care să aducă informaţii privitoare la stadiul cunoaşterii în alte state şi să negustorească secrete este una dintre ideile recurente ale reformei cunoaşterii baconiene; Vezi, de exemplu, *The Advancement of Learning*. Am creionat o posibilă explicaţie în studiul introductiv.
198 Este o interesantă referinţă la felul în care Casa lui Solomon ştie să se ascundă şi să păstreze secretul. Yates vede din nou în acest punct o posibilă trimitere la manifestele rozicruciene şi la literatura ezoterică de la sfârşitul secolului al XVI-lea. Vezi Yates, *Iluminismul rozicrucian*, Cap. 7.
199 Trimitere la extinderea graniţelor lumii cunoscute, analogie între extinderea geografică a universului cunoscut şi extinderea cunoaşterii – imaginea recurentă în scrierile baconiene, vezi ilustraţia copertei la *Noul Organon*, trimiterea la Coloanele lui Hercule etc.
200 Tema oglinzii este foarte importantă în scrierile lui Bacon: mintea umană este o oglindă a naturii, o oglindă strâmbă ce trebuie îndreptată. Reforma cunoaşterii trebuie să înceapă cu îndreptarea acestei oglinzi. O altă oglindire priveşte cunoaşterea de sine – intelectul nu se poate vindeca decât dacă se eliberează de pasiuni, umori, idoli şi erorile sale tradiţionale.
201 Ar putea trimite la tirsul din sărbătorile bahice.

202 Simbolismul viei este bine reprezentat în Biblie. Israelul este comparat cu o viţă de vie roditoare (Osea 10, 1), iar Evanghelia lui Ioan îl prezintă pe Isus ca pe o viţă de vie. Simbolistica viei apare şi în *De Augmentis Scientiarum* II, cap. XIII.
203 O porţiune din încăpere puţin mai ridicată decât restul podelei. Pe de altă parte, dispunerea trimite în mod clar la o sală a tronului, în cazul acesta suveranul fiind tatăl familiei.
204 Simbolul „mamei ascunse" a fost discutat din cele mai diferite perspective. Spitz, de exemplu, sugerează o posibilă trimitere la Islam, fundamentată mai degrabă pe fascinaţia cu care secolul al XVII-lea descoperă civilizaţiile orientale. Pe de altă parte, în episodul următor este adresată direct (şi respinsă) problema poligamiei. În cu totul altă cheie, figura feminină voalată ar putea trimite din nou la natură sau chiar la simbolistica alchimică.
205 În ediţia latină găsim: *juxta parietem, tam a tergo quam a lateribus aulae, super gradum ascensis.*
206 În tradiţia alchimică, luna este simbolul principiului feminin.
207 Probabil un simbol alchimic în acest context.
208 Încheierea sărbătorii cu muzică şi dans ar putea trimite din nou cu gândul la spectacolul elisabetan de măşti – care se încheie în acest mod. Este în orice caz semnificativ faptul că sărbătoarea, descrisă până în acest punct ca un ritual semireligios, se încheie în acest fel.Vezi şi eseul lui Bacon, *Of Masques and Triumphs*.
209 Interesantă trecere a poveştii la persoana întâi, pentru prima oară de la început.
210 O referire la triburile pierdute ale evreilor. Cu excepţia triburilor lui Iuda, Beniamin şi Levi, celelalte triburi practic dispar din istoriile biblice după invazia asiriană. În Anglia secolului al XVII-lea teoriile cu privire la triburile pierdute vor avea o circulaţie extinsă, fiind legate şi de tendinţele milenariste din perioada Protectoratului lui Cromwell. Menasseh ben Israel, un rabin din Amsterdam, este unul dintre cei care propagă teoria după care indienii americani ar fi urmaşi ai unora dintre aceste triburi, o teorie care pare să fie anticipată aici de Bacon.
211 O solemnitate apropiată de Natură trimite din nou la tema religiei naturale pe care am mai semnalat-o.
212 Referinţă la doctrinele hermetice, pentru care zeiţa Isis, Madona egipteană, este „Fecioara Lumii".
213 O reprezentare comună în Evul Mediu, în mediile monastice, a spiritului tentaţiei sexuale, ce datează de la Athanasius. Ar putea fi şi o posibilă trimitere la Jacobus de Voragine, *Legenda Aurea*, unde Sfântului Antonie îi apare „spiritul concupiscenţei" sub forma unui copil complet negru. Cartea lui Voragine este tradusă de William Caxton în 1483. Rustici C.M. găseşte în Bacon mai multe posibile referinţe la Voragine ca, de exemplu, în ediţiile din 1612 şi 1625 ale eseurilor, în eseul *Despre ateism*. Vezi Rustici C.M., „A source for the «Aethiop» in Francis Bacon's *New Atlantis*", *Notes and Queries*, 42 (1995) 366-367.
214 Bordelurile erau instituţii bine reprezentate în Londra secolului al XVII-lea; despre unul din ele se spune că avea chiar şi un şanţ şi fortificaţii, în maniera unui castel, pentru a rezista unui asalt al forţelor de ordine. Ţările de Jos mai erau renumite, în această perioadă, pentru libertinismul lor sexual.
215 Cazul lui Bacon însuşi, care se căsătoreşte la peste 40 de ani cu o fată de 14.
216 Respectul de sine ca tratament pentru stăpânirea pasiunilor şi eradicarea viciilor este un precept de bază în terapia stoică a pasiunilor şi figurează în mai multe locuri în *Epistolele* lui Seneca.
217 Vezi Luca 4, 26.
218 Thomas Morus, *Utopia*.
219 Remarcaţi asemănarea dintre această reprezentare iconografică şi frontispiciul volumului care conţine *Sylva Sylvarum* şi *Noua Atlantidă*.
220 *Tippet*; este piesa de îmbrăcăminte pe care o poartă preoţii anglicani în timpul serviciului divin. Întreaga înfăţişare a acestui preot îmbină ceva din rasa monahală cu elemente de bogăţie şi putere „episcopale": mănuşi cu inele şi bijuterii, pantofi de catifea albastră etc.
221 Se referă la mişcările secrete ale lucrurilor naturale. Ediţia latină are *et motuum, ac virtutum interiorum in Natura*. Descoperirea acestor mişcări este pusă de Bacon la baza fizicii. Experimente care încearcă să descrie mişcările secrete ale lucrurilor găsim şi în *Sylva Sylvarum*.
222 Este şi scopul declarat al cunoaşterii în *Valerius Terminus*. În *Noul Organon*, adevăratul scop al cunoaşterii este reînvestirea omului cu noi descoperiri şi puteri LXXXI, WFB IV 79.
223 *Fathom*, circa 1,8 metri; un stânjen înseamnă aproximativ doi metri.
224 Conservarea prin frig este una dintre „invenţiile" cele mai discutate în vremea lui Bacon, care este el însuşi preocupat de astfel de experimente. Există o lungă discuţie în literatură privind statutul descoperirilor şi realizărilor prezentate de Bacon în ceea ce urmează. Unii autori susţin că găsim

aici elementele primei utopii ştiinţifice, alţii susţin că Bacon nu face decât să rezume ceea ce exista deja în timpul său, câteva dintre minunăţiile prezentate în spaţiul renascentist fascinat de mecanică de la curtea Angliei.

225 Teoria alchimică a formării metalelor este cea a unui proces vegetativ care are loc în adâncimile pământului şi în care metalele mai puţin nobile se transformă gradual, de-a lungul veacurilor, în metale mai nobile. În final, toate metalele vor ajunge la stadiul de aur. Bacon pare să creadă încă în această teorie şi îşi imaginează aici un mod de a o pune la lucru: crearea unui cadru în care omul să poată să urmărească creşterea şi transformarea metalelor, imitând natura. Interesant este că atitudinea lui Bacon faţă de alchimie este extrem de ambiguă. Pe de-o parte, alchimia şi alchimiştii sunt nu o dată exemple de impostură în scrierile lui Bacon. Alchimia este aproape la fel de nocivă pentru progresul cunoaşterii ca şi scolastica. Pe de altă parte, principalele critici aduse alchimiştilor se referă exclusiv la impostură şi deci nu privesc arta alchimică în sine. Mai mult, atunci când este vorba despre experimente şi reţete propriu-zise, Bacon tratează subiecte ca producerea aurului şi argintului prin „maturarea" metalelor sau transmutaţia în general cu cea mai mare seriozitate. Astfel, în *Sylva Sylvarum*, Century IV, Bacon începe prin a critica opinia alchimiei „vulgare" după care toate metalele sunt destinate să se transforme mai devreme sau mai târziu în aur, însă elaborează o teorie similară a transformării metalelor şi transmutaţiei, după care, însă, există mai multe clase sau „serii" metalice (unele metale se transformă mai uşor în argint, altele în aur etc.).

226 Latină: *Habemus etiam alias sepulturas corporum naturalium et materiarum, non in concavo aliquo, sed in ipsa terra contigua, ubi complura cementa condimus*. Spedding, Ellis, IV, 157.

227 Un călător francez, Henri de Feynes, relatează, în jurul anului 1615, că chinezii obţin porţelanul lor dintr-un lut special pe care îl ţin îngropat o sută de ani; legenda e probabil de origine arabă . Vezi şi *Sylva*, 784, 850.

228 Bacon extinde aici cunoaşterea umană asupra zonelor subterane şi aeriene, adică „în sus" şi „în jos", extindere care se adaugă descoperirilor geografice realizate de circumnavigaţie.

229 Aici Bacon păstrează definiţia aristotelică a meteorilor: fenomene atmosferice sublunare, în categoria cărora intră ploaia, zăpada, curcubeul şi „stelele căzătoare". În universul aristotelic, aşa-numitele „stele căzătoare" sau cometele nu pot fi cu adevărat stele pentru că universul este un cosmos ordonat, etern şi neschimbător, în care stelele se află încrustate în nişte sfere cristaline. În acest univers, meteorii şi cometele sunt imposibili. Astfel că Aristotel şi tradiţia aristotelică a filosofiei naturale îi coboară în zona sublunară. Iată că Bacon păstrează această împărţire tradiţională precum şi, implicit, cosmologia aristotelică. De altfel, în domeniul cosmologiei, Bacon este anticopernican (vezi criticile la adresa lui Copernic din *Noul Organon*) şi geocentrist. Despre cosmologia lui Bacon vezi Graham Rees, 1967, 1972, 1993.

230 Studierea descompunerii, „corupţiei" corpurilor naturale în diferite medii este şi ea un subiect discutat în *Sylva Sylvarum*, Century V.

231 Problema transformării apei sărate în apă dulce figurează chiar la începutul *Sylva Sylvarum* unde Bacon relatează o serie de observaţii şi experimente în favoarea ideii că printr-un anumit procedeu de „filtrare", apa mării ar putea fi făcută potabilă. Vezi *Sylva Sylvarum*, Century I, 1-2. Interesant este că nici unul dintre experimentele citate nu-i aparţine lui Bacon şi nu este nou. Primul este preluat din Aristotel, Prob. Sect. XXIII, 21 şi 37, precum şi din Hirtius *De Bello Alexandrino*, capitolele 8 şi 9 (*cf.* Spedding, vol. II, p. 339, iar al doilea este preluat din Giovanni Batista Della Porta, *Natural magic*, XX, I.

232 O nouă referire la vocabularul aristotelic. Pentru întreaga tradiţie aristotelică, mişcarea este un termen generic care desemnează orice transformare/devenire, de la deplasarea unui obiect dintr-un loc în altul la creştere, generare sau corupţie. Mişcările se pot petrece într-un sens care este conform cu „natura lucrurilor" sau într-un mod care contrazice natura intimă/esenţele lucrurilor. Acestea sunt mişcările violente. În cazul mişcării locale (deplasării unor obiecte dintr-un loc în altul), mişcarea violentă este cea în care există un „motor" ce deplasează „mobilul", care efectuează astfel o mişcare contrară celei „naturale". Mişcările naturale ale obiectelor se leagă de o altă teorie aristotelică, cea a locurilor naturale.

233 Capacitatea de a stârni şi controla vânturile şi fenomenele meteorologice ne poate trimite cu gândul la furtuna de la început. Ea ar putea fi parte a unui scenariu; ar fi putut fi stârnită de bensalemieni pentru a aduce corabia cu străini pe ţărmurile insulei.

234 Adică ape minerale, ape îmbogăţite cu toate aceste metale sau elemente.

235 Problema infuziilor şi infuzării apare în mai multe locuri în *Sylva*. De exemplu, în IX 883, 884, este pusă pe seama atracţiei: sarea se dizolvă mai repede în apă de mare decât în apă dulce, susţine Bacon, pentru că substanţele similare se atrag între ele.

236 Pentru Bacon, ca şi pentru mulţi dintre contemporanii săi, aceasta era una dintre problemele

centrale la filosofiei naturale. Preocuparea lui Bacon pentru găsirea de substanţe şi medicamente care ajută la prelungirea vieţii este dublată, în *Sylva Sylvarum* de experimente care încearcă să înţeleagă ce se întâmplă la graniţa dintre viaţă şi moarte, ce se pierde atunci când un organism animal moare. Vezi Century VII, unde sunt adunate experimente care se ocupă de diferenţele care există între animate şi inanimate. Vezi şi *Historia Vitae et Mortis.*

237 Referire la teoria generaţiei spontanee din apă, aer sau pământ a insectelor, broaştelor etc.

238 Vezi *Sylva Sylvarum*, Century V. Multe dintre observaţiile şi experimentele enumerate aici sunt luate din Della Porta.

239 O categorie de astfel de observaţii şi experimente este prezentată în *Sylva Sylvarum,* Century IV, drept experimente în care este vorba despre o „accelerare a timpului“. Bacon se referă la obţinerea unor efecte „naturale“ într-un timp mult mai scurt decât cel „natural“. În această categorie însă intră foarte multe tipuri de transformări, privind atât plantele şi animalele, cât şi metalele sau producerea celor mai diferite medicamente. Vezi *Sylva Sylvarum*, Century IV, 301.

240 În *Sylva* sunt descrise o serie de experimente care descriu uscarea fructelor, sau coacerea accelerată a merelor etc. O parte din aceste „experimente“ şi observaţii sunt preluate din Della Porta.

241 Probabil o referinţă la arborii pitici japonezi (*bonsai*). Primele informaţii despre *bonsai* ajung în Europa la începutul secolului XVII, prin scrierile misionarilor portughezi din Japonia. În 1604, termenul este folosit mai întâi într-un dicţionar japonez-portughez tipărit de misiunea iezuită de la Nagasaki. În acelaşi an, în cartea lui Pedro Chirino, *Relacion de las Islas Filipinas*, este descrisă cultivarea, de către imigranţi chinezi, a unor ficuşi pitici, pe suport de coral.

242 În acea perioadă, centrul european al producţiei de mătase era la Lyon.

243 În 1617 apare prima breaslă a farmaciştilor din Londra.

244 În *Sylva Sylvarum* Bacon sugerează că motivul principal pentru care alchimiştii au eşuat în transmutarea argintului sau a cuprului în aur nu este teoretic, ci practic: nu au reuşit să construiască furnale care să reproducă căldura naturală, cea prin intermediul căreia, în interiorul Pământului, se produce transmutaţia metalelor.

245 *Sylva Sylvarum*, Century II, conţine o adevărată teorie a muzicii centrată pe „percepţia naturală“ a sunetelor muzicale şi pe o serie de observaţii şi ipoteze privind propagarea sunetelor.

246 Aici Bacon nu face decât să rezume experimentele şi observaţiile din Century II şi Century III din *Sylva Sylvarum* privind propagarea, amplificarea, modificarea, imitarea sunetelor şi aşa mai departe.

247 Tun mare de bronz, care arunca un proiectil de circa 200 de livre. Multe tipuri de tunuri, în epocă, erau denumite în funcţie de specii de reptile.

248 Maşina de umblat sub apă este un subiect discutat la curtea lui Iacob I şi face parte dintre invenţiile lui Cornelius Drebel.

249 Aici Bacon pare să trimită la mai vechile lui critici la adresa alchimiştilor şi a suporterilor lui Paracelsus. Pe de altă parte, acest pasaj stabileşte ceea ce va deveni o regulă metodologică de bază în *Societatea Regală* în a doua parte a secolului al XVII-lea.

250 În traducere aceştia se numesc *Venatores*, vânători. Scopul lor este să studieze misterele meşteşugurilor şi să adune experimente pornind de la ce se vede, aşa cum vânătorul adulmecă urmele. Vezi şi Eamon W, *Science and the Secrets of Nature*, Princeton University Press, 1996.

251 Vezi *Novum Organum*, II.

252 *Of a higher light* – vezi împărţirea între *experiments of lights* and *experiments of fruits* (printre altele, în prima carte a *Novum Organum*) – primele se adresează înţelegerii, celelalte obţin rezultate practice sau folositoare.

253 Traducerea adaugă aici: *Quod faciunt non nisi consultatione et colloquis prius habitis cum sociis universis.*

254 Varianta latină: *Etsi nonnula ex iis, cum consensu, interdum Regi aut Senatui revelemus: alia autem omnino intra notitiam nostram cohibemus*.

255 Se referă la Roger Bacon, cel care, conform tradiţiei, ar fi inventat praful de puşcă.

BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ

EDIŢII

Ediţii de secol XVII

În secolul al XVII-lea apar mai multe ediţii de opere baconiene mai mult sau mai puţin complete. Unele sunt mai degrabă mici colecţii de scrieri postume, alte sunt ediţii masive cuprinzând atât manuscrise nepublicate cât şi opere deja publicate. Dintre primele ediţii de după moartea lui Bacon merită amintită cea realizată de William Rawley, în 1629, conţinând mai ales scrisori şi câteva tratate istorice, politice sau teologice neterminate. Mai impozantă este cea realizată de Isaac Gruter *Francisci Baconi de Verulamio Scripta in Naturali et Universali Philosophia*, Elzevir, Amsterdam, 1653. Ea cuprinde *Cogitata et Visa, Descriptio Globi Intellectualis, Thema Coeli, De Fluxu et Refluxu Maris, De Principiis atque Originibus secundum Fabulas Cupidinis et Coeli, Indicia Vera de Interpretatione Naturae* (prefaţa la *Noul Organon* din 1620), *Partis Instaurationis secundae delineatio at argumentum, Phaenomena Universi sive Historia Naturalis et experimentalis ad condendam Philosophiam* (o prefaţă scrisă pentru partea a III-a a *Instauratio Magna* şi un fel de rudiment al *Historia Densi et Rari*), *Scala Intellectus sive Filum Labyrinthi* (prefaţa la partea a IV-a din *Instauratio Magna*), *Prodromi sive Anticipationes Philosophiae Secundae* (prefaţa la partea a V-a din *Instauratio Magna*), *Cogitationes de Natura Rerum, Filum Labyrinthi sive Inquisitio legitime de Motu, De Interpretatione Naturae Sententiae* şi alte câteva scrieri deja publicate (culegerea de aforisme). Următoarea ediţie este cea publicată de Rawley în 1657, în engleză sub titlul *Resuscitatio or bringing into publick light several pieces of the works civil, historical, philosophical and theological, hitherto sleeping*, Londra, 1657 (reeditată în 1661). Volumul conţine biografia lui Bacon scrisă de Rawley şi o listă cu toate scrierile sale, publicate sau rămase în manuscris. Dacă volumul lui Rawley se concentrează asupra scrierilor politice, teologice şi filosofice, un alt volum de scrieri baconiene

apărut în engleză conţine în principal scrierile lui Bacon care au de-a face cu experimentele şi filosofia experimentală. Aşa este *Baconiana or Certain Genuine Remains of Sir Francis Bacon, Baron of Verulam, and Viscount of St. Albans, in arguments Civil and Moral, Natural, Medical, Theological and Bibliographical*, Londra, 1640 (o ediţie populară care este retipărită de câteva ori până la sfârşitul secolului). Alte ediţii de secol XVII sunt *Opera Omnia,* Leipzig, 1694 şi o ediţie latină a scrierilor istorice şi politce apărută tot la Amsterdam în 1695.

Noua Atlantidă apare în secolul al XVII-lea în principal în două forme: legată împreună cu *Sylva Sylvarum* şi în volumele de opere istorico-politice, ca de exemplu în ediţia latină din 1638, *Operum moralium et civilium*, retipărită de mai multe ori pe parcursul secolului, sau în ediţia engleză *Resuscitatio,* apărută în 1657. Ca text independent, prima ediţie este cea din tipărită la Londra, în 1657 (se reeditează în 1658, 1659, 1660). Dacă e să ne luăm după numărul de ediţii, de departe cea mai populară este varianta volumului „mixt" care cuprinde *Sylva Sylvarum* şi *Noua Atlantidă* (în această ordine). Ediţii ale acestui volum apar la Londra în 1627, 1629, 1635, 1638, iar după 1640 până la sfârşitul secolului apar peste 14 ediţii.

Merită semnalate de asemenea câteva traduceri: Bacon este tradus în Franţa, în special, începând cu 1619 (*Eseuri, De Sapientia Veterum*) şi în Italia, tot în prima parte a secolului al XVII-lea. *Sylva Sylvarum* şi *Noua Atlantidă* apar la Paris în 1631 în traducerea lui Pierre Amboise, însoţite de un *Discours sur la Vie de M. Bacon*.

În Italia, în prima parte a secolului al XVII-lea apar mai multe ediţii ale *Eseurilor* şi ale micului tratat *Despre înţelepciunea anticilor*. Prima dintre acestea este *Saggi morali del Signoro Francesco Bacono, cavagliero Inglese, gran Canceliere d'Ingliterra. Con un'altro suo trattato Della sapienzia degli antichi*, 1617, cu o dedicaţie către ducele Toscanei.

Ediţii moderne

Până de curând, ediţia standard a operelor complete era monumentala *The Complete Works of Francis Bacon*, editată de James Spedding, Douglas Heath şi R.L. Ellis între 1858 şi 1874 (în 14 volume, dintre care 7 de corespondenţă). În prezent, Graham Rees coordonează comitetul de editare a unor noi opere complete, *The Oxford Francis Bacon* din care au apărut până în prezent 5 volume.

BIBLIOGRAFIE PRIMARĂ

• Burton R., *The Anatomy of Melancholy,* (Londra, 1668)
• Comenius J.A., *A patterne of universal knowledge,* (Londra, 1651)
• Comenius J. A., *Naturall Philosophie Reformed by Divine Light,* (Londra, 1651)
• Cowley A., *A Proposition for the Advancement of Learning*¸ (Londra, 1661).
• Dury J., *The Reformed Librarie Keeper with a suplement to the Reformed School as subordinate to Colleges in Universities*, (Londra, 1650)
• Evelyn J., *Intructions concerning Erecting a Library,* (Londra, 1661)
• Hartlib S., *Considerations tending to the Happy Accomplishment of England's Reformation in Church and State,* (Londra, 1647).
• Hartlib S., *A Description of the Famous Kingdome of Macaria*, (Londra, 1641)

Continuări ale Noii Atlantide

• Heyrick T., *The New Atlantis a poem in three books,* (Londra, 1687)
• H.R. Esquire, *New Atlantis. Begun by the Lord Verulam, Viscount of St. Albans and continued by R.H. Esquire*, (Londra, 1660)
• Glanvill J., Anti-fanatical Religion and Free Philosophy. In a Continuation of *New Atlantis,* în *Essays on Several Important Subjects on Philosophy and Religion,* (Londra, 1676).

BIBLIOGRAFIE SECUNDARĂ

Biografii

Există foarte multe biografii ale lui Francis Bacon, de la *The life of the Right Honourable Francis Bacon*, publicată de Rawley în 1657 şi până în prezent. Printre cele mai recente şi construite pe documente dintre care multe inedite Lisa Jardine, Alan Stewart, *Hostage to Fortune. The Troubled Life of Francis Bacon,* New York, 1998. Deşi nu este o biografie, relativ recenta monografie a lui Perez Zagorin reuşeşte să îmbine avantajele unei biografii cu cele ale unei monografii care încearcă să integreze diferitele aspecte ale personalităţii şi operei lui Bacon într-un tot unitar. Zagorin P., *Francis Bacon*, (Princeton, 1998).

Monografii

Din foarte multe monografii consacrate scrierilor baconiene merită consemnate câteva dintre cele care, mai recent sau mai puţin recent, au redeschis direcţii de cercetare interesante. Aşa este, de exemplu, Brian Vickers, *Francis Bacon and the Renaissance Prose,* Cambridge, 1968. Vickers lansează studiul prozei lui Bacon în care vede elementul comun din spatele marelui proiect de reformă a cunoaşterii. Pentru Vickers, unitatea acestuia este mai cu seamă retorică. *Marea Instaurare* este în primul rând o încercare de a convinge „publicul cultivat" că o asemenea reformă este posibilă. Dintr-o perspectivă oarecum similară, studiul limbajului şi a mecanismelor de persuasiune pe care le pune Bacon în slujba „ştiinţei" şi a comunităţii ştiinţifice avute în vedere, o monografie mai recentă insistă asupra rolului esenţial pe care îl are idealul unei comunităţi filosofice pentru agregarea proiectului baconian. J.E. Leary, *Francis Bacon and the Politics of Science,* Ames, Iowa State University Press, 1994. Mai recent, Julian Martin reinterpretează miza proiectului baconian de reformă a cunoaşterii ca fiind fundamentat pe interesele juridice şi politice ale lui Francis Bacon care viza în primul rând o reformă a legilor Angliei. Julian Martin, *Francis Bacon, the State and the Reform of Natural Philosophy,* Cambridge, 1992. Pe aceeaşi linie de interpretare, însă insistând mai mult asupra aspectelor politice decât a celor juridice este Stephen Gaukroger, *Francis Bacon and the Transformation of Early Modern Philosophy,* Cambridge, 2001.

Recent, a apărut un interes sporit pentru relaţia dintre religie şi filozofie în gândirea lui Francis Bacon, pentru cercul filosofic şi teologic în care au fost scrise diferitele părţi ale proiectului marii instaurări şi pentru atitudinea lui Bacon faţă de problemele teologice ale zilei (în special apariţia „puritanismului"). Aşa este, de exemplu, McKnight S., *The Religious Foundations of Francis Bacon's Thought,* (Missouri, 2006).

STUDII

Proiectul *Marii Instaurări* şi structura sistemului baconian

• Peltonen M., „Politics and Science: Francis Bacon and the True Greatness of States", *The Historical Journal* 35 (1992) 279-305.
• Rees G., „Reflections on the Reputation of Francis Bacon's Philosophy",

Huntington Library Quarterly 65 (2002) 379-394.
- Rees G., „Atomism and «subtlety» in Francis Bacon's philosophy", in *Annals of Science*, 37 (1980) 549-571.
- Vickers B., „Francis Bacon and the Progress of Knowledge", *Journal of the History of Ideas* 53 (1992) 495-518.
- Whitney C. „Francis Bacon's *Instauratio:* Dominion of and over Humanity", *Journal of the History of Ideas* 50 (1989) 371-390

Teoria cunoaşterii

- Zagorin P., „Francis Bacon's concept of objectivity and the idols of the mind", *The British Journal for the History of Science* 34 (2001) 379-393
- Hattaway M., „Bacon and «Knowledge Broken»: Limits for Scientific Method", *Journal of the History of Ideas,* 39 (1978) 183-197
- Horton M. „Bacon and «Knowledge Broken»: An Answer to Michael Hattaway", *Journal of the History of Ideas* 43 (1982) 487-504

Filosofia experimentală şi locul ei printre domeniile cunoaşterii

- Anstey P., „Locke, Bacon and Natural History", *Early Science and Medicine* 7 (2002) 65-92
- Rees G., „An unpublished manuscript by Francis Bacon: *Sylva Sylvarum* drafts and other working notes", *Annals of Science* 38 (1981) 377-412
- Yeo R., „Between Memory and Paperbooks: Baconianism and Natural History in Seventeenth-century England", *History of Science,* 45 (2007) 1-46

Comunitatea intelectuală. Bacon şi societăţile ştiinţifice ale secolului al XVII-lea

- Jalobeanu D., „The politics of science and the origins of modernity: Building consensus in the Early Royal Society", *Zeitsprunge, Forschungen zur Fruher Neuzeit*, Frankfurt am Main, 2006
- Jalobeanu D., „Bacon's Brotherhood and its classical sources: producing and communicating knowledge in the project of Great Instauration", în Engel G., Zittel C., editori, *Francis Bacon and the birth of technology*, *Interactions* (Brill, 2007)
- Kahn D., „The Rosicrucian Hoax in France (1623-24)", în Newman W.R., Grafton A., *Secrets of Nature. Astrology and Alchemy in Early*

Modern Europe, (MIT Press, 2001) 235-345

- Lynch W., *Solomon's Child: Method in Early Society of London*, (New York, 2001)
- Lynch W. „A society of Baconians?: The collective development of Bacon's method in Royal Society of London“, in Solomon J., Martin Gimelli C., *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, (Londra, 2006) 173-203
- Purver M., *The Royal Society: Concept and Creation*, (Londra, 1967)

Intelectul uman şi bolile lui

- Muntersbjorn, M., „Francis Bacon's Philosophy of Science: machina intellectus and forma indita“, *Philosophy of Science* 70 (2003) 1137-1148.
- Wallace K., *Francis Bacon on the Nature of Man: The Faculties of the Man's Soul*, University of Illinois Press, 1967

Imaginaţie şi limbaj

- Butler T., „Bacon and the Politics of Prudential Imagination“, *Studies in English Literature* 46 (2006) 93-111
- Cocking J.M., „Bacon's view of imagination“, în Fattori M., (ed.), *Francis Bacon. Terminologia e fortuna nel XVII secolo* (Roma, 1984) 43-59
- Manzo S.A., „Holy Writ, Mythology, and the Foundations of Francis Bacon's Principle of the Constancy of Matter“, *Early Science and Medicine* 4 (1999) 114-126
- Park K., „Bacon's «Enchanted Glass»“, *Isis* 75 (1984) 290-302
- Schuler R. M., „Francis Bacon and Scientific Poetry“, *Transactions of the American Philosophical Society*, 82 (1992) 1-65.

Noua Atlantidă

- Aughterson K., „«The Waking Vision»: Reference in the *New Atlantis*“, *Renaissance Quarterly* 45 (1992) 119-139
- Colie R., „Cornelis Drebbel or Salomon de Caus: two Jacobean models for Salomon's House“, *Huntington Library Quarterly* 18 (1954) 245-260.
- Coffey D., „«As in a theater»: scientific spectacle in Bacon's *New Atlantis“, Science as Culture* 13 (2004) 259-290

- Dickson D.R., *The Tessera of Antilia. Utopian Brotherhoods and Secret Societies in the Early Seventeenth Century*, Brill (Leiden, 1998)
- Hutton S., „Persuasions to Science: Baconian rhetoric and the *New Atlantis*“, in Pierce B., (ed.), *Francis Bacon's* New Atlantis: *New Interdisciplinary Essays*, (Manchester, 2002) 48-59
- Kendrick C., „The Imperial Laboratory: Discovering Forms in Bacon's *New Atlantis*“, *English Literary History* 79 (2003) 1021-1042
- Popelard M., „Voyages et utopie scientifique dans *La nouvelle Atlantide* de Bacon“, *Etudes Epistémè*, 10 (2006) 3-24
- Renaker D., „A Miracle of Engineering: The Conversion of Bensalem in Bacon's *New Atlantis*“, *Studies in Philology* 87 (1990) 181-193
- Rustici C.M., „A source for the «Aethiop» in Francis Bacon's *New Atlantis*“, *Notes and Queries*, 42 (1995) 366-367
- Spitz D., „Bacon's *New Atlantis*: A Reinterpretation“, *Midwest Journal of Political Science* 4 (1960) 52-61
- Weinberger J., „Science and Rule in Bacon's Utopia: An Introduction to the reading of the *New Atlantis*“, *The American Political Science Review* 70 (1976) 865-885
- Weinberger J., „Francis Bacon and the Unity of Knowledge: Reason and Revelation“, in Solomon J., Martin Gimelli C., *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, (Londra, 2005) 109-128
- Whitney C., „Merchants of Light: Science as Colonization in the *New Atlantis*“, in Sessions W.A., *Francis Bacon's Legacy of Texts*, (New York, 1990)